מאַ שטראַלט די השגחה אויף ישראל און דער יידישער שטאַט

בית יעקב

ליטעראַרישע שריפטן פאַר שול און היים

דינט די ענינים פון בית־יעקב שולן און אַרגאַניזאַציעס בנות אגודת ישראל אין פולן

רעדאַקטירט דורך א"ג פרידנזאַן

לאדזש־וואַרשע־קראַקע | ב"ה שבט תרצ"ז | נומער 140 | פערצנטער יאָר־גאַנג

נוח־קאַנגרעס

דעם רופן צו דעראַבערן די יידישע היים אַלס היכל פון יידישקייט, די פרוי אַלס בעוואוסטזיניקע דערציערין און גיטריינע מאַמע פון איר קינד. די יידישע מאַמע אַלס ליכטאַרשטראַלנדיקע אין דעם פאַרשטאַרייטערן אין דעם פאַרזאַמלן חושכדיקן יידישן שטיבל, דאָס הערצל פון יידישן קינד זאָל דורך א שטאַרקער בית־יעקב־שול גלייכנדיק פון בערן באַר אַלע, דורך לאַנגע דורות פיס מסירת־נפש אָפּגיבן היטינע הייליקסטע קריינים פון דער יידישער אומה!

אַן־עלי' פאַר איר נשמה און גרויס נחת־רוח פאַר דער נפטרת פרוי שרה שענירער ע"ה איז דאָס דערשיינען צו איר צווייטער יאָרצייט דאָס וויכטיקע „**ימים־טובים־בוך**", וואו ס־איז צונויפגיזאַמלט מאַמרים, סדרה־שמועסן, דיאַלאָגן, בריוו וכו'. קיין איין לערערן און בנות־פירערן טאָר זיך נישט אָפּזאָגן פון זאַמלען פרענר־מעראַנטן — אַלע זענען מחויב צו טון דעם רצון פון פרוי שענירער, אַריינפירן איר וואַרט אין אונדזער מחנה!

אונדזער קאַנגרעס־חודש

די פאַרבייטונגזיצונג צום קאַנגרעס האָט פּראָקלאַמירט דעם היינטיקן חודש שבט אַלס קאַנגרעס־חודש, כדי פאָפּולער צו מאַכן אין דער יידישער פרויען־מחנה דאָס חשיבות פונם קאַנגרעס, אויפקלערן זיין ציל און אויפמערקזאַם מאַכן אויף די דערוואַרטיקע פּעולות פון דעם היסטאָרישן אָקט.

אַלע ספיקות וועגן צושטאַנדקומען פון קאַנגרעס צום טערמין זענען שוין אַוועק־נישט ניקוקט אויף די נאָך פיל מניעות און שווערקייטן, האָט זענען פאַרבינדן מיטן דורכפירן די אינטערנעטונג. איז אבער לחלוטין שוין פאַרשוואונדן דער סקעפּטיציזם בנוגע דער עצם־דורכפירונג פונם קאַנגרעס.

דער קאַנגרעס קומט פאַר אייה באַשטימט כב—כה אייר.

זאָלן אבער אונדזערע ערנסטע טוערנס אין יעדן אָרט וויסן, אז דער דערפאָלג פונם קאַנגרעס איז פיל אָפּהענגיק אין דער ענערגיע און אויפאָפּזערונג, האָט ס־וועט אַרויסגיהיין ווערן יעצט אינם קאַנגרעס־חודש.

ס־מוז אין יעדן אָרט זיין אַ גיהעריק־צוגינגרייטע מאַסן־פאַרזאַמלונג פון יידישע פרויען, אויף וועלכער ס־זאָל ברייט אַרומגירעט ווערן די צילן און אויפגאַבן פונם קאַנגרעס און זאָל די יידישע פרויען־וועלט האָבן דעם שטאַרקסטן אינטערעס פאַר דעם אַריגינעלן אָקט אין דער גישיכטע.

יעדיס התרשלות, יעדע פּאַסיוויטעט, וועלכע ס־איז אָפּגעלאָזנקייט אין דער יעצטיקער אָחריותריקער שעה, איז אַ גרויסע זינד לגבי אונדזער זאַך.

מיטן טיפן גלויבן אינם אמת פון אונדזער רעיון, גיין מיר נעגטער צום ציל, גיוואַנטער צו אונדזער דערשיינען פאַר דער גרויסער וועלט.

פאַרבינדן די יידישע פרוי מיט דעם גורל־פאַקט פון אונדזער באַוועגונג מיטן קאַנגרעס, קען נאָר תרומת־חברה — מיר טאָרן דאָס נישט גרינג־שעצן.

רחל בת טובים.

תוכן:

רחל בת טובים / אונדזער קאַנגרעס־חודש
א"ג פרידנזאַן / אין צייטן פון שווערע נסיונות
ד"ר יצחק ברויער / הונדערט יאָר „ניינצן בריוו"
יהודא לייב ארלעאַן / וואָס איז מוסר?
ד"ר העשל קלעפּפּיש / דון יצחק אברבנאל
ז. שאַכנאַוויטש / דער וועג אַהיים
ישראל עמיאט / איר שולד (נאַוועלע)
אליעזר שטייער / וועלט אין פלאַמין (לילער)
אסתר הייטנער / די פרוי אין דער דערציאונג

בנות־בלעטער:

רבקה תורוויץ / דאָס גיבאָט פון דער שעה
פייגא איבישיץ / פון די קאַנגרעס־פּראָבלעמען
רייזל דים / מיר האָבן דאָס וואָרט
שרה מינץ / אין דערוואַרטונג
ידיעות / פאַרבייטונגס־באַראַטונג צום בנות־קאַנגרעס — בנות־לעבן אין חיפה — אַנטוויקלונג פון „אהל שרה" — בית־יעקב אין אַמעריקע — גראַנדיעזער כינוס אין ישיבת־חכמי־לובלין.

אין צייטן פון שווערע נסיונות

כדי צו זיין ייד אין פולן זין פון דעם ריכטיקן מיין ייד, האט זיך תמיד גיפאדערט לייבן-בברה, אן-פשרהדיקע גראניץ-שטארקייט און פעלויקער עקשנות, בלייבן גיטריי דער תורה, אריינפירן און פארפאנצערן אירע מצות אינים טאג-טעגלעכן לעבן פונים ייד, אזוי, דאס קיין שום מצב און קיין שום סבה זאל נישט אפרייסן פון זיי, דערצו איז שטענדיק נייטיק גיווען א סך קאנצענטריריטע כוחות, טיף-איבערצייגונגער אמתער גלויבן, און פאר אלים א גיזונטע צוגיגרייטע דערציאונג.

פון אלע דורות שיינין ארויס ליכטיקע גישטאלטן פון אזעלכע בעלי גבורה, העלדישע קנאים פארן יהדות אין זיין ליטערער טהרה. אין בלוט און פייער זענען אפגיגאנגין טויזנטער קדושים, וועלכע האבן זיך מוסר נפש גיווען פאר דער קדושה פונים פאלק, פאר דער הייליקייט פונים יידישן לעבן. פרעמדע שומאהריקע נעצן, וואס זענין אויסגישפרייט גיווארן אין פארשידענע תקופות, כדי אין זיי צו סאגנין יידישע נשמות, זענין שטענדיק דארט נאר פארזונקין גיווארן די אויסשפרייטער פון די נעצן אליין.

מיט שווערע נסיונות, לויט אונדזערע היינטיקע השגות, כמעט נישט צי קענין אפילו זיך אויסמאלן אין דער פאנטאזיע, ענלעכע ליידן און יסורים איז גיווען פארבינדן דאס נישט מוותר זיין אפילו אויף א נדר און סיג פון יידישקייט. א פשיטא, ווען ס'האט אנגירירט אן-עיקר פון דער תורה אליין, דעמלט איז דאך נישט טייער גיווען דער שווערסטער קרבן, דאס גאנצע לעבן ממש.

א גאר באזונדערער פרק פון מארטיראלאגיע אין דער יידישער גשיכטע פארנעמט דער גיראנגל און מסירת-נפשדיקע קאנטעקווענץ ביים אפהיטן דעם „ואנשי קודש תהיון לי", דורכן זיין נזהר אין מאכלות אסורות ביז דער ווייסטער פארזיכטיקייט. פרומע יידן האבן אין אלע צייטן זיך קייגגנישטעלט יעדן פרואוו זיך חלילה נישט לאזן טמא זיין מיט טריפהנע מאכלים. זיי האבן אויף זיך גערן גינומין כל-ערליי גדרים און סיגים. אויפן פרוזנטסטן פאל, חלילה נישט נכשל צו ווערן אין קלענצטן ספק פון כשרות און איסור. ס'איז נישט גיווען קיין שום נסיון שווער אויסצוהאלטן ביי כשרות. מיט פרייד און קרבנות-פולער גרייטקייט זענען מיר אין אלע צייטן זיך שיצן און פארפאנצערן פון גיפארן, וואס באדראען דאס כשרות-וועזן.

נישט נאר יחידישע אויסנאמין זענין זיי גיווען, דער המון, דאס גאנצע פאלק, אפילו די פשוטסטע פון די פשוטסטע האבן תמיד אריסגיוויזן א גיזונטע באוואר-רייניש ביים אפהיטן צווישן כשר און טריפה.

די שטארקסטע, דעצידירנדיקסטע השפעה ביים פארהיטן דאס כשרות פון דער יידישער שטוב, איז אבער אייביק גילעגן אין דער האנט פון דער פרוי. די יידישע פרוי אלס עקרת-הבית, די פאקטישע אויפזערין איבער דער שטוב-ווירטשאפט און קוך, האט גיוווסט פונים נרויסן אחריות, וואס זי האט אויף זיך צו פארהיטן איר גאנצע משפחה פון מכשולים אין דעם פאל. א „כשרע שטוב", כתם א „יידישע שטוב" האט פארדינט דעם נאמין נאר די היים, וואו די פרוי האט גיוואכט איבערן כשרות, און פון דור צו דור זענין איבערגיגאנגין אין בליט און פלייש פון דער יידישער פרוי אלע דינים, דקדוקים און פארזיכט-מיטלין, וואס דארפן שטרענג אנגיהיטן ווערן.

ווער פון אונדז גידענקט נישט בשעת די קינדער יארן, ווען ס'האט חלילה אמאל זיך טועה גיווען צו פארטווישן א כלי פון מילכיק אויף פליישיק, ווי א צי-זערדיקע אימה ס'פלעג באפאלן פון דער מאמיס אויסגישריי. איר צער האט דעמלט די גאנצע משפחה מיטגיטיפלט, ס'האט אלע ווי גיטון, באלד איז מין יגאנגין פרעגן א שאלה און ווען דער רב האט גיפסקנט כשר, אדער ווען ס'איז נייטיק גיווען א לייכטער תיקון, ווי גרינג איז גיווארן אויפן ג מיט, עפיס א שווערער שטין איז אראפ פון הארצן.

אנדערע צייטן היינט. אמת-יידישער חינוך איז שוואכער גיווארן. אין דער יידישער שטוב הערשט זעלטן די אטמאספערע פון שטארק יידישקייט, און נאך זעלטנער איז דער ציטער איבער מכשולים און מאכלות אסירות. פון איין זייט דאס עמי-ארצות און פון דער צווייטער זייט דאס גרינג נעמין אלץ, וואס איז הייליק, איז גורם אויף יעדן ארט נכשל צו ווערן אין די הארבסטע יסורים, דערצו ווירקט אויך די שוואכע אויטאריטעט פון דער רבנישער מנהגה איבערן פאלק, און פון אלים צוזאמין גיטאמין אנשטייט א מוראדיקע אויפטרייסלנדיקע גיפאר, ס'זאל חלילה איננגאנצן זיך פונאנדערייסן די יסודות פון יהדות.

צום קולמינאציע-פונקט פונים מצב האבן שוין ציגעפירט די לעצטע אנשטאנינע קאמפליקאציעס נאכן איינפירן דאס נייע שחיטה-גיזעץ. פון דעם וואס מיר הערן נעמט גארום א גרויל. אין גרויסע, ווי אין קלענערע שטעט פארשפרייט זיך די טריפות-מגיפה. מע נעמט נישט ערנצט די וואריינונגין וועגן נבלות וטריפות, און דער עיקר ווערט מיטגיריסן דער פשוטער טייל פון פאלק, נישט קענינדיק מכחין זיין און פארשטיין די גרויסע זינד, און נאך מער, די גרויסע סכנה פאר דער קדושה פונים יידישן לעבן.

די רעליגיעזע דרשע פרוי מוז אין אזא ערנצטער שעה זיך פארטראכטן איבער איר אחריות און וויסן פון איר שליחות, וואס זי האט יעצט אויסצופירן דינס די בנות-ארגאניזאציע איז נישטאן גיווארן. איז נאך נישט גיווען אזא מעגלעכקייט צו קענין אויפטון פאר יידישקייט ווי יעצט פאזיטיוו צו שטארקן דאס כשרות אין יידישן לעבן, און אין צייטן פון שווערע נסיונות דארף טאקי בנות-אגודת-ישראל זיך אריסווייזן פעיק און ראוי צו דעם דאזיקן היסטאר-רישן שליחות.

א"ג פרידנזאן.

ד"ר יצחק ברויער — הונדערט יאר „ניינצן בריוו"

א.

ס'איז גיווארן הונדערט יאר, זינט רבי שמשון ראפאל הירש זצ"ל האט פאר-עפנטלעכט די „19 בריוו".

וועגן וויזערישע ביכער האבן זייער אייגענע גישיכטע. זיי אנטשטיין ביי גאנץ באשטימטע תנאים, זיי דינען אלס רעאקציע פונים מחבר — אויף זיין צייט. זיי וועגדן זיך דעריבער ראשית-כל אויך נאר צו זיין דאזיקע אייגענע צייט, און ווען זיי טון אין דעם זין עפיס אויף, האבן זיי שוין דערפילט זייער שליחות. ממילא קומט אויס, אז אפילו די גיוואלטיקסטע חיבורים קענין פארלירן זייער לשון, ווען די צייטן בייטן זיך. דעמלט גיינען זיי פארלירן אין די היסטארישע פארגאנגענהייט — און זייער פעולה אויף דער קענגוואר גרייכט נאר אויף אזוי וויט, אויף וויי-וויט די היסטארישע פארגאנגענהייט אליין ווירקט נאך בכלל אין דער קענגוואר.

די „ניינצן בריוו" האבן אנגיהויבן א נייע צייט פארן פרומין יידנטום פון דייטשלאנד און פון דער גאנצער וועלט.

די דאזיקע צייט — לאמיר זי אנרופן: די צייט פון סאציאלער עמאנציפאציע — ליגט היינט אין א גיוויסן זין. אפגישלאסן, הינטער אונדז. ס'וואלט נישט גיווען קיין פחיתת-הכבוד פאר הרש"ר הירש זצ"ל, ווען מ'זאל קומין צו די מסקנא, אז די „ניינצן בריוו" זענין אועזק אין דער פארגאנגענהייט צוזאמין מיט דער צייט, וועלכע זיי האבן אנגיהויבן און האבן פאר אונדז, בכן, פארלוירן דאס לשון פון דירעקטער ווירקונג.

לאמיר, דעריבער, אויף דעם ארט, לכבוד זיין יארצייט, נאכפרואוון ערלעך און גיוויסנהאפטיק — צי איז טאקע אזוי דער פאל.

ב.

„ס'וועט אנדערש ווערן אין ישראל, דערצו פירט אומאפהענדבאר אונדזער צייט" האט רש"ר הירש גיזאגט אין די „ניינצן בריוו".

ער האט גיזעגן זיין אייגענע צייט, ווי זי איז שוואנגער מיט אינוויוויניקסטע פוחות וואס דרענגין צו עפיס אנדערש, צו עפיס נייס...

צי זענין די דאזיקע כחות נאך ווירקנדיק היינט? האט רש"ר הירש גיהאט א טעות ווען ער האט גיהאפט אז דיר אור אייניקלעך וועלן שוין גיניסן די פירות פון די דאזיקע כוחות?

אויב אזוי—דאן זענין די „19 בריוו" היינט נאך אזוי אקטועל ווי אמאל.

און אפילו ווען די אור-אייניקלעך שטיינען נאך אויפן זעלבן ארט, וואו ס'זענין אמאל גישטאנין די זייזיס — פונדעסטוועגן שטיינען זיי איצטער שוין אנדערש, רייפער, קלאר-זעוודיקער, באריכטערט מיט דער ערפארונג פון א יאר הונדערט, און אפשר זענין זיי ערשט איצט אימשטאנד צו באגרייפן אין זיין גאנצן היקף, דאס אומגיהויערע חשיבות פונים שטוים, וואס רש"ר הירש האט גיגעבן מיט די „ניינצן בריוו".

„ס'וועט אנדערש ווערן אין ישראל": וואס איז עס דאס דאזיקע אנדערשדיקע, צו וועלכן ס'דרענגין דאס אומגיצוימט די כוחות פון דער צייט? וואס איז עס דאס-דאזיקע „יידנטום וואס איז משיג זיך אליין", וואס דארף זיך ברויס-שיילן פונים שויס פון דער צייט?

און ראשית-כל: וואס זענין עס די-דאזיקע כוחות פון דער צייט, וואס טרייבן און שטויסן און רופן נישט אזוי לאנג ביז דאס אנדערשדיקע וועט זיך ארויס רייסן צום לעבן?

די דאזיקע כוחות—זיי זענין עס די סיבה פארן אפפאל און צוגלייך די ערבות פארן קומינדיקן גיזונט-ווערן. זיי קומין צום אויסדרוק אין זייער שטרעבן: „צו וועלן טראכטן, באגרייפן, און מיטן גייזט תופס צו זיין וואס מע דארף צו אכסן". אט דער דאזיקער זאץ סוד די „ניינצן בריוו", אנטפלעקט מיט גאונות-דיקער קלארקייט דעם סוד פונים [illegible] טיף, וואס איז אויפגיוואקסן מיט דער פראנצויזישער רעוואלוציע. [illegible] צו וועלכן אויך מיר היינטיקע גיהערן, און חלק כבוד [illegible] מארש אין הארץ פון מזרח-יידנטום און רייסט פון דארט ארויס [illegible] נשמות און פארפעסטיגט זיי.

א קינד פון אזא גייסט איז בנימין, דער מיבר פונים ערשטן בריוו, און דער אדרעסאט. צו וועמין ס'זענין גיטענדיט די 26 קומינדיקע בריוו.

דער דאזיקער בנימין איז בשום אופן נישט בלויז א דייטשער ייד, בשום אופן נישט בלויז א ייד פון הונדערט יאר צוריק.

ער פארמאגט אן-ארמצושטערבארן לעבנס-כוח און ער גיפינט זיך אין אלע מדינות.

די „ניינצן בריוו" זענין נישט קיין בוך בלויז פאר די יידן פון דייטשלאנד, אין בנימינין רעט מין צו גאנץ ישראל.

בנימין איז דער יידיש פון די ליבעראלע יידן אין דייטשלאנד, ווי אויך פון די ארטאדאקסישע יידן אין דייטשלאנד, ער איז דער יידיש פון די השכלה-מענער אין מזרח, ווי אויך פון די ווייניקע מענטשן פון מזרח וואס האבן פארשטאנין און גיוואגט אויסצונעמין דעם קאמף מיט דער השכלה אויף זייער אייגנים ששה; ער איז דער יידיש פון די יידישע אסימילאנטן, ווי פון די יידישע ציוניסטן.

דער יידיש פון די אגודיסטן, ווי פון די אגודיסטישע ארבייטער.

זיי אלע, אלע האבן מיט דעם דאזיקן בנימין עפיס בשותפותדיקעס: זיי זענין אמאל, אין עפיס א שעה גישטאנין אין ציטערדיקער איינזאמקייט פארלאזט פון דער גיטרייער אם—דאס רגילות, שוין נישט מער ארומגיריינגלט פון דער היי-מישער סביבה, שוין נישט מער גיטראגן פון דער שטארקער האנט פון אנ-אויטאריטעט—און דעמלט האט זיך פון זיי אריסגיריסן מיט א קלאפנדיק הארץ און ציטערדיקע לעפצן—די שאלה איבער אלע שאלות: „וואס בין איך אלס ייד? וואס איז אזוינס יידנטום?"

און ווייל די אלע אומציילקיק, וואס האבן אין פריערדיקן יאר-הונדערט אזוי גיפרעגט און וועלן אין קומינדיקן יאר הונדערט אזוי פרעגן—זענין בנימינס בין פון זיין ביין און פלייש, פון זיין פלייש, דעריבער האט נפתלי—רש"ר הירש זצ"ל—גיעפנט א סוויר פאר די תשובה-געבערס פון פארשלאסינים און פון קומינדיקן יאר-הונדערט און זיי גיוויזן דעם ציל פון אמת-זוכיניש און פאר אלים זיי גילערנט דעם מעטאד פון דער אמת-פארשונג — דורך די „ניינצן בריוו".

די תשובה וועלכע רש"ר הירש האט גיגעבן דעם בנימין פון זיין צייט און פון זיין לאנד איז אויך א תשובה פאר די בנימינס פון אלע לענדער און פון אלע צייטן.

ג.

די סביבה און דער אויטאריטעט האבן במשך די יאר-הונדערטע פון גלות גיזיכערט די תורה-טרייקייט פון די קינדער פון אונדזער פאלק.

היינט עקזיסטירט כמעט נישט קיין ארט אין גלות ווי די מויער פון דער סביבה זאל זיך נישט קרישלין און דער כוח פון אויטאריטעט זאל נישט זיין אפגי-שווארכט; היינט איז פאראן דאס נייע ארץ-ישראל, וואו מע מוז ערשט נישטאלטן די סביבה און ערשט אויפשטעלן דעם אויטאריטעט. היינט איז דא אומיטום א פון דער סביבה אריסגיזואקסינער אדער פון דער סביבה אנטלויפנדיקער, אנ-אויטאריטעט-ענטפרעמדטער אדער אויטאריטעט פארייניגדיקער—בנימין, וואס וויל „טראכטן, באגרייפן און מיט גייסט תופס זיין וואס מע דארף צו אכטן".

מיט אנ-אומגיוויינלעכן מוט האט רש"ר הירש אריינגיפירט דעם דאזיקן בנימין אין דעם אוצר-הספרים פון יהדות. און אין 18 בריוו אויפגיקלערט אז דאס מסורה-יידנטום, אן דער שיצע פון א געזונטנע סביבה און באריכטע פון אויטאריטעט — פארמאגט דאך אין זיך אינוויוויניק אזא נישט-פארגענגלעכן און נישט-צושטערבארן אייגנים כוח, וואס איז אימשטאנד אליין זיך אויפצו-בויען א סביבה פון אנ-אויטאריטעט, צוצוגן צו זיך די וואקלינדיקע קינדער און גיוואונין די אנטפרעמדיקע. „דאס יידנטום וואס איז משיג זיך אליין" דאס איז דאס תורה-יידנטום אין פולשטענדיקן אליין-אויסקום, גישטיצט אויף זיך אליין, דער אמת אליין—און גלייכצייטיק דער עדות אויפן אמת: דער היפוך פון דעם וואס באגרענעצט „חכמים", וועלכע קענין רש"ר הירש נאר פון הערן-זאגן, וויל אריינגייסטן אין דער שיטה פון „תורה עם דרך-ארץ".

אויף יענער זייט פון סביבה און אויטאריטעט זעט בנימין שוין נישט מער אן מערב-יידנטום, כפיס וואס ס'איז וועגס צו אכטן.

שוין דעמלט, ווען ער האט זיך נאך גילאזט פירן פון סביבה און אויטאריטעט איז זיין נשמהדיקער מעמד שוין גיווען אויסגרהאלב דעם יידנטום — אבער די סביבה און דער אויטאריטעט האבן אים די דאזיקע עובדה ערשטעלט, צוליב זייער אויסערלעכן הסכם מיטן יידנטום.

ו, — אויב די סביבה און דער אויטאריטעט זענען אָפּגיפאַלן — וועמין קומט נישט באַלד אין זינען אַריין די אָן אַ שיער ביישפּילן פון מורח — דאָן מאַכט מין מיטאַמאָל, איבערנאַכט, אויף די אויגן און מע דערזעט זיך מיטאַמאָל— אינדרויסן.—

און פון דרויסן נעמט ער זיך איצט דיי מאָס, מיט וועלכן ער מעסט דאָס דורך אים בלויז אויסערלעך אויפגיפאַסטע יידנטום.

„וואָס בין איך דין אַלס ייד? וואָס איז יידנטום?"

דאָס איז די טראַגיק פון גאַנצן לעצטן יאָרהונדערט: אַ פרעמדע מאַס צוגיילייגט צו אַ פרעמד גיבליבן יידנטום—דיקסירט די תשובה.

דריי מאָסן און דריי תשובות: אינדיווידועל, סאַציאַל און נאַציאָנאַל.

די מאָסן פונקט אַזוי ווי די תשובות זענען היינט אַזוי אָקטועל ווי פאַר הונ-דערט יאָר. בנימין גריבלס זיך נאָך אַלס יחיד וועגן זין און תכלית פון קיום, אין דעם לימוד באַקומט ער נישט פונים תכלית צוזאַמינהאַנג פון יידנטום, וואָס איז אים אומבאַקאַנט—נייערט פון מויל פון מערב - אייראָפּאַ.

גליק אין זעלבסט־השלמה זענען פאַר אים די העכסטע קנינים.

אבער דאָס יידנטום, וואָס ער קען נאָר אויסערלעך, זעט אים נישט אויס צו געבן זיינע אָנהענגער נישט קיין גליק און נישט קיין זעלבסט־השלמה.

דאָס איז דער בנימין פון דער השכלה: דאָס איז דאָס גישריי פון אַ יחיד וואָס איז פאַרלאָזט גיוואָרן פון סביבה און אויטאָריטעט, וועלכער זעט זיך שטיין אָנשקיין אַ נישט־דערקענט יידנטום, וואָס ער באַטראַכט ממילא אַלס פאַר-שטויבט; ס־איז אַ גישריי פאַר אַ נאַטירלעך מענטשן־קיום, פאַר נאַטירלעכע מענטשלעכע ווערטן, וואָס צו זיי באַהעפטן זיך אבער באַלד די תאוות פון די חושים און די תאוות צו באַזיצן אַ פאַרמעגן.

אין יעדן מענטש לעבט אַ בענקעניש נישט צום אויסוואַרצלין —צו גליק, אויך דאָס שטרעבן צו אַלייר־פאַרפאָלקאָמונג איז דאָך נאָר אַנ־אַנדערע דערשיינונג־פאָרם פון בענקעניש צום גליק.

סביבה און אויטאָריטעט קענען אַליין אויכיט כל־זמן זיי זענען נישט גיבראַכט — פאַרשאַפן גליק. אבער אַזוי ווי זיי פאַרשווינדן נאָר — קען אַ יידנטום וואָס איז נאָר אויבערפלעכלעך פאַרשטאַנען נישט שטילן דעם הונגער פון אַ פאַר־דאַרבן מענטשן־קינד.

ס־איז נאָך אפשר קיינמאָל נישט גיווען אַזאַ צייט אין וועלכער די מענטשן זאָלן זיין אַזוי הונגעריק צו גליק ווי גראָד די דייטשע יידן היינט־צוטאָג. וואָס מער דאָס גליק זעט אויס פון זיי צו זיין פאַרשווינדן, אַלץ מער, מיט מער בענקעניש בורען זיי זיך איין מיטן בליק אין דער פאַרגאַנגענהייט, וואָס זעט איצט פאַר זיי אויס גליקלעכער ווי זי איז באמת גיווען אין דער ווירקלעכקייט.

נו, צי זענען דען די „נייגצן בריוו" — נישט אויך אָקטועל איצטער, נאָך הונדערט יאָר? —

בנימין גריבלס נאָך אַלס ציבור־מענש וועגן דעם גיזעלשאַפטלעכן קיום פון די יידן אין גלות.

זייער איזאָלירטקייט, איצט שוין נישט מער פאַרשלייערט דורך דער סביבה, איז פאַר אים אומדערטרעגלעך.

דאָס תורה־יידנטום איז פאַר אים אבער אַ שפּאַרקע שטערונג אויפן וועג צו עמאַנציפּאַציע, איז די פאַראַנטוואָרטלעכע סיבה פאַר זיין סאַציאַלע פּאַזיציע, וואָס איר אַרומידיקע נישט־שטאַנדהאַפטיקייט איז נאָך קלאָר גיווען מיט צוויי טויזנט יאָר צוריק.

דאָס איז ווידער דער בנימין פונים ליבעראַלן יידנטום, דער דאזיקער בנימין— דער קאַנסעקוענט־סאַציאַליסטישער יידישער אַרבייטער.

דאָס איז דער גיוואַלט־גישריי פונים יידישן ציבור־מענטש, וועלכער איז בא־פרייט פון סביבה און אויטאָריטעט און ווערט צוריקגישטויסן אין דער גיזעל־שאַפט—אַנטקייגן דעם קין־צייכן, וואָס דאָס יידנטום האָט אים צוגיקלעפּט צום ששערן און וואָס האָט אים גימאַכט לעבנס־אומפּעאיק אין דער גיזעלשאַפט — דער דאזיקער אויסגישריי איז אויסגיוואַקסן ביים מזרחדיקן יידישן אַרבייטער ביז צו אַ פאַנאַטישע שנאה קיגן דער תורה.

האָט דען נישט דער צוזאַמענברוך פון דער דייטשער יידן־עמאַנציפּאַציע נאָכ־אַמאָל גישטעלט צו דיסקוסיע דאָס סאַציאַלע פּראָבלעם פון די יידן אין דער גאַנצער וועלט? צי איז זיך נישט צוזוואַקסן דאָס יידישע אַרבייטער־פּראָבלעם ביים מורח־יידנטום? איז דען נישט דאָס גאַנצע נייע ארץ־ישראל אין גרונט גינומין אַנ־אַרבייטער־פּראָבלעם?

זענען בכן נישט די „נייגצן בריוו" ווייטער אָקטועל אויך נאָך הונדערט יאָר? אבער ביי בנימינען איז נאָך אויך נישט אָפּגישטאַרבן דאָס נאַציאָנאַלע נאַ-וואוסטזין.

ער קוקט אויף די אומות העולם און שאַצט אָפּ דאָס יידישע פאָלק אין זיין אַרימער גלות־דערשיינונג. ער זעט, ווי דאָס יידישע פאָלק איז פאַראַכטעט פון די איבעריקע פעלקער.

עלנטקייט, קנעכטשאַפט, זענען זיין שטענדיקער גורל. ער זעט, ווי די איבעריקע פעלקער שטייגן אַרויף אויפן שפּיץ פון קולטור, פון וואוילשטאַנד און גליק —בשעת די יידישע נאַציע בלייבט פאַראַרימט פון דעם אַלעם, וואָס ס־מאַכט מענטשן גרויס און איידל און פאַרשענערט זיי דאָס לעבן.

ער פאַרגלייכט דאָס יידישע פאָלק מיט די מצריים, צידונים, גרינכן, רומער, אַשאַלינער, ענגלענדער, דייטשן—און ער שטעלט די פראַגע: וועלכע קולטור, וועלכע דערגרייכונג אויפן גיביט פון וויסנשאַפט, קונסט און דערפינדונג— בכלל וואסערע גרויסקייט האָט דאָס יידישע פאָלק באַוויזן. ער זעט ווי עס איז באַרויבט פון אַלע פאָלק־סמנים און שטעלט פעסט אַז טראָץ אַלעם—באַראַכט מין אונדז פאַר אַ פאָלק.

דאָס איז דער בנימין פון צוינסטשיק יידנטום וואָס קומט דאָ צום וואָרט.

די קריטיק, וואָס ער וועגט אָן קייגן יידנטום אַלס פאָלק־דערשיינונג, איז פונקט די זעלבע קריטיק וואָס דער ציוניזם האָט גילאָזט הערן צענדליקער יאָרן שפּעטער.

די סביבה און דער אויטאָריטעט האָבן אַ לענגערע צייט גיהאַמיוויט זעם חוש פאַר דער אַכזרייותדיקער אומנאַרמאַלקייט פון יידישן פאָלק־קיום פון גלות. מיטן מאַמענט, ווען זיי פאָלן אויעך און ס־איז נישט פאַראַן עפּיס אַ בשותפות־דיקע אידעע וואָס זאָל באַגרינדן דאָס דאזיקע אומנאַרמאַלקייט און מאַכן עס פאַר גיוטענדיק און ברענגען אין שייכות מיט עפּיס אַ תכלית — אַזוי קלינגט דאָס בענקעניש־גישריי נאָך נאַציאָנאַלער עמאַנציפּאַציע דורך די גלות־נעכט און וואָרט נאָר אויף די פערזענלעכקייט וואָס זאָל האָבן דעם מוט זי אויסצו-קעמפן, אַפילו פאַרן פריי פון מוותר זיין אויף דער תורה...

זענען דען די „נייגצן בריוו", וואָס האָבן צום ערשטן מאָל אָנטפּלעקט די גאַנצע פראַגעלעמאטיק פון יידישן פאָלקסטום—איצט ווייניקער אָקטועל, צוליב דעם וואָס אין צווישן איז אַזאַ פערזענלעכקייט אויפגישטאַנען און גראָד אין מזרח מיסגיריסן מיט זיך טויזנטער יידן, וואָס זענען ענטפרעמדיס גיוואָרן פון סביבה און אויטאָריטעט?

ניין, די „נייגצן בריוו" האָבן נישט די מיגדצטע שפּור פון אַלטקייט. די רריי אופנס, פון זיין פראַגע־שטעלונג (אינדיווידועלע, סאַציאַלע און נאַציאָנאַלע) קלינגען נאָך אַזוי פריש אויך אין די אויערן פונים אור־אייניקל. ווייל די דאזיקע פראַגע־שטעלונג—עקזיסטירט אַזוי לאַנג ווי דער גלות עקזיסטירט.

מע דאַרף נישט באַוויזן, אַז זי עקזיסטירט נאָך—נאָך הונדערט יאָר — נאָר, אַז זי האָט נישט עקזיסטירט שוין הונדערטער יאָרן דאַרף מין באַוויזן.

אַ מעכטיקן שותף האָט רש"ר הירש גיהאַט: די צייט אַליין ווי גאָט האָט זי גישאַלטיט.

„ס־וועט אַנדערש ווערן אין ישראל: דערצו פירט אָן אויסוועג אונדזער צייט". נאָר הונדערט יאָר איז דאָס וואָרט גיוואָרן. מיר היינטיקע ווייסן, אַז דאָס אַריינרייסן זיך פון דער נאָטור איז די גישיכטע פון דער דער יידישער נאָט, אַזוי ווי רש"ר הירש האָט זיי איבערגילעבט אין נישט גי-ווען קיין עפּיזאָד אין נאָך וויינגקער—בלויז אַ דייטש־יידיש גישעענישן. מיר, די היינטיקע ווייסן, אַז דאָס פאָלק פון דער תורה ווערט פון הונדערטער־יערקער איזאָלאַציע אַריינגיריסן אין דער צוואוואַקסינער קראַפט פון נאָטור און גישיכטע; אַז דאָס תורה־פאָלק בלוטיקט פון טויזנט וואונדן, וואָס זיינע אייגינע זון שלאָגן אים מיט כלי־זין וואָס זיי האָבן אַרויסגינומען פון אַרסע-נאַל פון דער נאָטור אין די גישיכטע; אַז די סאַציאַלע פראַגע אין סוף־כל־סוף אַ פראַגע פון נאָטור און גישיכטע; צוגלייך, רינגעלט אַרום וואָס אַמאָל דרינגלע-כער דאָס תורה פאָלק סיי ביי אונדז, סיי אין מזרח; אַז ראשית כל קלינגט שטאַרק אָן אין נייעם ארץ ישראל דער דריי־קלאַנג פון דער פראַבלעמאַטיק וואָס איז אָנטהאַלטן אין די „נייגצן בריוו".

ס־איז די צייט אַליין וואָס שטעלט אָפּייגן דאָס יידנטום דעם לעבן, און דאָס לעבן דעם יידנטום.

דאָס תורה־פאָלק קוקט קיין ארץ־ישראל מיט אויגן פון בענקיניש.

אויב די תורה וואָלט נישט גיווען אַ תורת־חיים — פאַרוואַרצלט פון נאָטור און גישיכטע—צו וואָס האָט זי גידאַרפט האָבן אַ באַזונדער לאַנד?

האָט מין דען נישט דעריבער באַשטימט ארץ־ישראל, כדי דאָס תורה־פאָלק זאָל דאָרט שאַפן די סינטעטישע איינהייט פון תורה און נאָטור און גישיכטע? איז דען בכן, נישט די צייט אין וועלכער מיר ביפונען זיך שוין זינט הונדערט יאָר — די אמתע הכנה פאַר די גראַנדיעזע אויפגאַבע, וואָס וואָרט אויף אונדז אין ארץ־ישראל?

לאמיר נישט פאַרלירן דעם מוט. מיר שטייען ערשט אין דער התחלה פון דער אַנטוויקלונג. נאָך האָט די שטים פון רש"ר הירש זצ"ל נישט גינוג דערגרייכט דעם מורח.

דער וועג, וואָס רש"ר הירש האָט אונדז גיוויזן, דער וועג פון אַ יידנטום וואָס באַגרייפט זיך אַליין אינמיטן פון נאָטור און גישיכטע—וועט ווערן דער וועג פון גאַנצן תורה־טרייען יידנטום.

נאָך האָבן מיר אָקייגן זיך דער וועג גייסט וואָס באַהערשט אַ סך אָנטפרעמדיטע זין פון אונדזער פאָלק. אבער דער דאזיקער גייסט אַליין, וואָס וויל „טראַכטן און

וואָס איז מוסר?

III

חי גיזאָגט, איז דער הלכה־לימוד ס־ערשטע מוסר־מיטל. דערמיט ווערט די חכמה איבערגיוואַנדלט אינים מוסר. דערמיט גייט איבער די ידיעה צו מעשים. וואָסער כוח ווירקט דערביי?

ראשית כל ווירקט די סגולהדיקייט. תורה איז בעצם אַ סגולה צו מצוות. תורה ברענגט אַראָפּ אַ קדושה־אַטמאָספערע פאַר אַ מצוות. תורה באַשאַפט אַ צוציאונגס קראַפט צו מצוות. „המאור שבה מחזירו למוטב". אויב מ הלאָט חכמה פאַר אַ מיטל צו מוסר, ווערט גיוויס דערמיט נאָר ליימינע חכמת התורה, וואָס באַ-האַנדלט קודם־כל די תנאים אדער אופנים פאַר די גיפאַדערטע מעשים. אַזאַ חכמה איז דער הלכה־גיביס.

צווייטנס ווירקט דערביי די ידיעה בעצם. מ־ווערט גיוואָר וואָס אַ מצווה איז, אדער אַנ־עבירה. די ידיעה שאַפט זהירות, דערמאָנט חיובים, פאַרשטאַרקט גדרים. מחמת דעם קומט אינים באַטראַכט צונערשט די פראַקטישסטע ידיעה, די הלכה למעשה. דאָס איז מחייב דעם לימוד פון הלכה־פסקים אדער אַקטו-עלע דינים.

דריטנס איז מעורר צו מעשים די גרויס פונים כמות ההלכה, די צעצווייגונג פון די דינים, דער פאַרנעם פונים ביירור, די הרגשה פונים עמקות. דאָס שטעלט צו אַ פולע וועלט. ס־גיט צו יעדע קלענטצע פעולה אַ גיוואַלדיקע וואָגיקייט. צו דעם ווערט דווקא גיפאַדערט אַנ־אויסגיבייטערטער שטח אינים לימוד, אַנ-אַריינדרינג אינים ים התלמוד. דער לימוד פונים שלחן־ערוך מיט זיינע פסקים ווי דער לימוד פון דער גמרא מיט אירע בירורים שאַפט אַזוי אַרום, בטבע ווי בסגולה, נטיות צו מוסר, כוחות צו מעשים.

דערמיט ווערט אבער נישט אויסגישעפּט דאָס מוסר־מיטל, וואָס ווערט באַ-צייכנט מיט דעם מושג חכמה. די הלכה איז נאָר אַנ־אַנווייזונג פאַר דער קאַנ-קרעטזיירונג פונים מוסר. זי איז אבער נישט מגלה בשלמות די איכותדיקע גרויס, ברענגט נישט אַרויס בולט די פנימיותדיקע צורה, איז נישט מסביר די טיפערע פלענער.

צום סוג חכמה גיהער דעריבער די אַגדה, נישט ווייניקער ווי די הלכה. אויב די הלכה נעמט אַרום די פרטי המעשים, גרייפט די אַגדה צו זייער פנימיות. אויב די הלכה רעגולירט די האַנדלונג, שאַצט זי די אַגדה אָפּ. די אַגדה באַ-לייכט דעם תכלית הבריאה, ווי די גדלות הבורא. זי דערגרונטעוויט די מענטש-לעכע מעלות, ווי זיינע מעגלעכע טעותים. זי צוגלידערט די פסיכישע קאָמפּלי-קאַציעס, ווי די מוראדיקייט פונים חטא. זי שאַצט אָפּ די גרויס פונים עונש, ווי דאָס חשיבות פונים שכר.

די אַגדה ווי די הלכה גיהער דעריבער צום סוג חכמה. די ערשטע ווי די אַנדערע איז דעריבער מעורר צו מעשים, פירט צו מוסר, דערגענטערט צו שלמות. ביידנס לימוד איז דעריבער ס־ערשטע מוסר מיטל.

צי איז אבער חכמה־מוסר גינוג? צי גאַראַנטירט דער חכמה־לימוד תמיד דעם מוסר־רעזולטאַט? זי ווערט דער מענטש גוט בלויז מיט לימוד? צי איז די חכמה אַ גינוגדיקער צוים פאַר דער ברוויזנדיקער ליידנשאַפט? צי בינדט זי גינוג פעסט די נאַטירלעכע נטיות? ווי ס־ווייזט די לעבנס דערפאַרונג דער-גיים נישט חכמה צו מוסר ביי אַ שוואַכערער נאָטור אדער ביי שווערערע באַגרייפן, מיטן גייסט תופס זיין, וואָס מע דאַרף צו „אָכטן" האַלט שוין פאַר אַ ווענדונג לטובה. ווען דער דאזיקער גייסט ווערט שוין האָבן אינבערגילעבט דאָס אומזיסטקייט פון זיינע פשרנותדיקע זוכנישן צו גיפונען דאָס אינדיווידועלע, סאַציאַלע און נאַציאָנאַלע גליק־ערשט דעמלט ווערט ער אויפטאָאַכן—אַזוי קליינע דאָס וואָרט פון רש"ר הירש דורך יאָר הונדערט — און קומען צו דער פראַגע: וואָס בין איך אַלס ייד? וואָס איז יידנטום? און די תשובה אויף די שאַלה וועלן זיי נישט מער זוכן אין די קאַטעדרעס אין ביכער פון גוש-גילערנטע, נישט פון די רעפאָרמאַטאָרן, נישט פון די יעניקע ביכער וואָס קלייבן אויס דעם שטאַנדפּונקט פון אויסערהאַלב דעם יידנטום. נייערט זיי וועלן וואַנדלין צום אור-קוואַל פון יידנטום, צו תנ"ך און ש"ס. און דאָס דאזיקע איינציקע שטרעבן צו באַגרייפן דאָס לעבן דורכן יידנטום און דאָס יידנטום אַלס מוסד פאַרן לעבן, וועט מירן צום ציל — לויטן אַלטן, ליידער פאַרגעסענים כלל, לימוד וללמד, לשמור ולעשות.

פון **יהודה ליב ארלעאַן**

נסיונות. מוסר, ווי אַ זעלבסטבילדונג, פאַרפעלט דעמלט איר ווירקונג. אַפילו וואו חכמה גרייכט יא, שאַפט זי נאָר אַנ־אַלגימיינע השפעה, גיט זי נאָר אַ שטויס אבער זי גליט נישט אויס יעדעס איבער. צו אַ פולער ווערט גיפאַדערט אַ זייער שטאַרקע קאָנצענטרירונג, אַנ־אויסערגיוויינלעכע איבערגיבנקייט צו דער חכמה. אבער נישט יעדער איז עס בכוח, נישט יעדער באַוויזט עס. וואָס איז דער וואונדער, אויב מע בלייבט קיל צו מצוות, אויב מ־ווערט אַפּאַטיש צו מעשים, כאַטש מע לערנט פיל.

נאָר וואָס? ס־איז דאָ אַ צווייט מוסר־מיטל. מוסר האָט נאָך אַ טייטש. מוסר הייסט פשוט יסורים, פיזישע גיבונדנקייט. וואו חכמה בינט נישט, דאַרט בינט וויי-טיקן. וואו חכמה צוימט נישט, דאַרט צוימט לייד. ס־קומט לויט דעם אויס, אַז ס־איז דאָ אַ חכמה־מוסר און אַ יסורים־מוסר. וועמין ס־העלפט נישט די חכמה, דעם העלפן די יסורים. צי איז דער יסורים־מוסר אַ זעלסענע נייטי-קייט? צי ו'ע־ט ער נאָר גיבראָכן פאַר יחידים? צי פאַרגעסט ער אַזאַ מינדערוויכטיק ארט ביי דער מענטש־דערציאונג? אַ קליינער עפיזאָד וואָס די גמרא דערציילט, שילדערט אונדז זייער פלאַסטיש דעם ווערט פונים יסורים־מוסר.

דער גרויסער תנא רבי אליעזר ליגט קראַנק. דיי חכמי הדור באַזוכן אים. דע-רנטער רבי טרפון, רבי יהושע, רבי אליעזר בן עזר' און רבי עקיבא. יעדער רעכנט אויס אַ באַזונדערע מעלה פונים חולה. אבער רבי אליעזר שווייגט. ווי נאָר דער יונגערער רבי עקיבא זאָגט אַרויס די צוויי ווערטער: חביבים יסורים, רופט אויס רבי אליעזר:

— האַלט מיך אונטער, כדי כ־זאָל הערן די רייד פון מיין תלמיד עקיבא. וואָס האט גיזאָגט: חביבים יסורים;

—עקיבא — זאָגט ווייטער רבי אליעזר — וואו נעמסטו דאָס?

רבי עקיבא ענטפערט:

— כ־האָב עס אַרויסגינומען פונים מקרא. דער קיניג מנשה —זאָגט דער נביא — האט זייער פיל גיזינדיקט. אַ צווייטע שטעל — אינים ספר משלי — גיט ווידער איבער, ווי דער קיניג יחזקיהו, מנשהס פאָטער, האט פאַרשפּרייט תורה איבער דער גאַנצער מדינה, ווי אַזוי ער האט זי איבערגיליפערט די קינפּיקע דורות.

— ווי אַזוי —פרעגט רבי עקיבא —זעגט עס? צי האט יחזקיהו די גאַנצע וועלט גיליערנט תורה, נאָר דעם אייגינעם קינד נישט?

— נאָר וואָס? — זאָגט רבי עקיבא ווייטער — נישט די מ', וואָס דער גרויסער יחזקיהו האט פאַרליגגט ביים קינד זיינים, האט אים אויסגיבעטערט; נישט די מאַטערניש, וואָס דער ערלעכער קיניג האט מיט אים געהאַט, האט אים אומ-גיקערט — נאָר דאָס ביסל יסורים, ווי ס־שטייט אינים ספר דברי הימים (ב. לי"ג לי"ה). מנשה האט נישט גיהערט, ווי דער איבערשטער וואָרנט אים כסדר איבער די זינד זיינע. ווי נאָר דאָס אַסיריישע מיליטער האט אים אַבער גישמידט די הענט, ווערט ער ווייכער, אונטערטעניקער, ביז ער טוט תשובה בלב שלם.

אַזוי ווייט ווירקט דער יסורים־מוסר. אַ קליינקייט! אַזאַ טאַטע, אַזאַ דערציאונג,

אזא חכמה. אויב כ-העלפט פארט נישט, גינוגט אַנ-אייזערנע קייט איבער די הענט, אַ ביסל יסורים. דער מנשה-פאַל ווייזט בולט, ווי ווייט ס-גרייכט דער כוח פונים יסורים-מוסר. ביי אַנ-אנדער פאַל ווערט נישט אַזוי בפירוש אַרויס-גיבערענגט דער רעזולטאַט. אבער באמת ווירקט אומיטום דער יסורים-מוסר, מאַכט תמיד לייכטער דעם צוטריט פונים תכליס. מע זעט נאר נישט ביי פיל תורה, ביי גרויס צדקות, צו וואָס דער יסורים-מוסר דינט. מנשה איז נאר אַ בולטע אילוסטראַציע פאַר דעם יסורים-כוח, וואָס איז יידישער סוד, נביאישע התגלות.

רבי עקיבא, וואָס האט אויסגיהאָרכט די נשמה מיט אומבאַשרייבלעכע יסורים, וואָס האט לעבנלאַנג גיהאַט אינים אויג דאָס שרעקלעכסטע יסורים-בילד, וואָס האט כסדר גיפרואווט די קראַפט זיינע פאַר קבלת יסורים באַהבה — אט אַ דער רבי עקיבא האט גיוויס תמיד גיפאַרשט, אומאויפהער גיזוכט אינים תורה-קוואַל אַ באַלייכטונג פאַר דעם כוח פונים יסורים-מוסר.

רבי עקיבא האט די ווירנדיקע ווערטער חביבים יסורים גיזאָגט בלי אַליעזרן בשעת דער קראַנקייט. רבי אַליעזר הערט צו רבי עקיבאס רייד מיט באַזונדע-רער התרגשות. יאָ, פאַר אים, פאַר דיר בעסטע אַפילו, האט יסורים אַ באַטייט, מאַכט יסורים לייכטער. די תורה גופא אַפילו ווערט דערגרייכט פולער, שטאַר-קער, נאר אויב זי ווערט באַגליטט מיט יסורים. שלשה דברים נתנו ביסורים — דערונטער תורה.

צי אין די ווירקונג פונים יסורים-מוסר איז אַ זיכערע? צי צובערעכט ער נישט מער ווי ער הייל? צי ברענגט ער נישט אַרויס אים פונים גלייכגיוויכט גיכער, ווי ער בעסערט אים אויס? אמת, יסורים הייל נישט תמיד. יסורים ברענגט אַמאָל דעם מענטש אום. ס-הענגט אבער פיל אָפּ אין דער באַציאונג, וואָס מ-האט צו די יסורים. אויב מע פאַרשטייט נישט זייער תכליס, אויב מע דערפיל נישט זייער ווערט, גייט דער מענטש מיט יסורים צו גרונט. אבער דעם, וואָס האט גילערנט, נאר פאַרנאַכלעסיקט די פליכט זיינע, אָפּגיליאזט דעם וועג צו גוטס — דעם העלפט דער ווייטיקלעכער מוסר, דעם בעסערט אויס יסורים.

מוסר רַע לְעוֹזֵב אֹרַח

שׁוֹנֵא תּוֹכֵחַת יָמוּת (משלי י״ז. י)

דעם, וואָס האט נאר אָפּגיליאזט דעם וועג, חעלפט דער שווערער מוסר. דעם, וואָס האט אים — דעם חכמה-וועג — תמיד פיינט, ברענגט ער נאר דעם טויס.

ווי מע זעט איז דאָ אַ טאַפּל מוסר-מיטל — אַ מוסר טוב און אַ מוסר רע. דער חכמה-מוסר, דאָס לימוד-מיטל ווערט באַציינט מיט מוסר טוב. מע פאַרטראָגט אים לייכטער, מע ליידט נישט אונטער אים אַזוי פיל. דער יסורים-מוסר הייסט אבער מוסר רע. ער איז פיל שווערער, ווייטיקלעכער.

די רעגולאַציע פונים טאַפּל-מיטל, ביידנס אומבאַדינגט אָנווענדונג ביי דער מענטש-דערציאונג, איז ווידער אַנ-אומשעצבאַרע התגלות פאַר דעם יידנטום. מע לערנט חכמה און מ-איז מחבב יסורים. מע ווייסט ווי ווייט איינס איז משלים דאָס צווייטע. אויב ס-איז דאָ פריער אַ מוסר טוב, האט דער מוסר רע אַ ווערט. אויב ס-איז דאָ אַ מוסר רע, ווערט דער מוסר טוב גוט פאַרדייעט.

ס-איז אונדזער גרעסטער זכות, אויב מע ווייסט ביי אונדז דעם ווערט פונים טאַפּל-מוסר, אויב מע פילט זייער ביידנס ווירקונג, אויב מע גייט צום תכלית מיט ביידע דרכים, ווייל וואָס מער חכמה, וואָס מער פאַרשטענדיגיש פאַר יסורים, וואָס מער לייד, וואָס טיפער די חכמה.

וואסער כוח ליגט אבער פארט אינים מוסר רע? פאַרוואָס איז ער טאַקע אַזאַ אומבאַדינגט נויטווענדיקייט? אויב ס-וויל עמיצער אַ גרינעלעכע אויפקלערונג דערצו — אומזיסט די טרחה זיינע. אויב מ-האט יסורים פאַר צדיקים באַצייכט מ'ט געטלעכער מחשבה, אדער נביאישער גיהיימיניש, פאַרבלאַסט גיוויס יעדע אויפקלערונג דעם אמת. אויב מע גיט פארט אַ וואסער ס איז הסבר פאַר יסורים, איז עס נאר אינישטח, וואו מע זעט בחוש די ווירקונג, אבער נישט ווי ס-איז בהחלט, מע שאַצט נאר אָפּ מיט אונדזער שכל די פראַקטישע זייט, די קאַנקרעטע דערגרייכונג. אַזאַ הסבר דינט אונדז על כל פנים ביי דער פעסטשטעלונג פונים דערציאונגס מעטאד אינים יידנטום.

בטבע איז דער מענטש אַ בעל חומר. דער חומר איז גראַב, פלאַט צו דער ערד, ליגט ווי אַ גולם. ערשט מיט דעם מאַגנל-גיפיל פאַר עפּיס, מיט דער שטרעבונג צו עפּיס, ווערט די מאַטעריע ווייכער, עלאַסטישער, אויפנאַמסטפעאיקער. ווי לאַנג דער מענטש ליידט נישט, ווי לאַנג ס-פעלט אים גאָרנישט, אַזוי לאַנג איז דער קערפּער זייער פאַרהאַרטווייט, ממש צוגינאַגלט צו דער ערד. אויב ער האט נאר אַ ברעקל שכל, אויב ער האט נאר גילערנט חכמה, דערפילט ער אינים הונגער אדער קעלט נישט בלויז דעם מאַגנל אינים שטיקל ברויט אדער וואַרים מלבוש, נאר מער אַ באַדערפיניש צו עפּיס העכערס, אַ דראַנג צו אַנ-התקרבות אַליקוט. די חכמה באַשטראַלט דעמלט דעם טערפּער, באַלייכט די פינצטערע מאַטעריע, דערפרישט דאָס לעכצנדיקע פליש.

ווי לאַנג אַזאַ מאַגנלהאַפטיקייט ווערט נישט דערפילט פיזיש, אַזוי לאַנג שוועבט די חכמה אינים אויר, אַזוי לאַנג באַוואוינט זי נישט דעם קערפּער, אַזוי לאַנג דערהייבט זי אים נישט צו איר ספערע.

אויב מע ווייסט למשל, בשעת אַ גוי שלאָגט, וואָס גלות באַטייט, טוט נישט בלויז דער קאָפּ וויי, דאָס איז ס-מינצטע. דער יידישער צער איז דעמלט פיל גרע-סער, ווי דער פערזענלעכער. דער פיזישער קלאַפּ מאַכט נאר דעם צער בולטער, פירט אים איבער צו זינלעכער הרגשה.

דערצו ברענגט אַרויס דער פיזישער צער די אָפּהענגיקייטס-דערקענטניש, דאָס הכנעה-גיפיל. מאַגנלאויקייט פאַרשטעלט דעם אמת, פאַרלייקנט דעם מקור, דערלאָזט די גאַווה, פאַרהאַרטווייט די כלי קיבול פאַר רוחניות. דערייבער האט יסורים גיפאָרט מיט חכמה אַזאַ ווערט פאַר התעלות צו שלמות.

אבער אויב מוסר רע האט אַזאַ ווערט ביי דערציאונג, ווי אַזוי דערגרייכט צו אים יעדער איינער? אמת, די גמרא וויזט, ווי אַזוי ס-איז נישט אַן דער מענטש, וואָס איז לגמרי ליידנספריי. אבער ווי אַזוי ווערט דער מוסר רע אַ נאַרמאַל דערציאונג סיסטעם? ווי אַזוי שאַפט דער אַנשטאַנדיגער צער אַ רעגלמעסיקע ווירקונג?

(ווייטערדיקער טייל קומט)

גרויס אַגודיזם-העפט פון בית-יעקב-זשורנאַל

דערשיינט לכבוד דעם היסטאָרישן יובל-קאָנגרעס פון בנות אגודת ישראל

שוין פון לאַנג נייטיקס זיך די יידישע וועלט אין אַ ספּעציעל זאַמל-בוך, וואו ס-זאָל אויפגיקלערט ווערן אין אַ ברייטן פאָרנעם די אידיי און הויכער רעיון פון אגודת ישראל און איר שליחות אין יידישן פאָלק.

גרויס מחנות פון יראים זענען נאָך אַלץ פאַסייו צו דער אגודיסטישער באַוועגונג, טויזנטער פרומע ייִדן אין גאַר דער וועלט גיבן זיך נאָך אַלץ נישט אָפּ קיין דין וחשבון פון זייערע התחייבותן, צו אגודיסטישע אונטערנעמונגען אויף וועלכן גיביט ס-זאָל נישט זיין.

אויך כלפי-חוץ ווייס מין נאָך פיל צו-ווייניק פון די צילן און וועגן פון אגודיזם, פון דער תרופה וואָס אגודת ישראל ברענגט דעם שווער-גיפּרואוווטן פאָלק ישראל, פון די רעזולטאַטן פאַר יידישקייט, וואָס די אגודיסטישע ארגאַניזאַציע האט שוין דורכגיפירט, און וואָס נאָכמער זי קען באַווייזן, ווען די גרויסע יידישע וועלט וועט דאָס אגודיזם אַ נישט-קיפּעלסטשטער השגה.

צו חיזוק און התעוררות, צו אַקטיוויזירן דאָס אגודיסטישע לעבן, זיך צו פאַרמעסטן אויף גיוואַגטע און דרייסטע מעשים, פאַרשטאַרקן די שוין פאַראַנינע פאַוויצעס און באַשאַפן נייע—וועט לאָזן הערן אַ שטאַרקן רוף, דאָס גרויסע אגודיזם-העפט פון בית-יעקב-זשורנאַל!

דאָס אגודיזם-העפט וועט זיין ניווידמעט דעם 25 יאָרקן יובל פון אגודת-ישראל, וואָס ניפאַלט דעם יאָר ת״ב״ז און אינים זעלבן העפט וועט זיך ניפינען אַ ספּעציעלע ביילאַגע גיווידמעט דעם היסטאָרישן בנות-קאָנגרעס.

אסתר הייטנער

פרוי אוז דערציאונג

דל יידישע היים, וואָס איז אונטערגיאַרדנט, די מצוות-התורה דאָס אויסגיאַיידלטע יידישע פאַמיליען-לעבן, די יידישע עלטערן ביי וועלכע קינדער זענען נישט בלויז אַ נאַטירלעכע דערשיינונג, נאר ברכה, אַ מתנה פון גו—ט, זיי, נאר זיי זענען די אידעאַלטע פּאַסיקסטע דערציער. ווייל אונדזערע אָבות האָבן אונדז אָנגיצייכנט דעם דרך פון חינוך און אט דער

וועג ציט זיך דורך דער גאַנצער תורה פון אָנהייב ביז צום סוף.

חוה רופט אָן איר זון, מיטן נאָמען קין, ווייל „קניתי איש את ה׳״, זי האט אַ מאַן פון גו—ט באַקומען, לאה רופט אירע קינדער מיט חסדים-נעמען, זי ווייסט, אַז גו—ט טוט איר חסדים דערמיט, דאָס זעלבע רחל און אַזוי כסדר.

יעדיס קינד איז גיליבט, איז דערציונג און איז די שוערסטע באַדינונגען נעמען די עלטערן אָן דאָס קינד, ווי אַ קינד וואָס ברענגט מיט זיך זיין מזל, זיין גליק. נאָך מער, ס-קענען אַנדערע ניהאַלפן ווערן אינים זכות פון קליינע קינדער. — אט אַזוי שמועסט מין, אט אַזוי איז אָנגינומען און דאָס איז אַ גיגינגדיקער באַוויז ווי ווייט אַ פאַרוואַרצלט ס-איז די ליבשאַפט פון יידישע עלטערן צו זייערע קינדער.

ביי קיין שום פאַלץ וועט מין נישט טרעפן אַזאַ גרעניצלאָזע איבערגיגעבנקייט, אַזאַ ליבשאַפט, בכוד פון עלטערן צו קינדער און פאַרקערט, ווי ביים יידישן פאַלק. אט דאָס באַוויזט אונדז אויף דער הייליקייט, זיסלעכקייט און ערנצטקייט פון יידישן פאַמיליען-לעבן, וואָס האט אַזאַ שטאַרקע השפעה אויף דער דערציאונג פון קינד.

דער ציל פון די פאַמיליע איז—קינדער. דער ציל פון קינדער-דערציאונג איז — לתורה ולחופה ולמעשים-טובים.

אין אט דער פּשוטער אַמאָלאַרישער ברכה, דרוקט זיך אויס די גאַנצע דערציאונגס-אויפגאַבע פון דעם קינד און זיין יידישער היים.

זייער אַ סך לערנין אונדז די ווערטער פון דער תורה: „כ-האב אים דערקענט, ווייל ער וועט באַפעלן זיין הויז און זיינע קינדער נאָך אים, זיי זאָלן היטן דעם וועג פון ג—ט און טון רעכט, גערעכטקייט, כדי ג—ט זאָל מקיים זיין דאָס, וואָס ער האט מבטיח גיווען צו אברהם״. אַזוי די ניהאַרכוואַמקייט צו ג—ט, טון נוטס, גערעכטקייט. צו גרינדן אַ פאַלק, וואָס זאָל זיין ראוי צו ג—טס ברכה—אט דאָס איז די איפגאַבע פון דער עלטערן—פון די, וואָס האָבן אַ לעבן אויף דער וועלט גיבראַכט, זיי דאַרפן אויך דאָס קינד דערציען און פירן. די תורה ווענדט זיך דערביבער נאָר צו דער עלטערן, ווען זי רעט וועגן דערציאונג.

דער פאַמיליען-קריין, די שטוב וואו דאָס קינד האט סך-ערשטע מאָל דערפילט אויף זיך אַ צערטלעכן מאַמע-בליק; די היים, אין וועלכן דאָס קינד מיט זיין נישט-ב-זואַלפנקייט איז אָנגעוויזן אויף טאַטע-מאַמע, אט די היים איז דער פאַסיקסטער באַדן צו פאַרוואַרצלן אינים קינדס הערצל אַלע אייגנשאַפטן, וואָס באַצירן שפּעטער דעם דערוואַקסינים בירגער, דער מיטגליד פון אַ קהלה, פון אַ פאָלק. דער הייליקסטער חוב ליגט טאַקע אויף די היים, צו פאַרפלאַנצן אינים קינד מידות-טובות, יראת-השם, חוב-דערפילונג, אַ גיוואוינהייט זיך אויס-צולעבן אין יידישקייט.

די ערשטע דערציאונגס-יאָרן, גיהערן בלי ספק צו דער מוטער. האט דאָך השי״ת זיך אַליין גיוועדיט צו דער פרויען צום ערשטן: „אַזוי זאָלסטו זאָגן צו יעקבס הויז ה. ה. צו די פרויען, אין זייערע הענט גיב אַך איבער די יידישע דערציאונג״. קומען דערנאָך די גרעסטע וועלט-פעדאַגאָגן און דעפינירן: „די פרוי איז די ערשטע און בעסטע דערציערין. פעסטאַלאַצי רופט אויס פאַטעטיש: „אין דיינע הענט פ-רוען-מוטערס גיב אַך איבער די דערציאונג פון די מענשהייט״. אבער דאָס יידישע פאָלק האט פון זיינע אבות גילערנט די איפגאַבע פון אַ פאַמיליע. באַלד ביי די וועלט-באַשאַפונג האט ג—ט באַשטימט די פרוי אַלס דערציערין, ער האט אין איר מוטער-הארץ אריינגיגעבן אַ יש מיט נישט-באַגרעניצטער ליבשאַפט. אט די מוטערלעכע ליבשאַפט באַוויזט וואונדער. קיין שום דערציער וועט נישט אַזוי טיף אריינדרינגען אין דער קינדערישער נשמה. ווי די אַמאָ, אין וועמנס אויגן ס-קאָנצענטרירט זיך די וואַרימע, פיבערבריקע צערט וועגן אַזוי אַ קינד. פאַר קיינים וועט זיך דאָס קליינע קינדער-וועלטל נישט אַזוי אָפּן אויפקשטעלן, ווי אונטער אירע צערט-שכקייטן, זי דערגייט די פעלערן פון קינד, בעסטער איידער עמיץ אַנדערש. אבער זי קען אויך בעסטער פאַר אַ צחייטן, פאַרוויראַלן און פאַרטיפן פרומקייט, אמת-דיקייט, פריישאַפט. דאָס וואָס ס-קינד וועט פאַר קיינים נישט טון, וועט עס טון פאַר דער מאַמע, ווייל ס-האט ליב די מוטער און קען נישט צוזען איר צער.

אבער שפּעטער, וואָס רייפער דאָס קינד ווערט, פרעט שוין אַרויס דער פאַטער. ער ווערט אַסיטוי ביז נאָר. די מוטער ציט זיך צוריק, ווייל דאָס פאַרלאַנגט די דערציאונג, די יידישע דערציאונג, וואָס באַשטייט אין נייסטיק אויסגילדן, פאַרטיפן, קלאָרקייט און שאַרפזין.

ס-פאַרשטייט זיך, אַז ביי אַ מיידל בלייבט די מוטער ווייטער די דערציערין, ווייל ביי אַ מיידל נייט איר דערציאונג אין אַ גאַנץ אַנדערע ריכטונג. דער פאַטער נעמט נאָר איבער די דערציאונג פונים יינגל, דען לערנין גמרא אַריינגיגען אינים לעבן, דערצו איז מער פעאיק און פּאַסיק דער מאַן, דער פאַטער.

אונדזערע חז״ל לייגן אַרויף אויפן פאַטער די פאָלגענדיקע סיניף הייפּ-התחייבותן בנוגע די דערציאונג פון זיין זון: 1) ברית מילה, 2) פדיון הבן, 3) לימוד-התורה, 4) אומנות, 5) חתונה מאַכן.

א) ברית מילה, אַריינגיגרן דעם זון בבריתו של אברהם אבינו, דערמיט ווערט ביים וויגל שוין אין די ערשטע לעבנס-טעג פון יידישן קינד באַצייכנט, אַז דער קערפּער איז נאָר אַ כלי צום נייסט. ס-הערט באַצייכנט, אַז אַ יידיש לעבן מוז זיין גרייט אויף קרבנות און די קערפּערלעכע כוחות דאַרפן דינען דעם

פון ג—ט באַצייכנען וועג.

ב) פדיון-הבן באַצייכנט, אַז דאָס קינד ווערט באַטראַכט אַלס מתנה פון ג—ט, וואָס ג—ט האט די עלטערן אָנפאַרטרויט אַז זיי זאָלן אים דערציען אַלס עבד-השם.

ג) לימוד-התורה. נאָר דורך לימוד-התורה קען דערצויגן ווערן אַ זיס-לעכער, מאַראַליש-ווערטפולער מענטש. ושננתם לבניך — זאָגט דיר תורה: ביים גיין אין וועג, זיין אין שטוב, ביים לייגן און אויפשטין, פאַרסטו אין דעם נישט פאַרגעסן. מע טאָר עס נישט פון אויג אַראָפּלאָזן. מוזט לערנין נישט בלויז די ווערטער נאָר אויך דעם תוכן, לערנין אויפצונעמען, קעמפן און זיגן ביז צו אַ נסיון. דאָס קינד דאַרף אין זיך אָנטוויקלען מאַראַליש און עטישע פעסטקייט, תורהדיקייט מוז עס האָבן נישט בלויז טעאָרעטיש, אבער אויך נישט בלויז פּראַקטיש. נאָר שמחה זאָל דאָס קינד גיפונין ביים באַקעמפן שטערונגען, וואָס לאָזן אים נישט זיין אַ גאַנצן ייד. אויף אַ עפּסטן באַרן זאָל מען אים אויעקשטעלן, אומיטום זאָל ער זיך גיפונין אַלס ייד.

פאַרציטקע גדולים פלעגן נישט פרישטיקן, ביז זיי האָבן עפּיס גילערנט מיט זייער קינד, פלעגן אַליין פירן די קינדער צום דאַוונין אין חדר אַריין.

אט דערציילט אונדז דער פּסוק פון עלי׳ הכהן און זיינע קינדער, ווי מע מאַכט אים פאַראַנטוואָרטלעך פאַר די מעשים פון זיינע קינדער.

די אנשוראונג וועגן יידישע דערציאונג האַלט, אַז דאָס כוח, רעדן און דאָס גאַנצע פירונג פונים קינד אַזוי איז אין שטאַמט פון דעם, וואָס ער הערט אין זעט אין זיין גאַנענטסטער סביבה. אין זיין היים. דערפון זעען מיר, אַז די פאַמיליע, די היימישע סביבה סראַגט דאָס אחריות פאַר די מעשים פונים קינד און פאַר די מעשים פונים שפּעטערדיקן מענטש, דעם דערוואַקסינים און גיזעלשאַפטלעכן.

בשעת דעם העלענטסטיש-נריכישן אָנגריף אויפן פרומען יידנטום — דערציילט דער תלמוד — האָט זיך גישמדט אַ טאַטער פון פּהנים און חתונה גיהאַט מיט אַ סיריש-אַם-ציר. אין דער צייט ווען דאָ יוונים האָבן זיך אַריינגיריסן אין היכל און ס-נאַנצע יידישע פאָלק איז גיוואָרן דערצ-טערט פינים חילול-השם, האָט זי גיקלאָפּט מיט אידע שיך אויפן מזבח און אויסגירופן: „הער נאָר הער, ווי לאַנג וועסטו פאַרלענדן דאָס געלט פון ישראל״. דער דאָזיקער אַרויסטריט פון אומגיהויערן פאַרשייטקייט, גיוויסנלאָזיקייט פון אַ גיוועזענע כהנישע טאָכטער, אַזאַ זאַך — האָבן די חכמים גיזאָגט — איז נאָר מעגלעך, ווייל זי האָט נישט גינגט נט פאַר איר יראַ שמים-דיקע, מאַראַליש דער-ציאונג, ווייל מע האָט זיך צו לייכטזיניק באַצויגן צו אירע אַרויסטריטן, דעמלט ווען ס-איז נאָך גיוועזן צייט צו פאַרהיטן. זיי האָבן זיך אַ וודאי ביקלערט, אַז ס-איז גינוג פאַר איר צו סביבה פון פּהנים, אין וועלכן זי לעבט.

(סוף אויף זייט ס׳)

ד״ר העשיל קלעפפיש

דוֹן יצחק אַברבנאל

(צו זיין 500-טן גיבוירן־טאָג)

מיט פיניף הונדערט יאָר צוריק איז אויסגיגאַנגען אין דער יידישער העלט דער שטערן פון דון יצחק אַברבנאל. פיניף הונדערט יאָר זענען אַ גרויסער צייט־מהלך. נעמין, וואָס האָבן מיט אַ האַלבן יאָר־טויזנט צוריק פאַרמאָגט גלאַנץ און פאַרב, זענען ביים היינטיקן טאָג אין גאַנצן אָפּגיבלאָקירט גיוואָרן. נעמין, וואָס האָבן זיך פאַר פיניף הונדערט יאָר צוריק ציטערן פון אַלימינס מיילער, זענען איצט פאַרגעסן און אויסגאַקאַנט. איבער דון יצחק אַברבנאל האָט די צייט קיין שליטה נישט גיהאַט. מיר באַוואונדערן אים אין יאָר תרצ״ז, אַזוי ווי מ״האָט אים באַוואונדערט נאָך אין די יאָרן קצ״ז. מיר שטייען פאַר זיין גישטאַלט און פאַר זיינע ווערק מיטן זעלבן רעספּעקט און מיטן זעלבן יראת הכבוד אינים זעלבן ביר.ערלעכן יאָר 1937, אַזוי ווי מ״איז גישטאַנען אין די יאָרן נאָך 1437, אין די גאַנצע 7 יאָר פונים לעבן פון דון יצחק אַברבנאַל.

זייער ווייניק מענטשן — און אפילו גרויסע מענטשן און אפילו מעכטיקע גייסטער — קענען אויסהאַלטן אַזאַ צייט־עקזאַמען.

דון יצחק אַברבנאַל איז איינער פון די זעלטנסטע אין פאַרבן־רייכסטע פערזענלעכקייטן, וואָס זענען אַרויסגיטרעטן אין דער יידישער גישיכטע. דון יצחק אַברבנאַל האָט גישאַפן גאַוונותדיקע און טיפע ספרים; דון יצחק אַברבנאַל איז גיוועזן מיניסטער אין דריי אייראָפּעאישע מלוכות; דון יצחק אַברבנאַל האָט אויך פאַרשריבן זיין נאָמען אַלס שתדלן און אפּערוויליקער פירער פון יידן־טום; דון יצחק אַברבנאַל איז דער לעצטער גרויסער ייד פון שפּאַניע. דורך אַ גאַנצע רייע דורות האָט זיך גיצויגן די יידישע שעפערישקייט אין שפּאַניע, אין די שפּאַנישע שטעט האָבן גילעבט יידישע גאַונים, יידישע דענקער און יידישע דיכטער. שפּאַנישע יידן זענען גיוועזן: רבי יהודה הלוי, רבי אַברהם אבן עזרא. רבי יצחק אבוהב. שפּאַניע איז גיוועזן אין משך פון עטלעכע הונדערט יאָר דער צענטער פון בליענדיקער יידישער קולטור און שטראַלנדיקער יידישער גייסטעלקייט. מיט דון יצחק אַברבנאַל שליסט זיך אָפּ דער דור פון רום און וועסטן. איבערן שפּאַנישן יידנטום רוקט זיך אָן אַ מוראַדיקע קאַטאַסטראָפע. עס קראַכט דער יידישער ווירטשאַפטלעמער וואוילשטאַנד, עס קראַכט די יידישע בליענדיקע קולטור, עס קראַכט אַלץ מיט גרויזאַמין שודער און פחד.

זיין דער לעצטער גרויסער ייד אין אַ לאַנד, וואָס האָט אַרויסגיגעבן אַזוי פיל בלענצנדיקע יידישע גישטאַלטן — איז אַנ־ערע, אַ כבוד. אבער דאָס איז אויך אַ טראַגעדיע. דאָס באַטייט: מיט די אייגנע אויגן קוקן אויף אַ חורבן. דאָס באַטייט: שטיין ווי אַנ־ערות ביי אַ שרעקלעכער פאַלקס־קאַטאַסטראָפע. און טראָגיש, דערשיטערנדיק־טראָגיש איז דערביער גיוועזן דאָס לעבן פון דון יצחק אַברבנאַל.

* * *

פאַרוואָס רופט זיך די דאָזיקע פאַמיליע „אַברבנאַל״? — פון וואַנען נעמט זיך צו איר דער נאָמען? — נאָטירלעך, ביי די פאַרשער האָבן זיך אָנגיקליבן אַ סך דערקלערונגען. מיר וועלן פאַרצייכנען אין מיינונג: דער אור־פאָטער פון די אַברבנאַלס האָט גיהייסן אַברהם בן אליקים. אבער דער נאָמען איז גיוועזן אַ לאַנגער און זיינע פריינט און תלמידים האָבן אים דערביבער גערופן מיט אַ פאַרקירצונג, בלויז מיטן אָנהויב פון די ווערטער: אבר׳ בן אל׳ און אַזוי אַרום איז אַנטשטאַנען דאָס וואָרט: „אַברבנאַל״. ווי עס זאָל נישט זיין — די פאַמיליע אַברבנאַל האָט גיהערט צו די מייחוסדיקסטע יידישע משפחות אין מיטלאַלטער. עס האָט זיך אויך ביי איר דערהאַלטן די טראַדיציע, אַז זי זיצט איר שורש פון בית־דוד. דון יצחק אַברבנאַל שרייבט אויף אין די הקדמות צו זיינע ספרים: „אני יצחק — איך יצחק... פון די זין פון אַברבנאַל, וואָס אין שפּאַניע, פון שאַמאַ פון ישי אין דוד...״

אין דער רעזידענץ פון פאַרטוגאַל — האָט גילעבט דער פאָטער פון דון יצחק אַברבנאַל. דון יהודה אַברבנאַל (דון — דאָס איז אַ שפּאַנישפאָרט־גרויסער טיטול פאַר גרויסע פאַרדינסטפולע פערזענלעכקייטן) האָט זיך גערעכנט צו די רייכסטע מענטשן אין פאַרטוגאַל. ער איז אויך גיוועזן אָנגיזעען ביי די פירשטן און קיניג און דערביי אַ ייד מיט אַ וואָרים יידיש האַרץ, אַ ייד מיט שאַמלץ. ביי אַזאַ פאָטער באַקומט, נאַטירלעך, דון יצחק אַברבנאַל אַנ־אמת יידישע דערציאונג. דער יונגער אַברבנאַל לערנט ביים רב פון לי־סאַבאָן, רבי יוסף חיון. שוין אין דער יוגנט פאַרטיפט זיך דון יצחק אַברבנאַל אין די פראַבלעמען פון יידנטום. ער שרייבט ספרים, ער רירט אָן גרונט־פראַגן. ער וואַרפט גרונטקיגן איבער די עיקר־יסודות פון יידישן גלויבן. ער שטעלט זיך אָפּ איבער דער גיוואַלטיקער גייסטיקער איבערקערינגס, וואָס דער יידישער גלויבן האָט אַרויסגירופן אין די מענטשלעכע מוחות. יונג — אָבער שוין אַ באַדייטנדיקער רעליגיעזער דענקער.

פונים יונגין אַברבנאַל רעט נישט בלויז די יידישע גאַס אין ליסאַבאָן, זיין טאַלאַנט און זיינע גענגעלע פעאיקייטן ווערן אויך באַוואונדערט דורך עכטע פאַרטוגעזישע. דאָס זענען נאָך יאָרן, אין וועלכע דער ייד וועט אין ליסאַבאָן באַכרכט ווי אַ מענטש מיט מענטשן גלייך. די יידן קענען גיין רואיק אין גאַס. זיי האָבן דאָס רעכט צו אָטמען די לופט. זיי דאַרפן נישט ציטערן אויף גלחים, פאַר זעלנער, פאַר פאַנאַטיקער. דער היכל איז גלייך בלאָ פאַר אַלימין און אויך דער קיניג מאַכט נישט קיין אונט־רשיד צווישן די בירגער פון זיין לאַנד.

דון יצחק אַברבנאַל ווערט אין אַלע קרייזן פאַרערט צוליב זיין חכמה און גייסטרייכקייט. דערצו האָט ער גאַלד, גיכער, הייזער. ער פירט גרויסע ני־שעפטן. ער איז איינער פון די בעסטע ווירטשאַפטס־קענער אין יענע צייטן. דער קיניג פון פאַרטוגאַל, אַלפאָנזאָ דער פינפטער, פאַרבעט צו זיך אָפּט דעם ייד אַברבנאַל. זאָל דער ייד רעדן, זאָל דער ייד דערציילן, זאָל דער ייד אַרויסזאָגן זיין מיינונג אויבער די אַקטועלע פאָליטישע און עקאָנאָמישע פראַגן! ווי גערן דער מלך אַלפאָנזאָ זעט אים, ווי גערן ער הערט אים אויס, ווי גערן ער האַלט זיך ביי אים אונטער! דער קיניג פאַרשטייט אויך, אַז אַזאַ ייד דאַרף באַקומען די מעגלעכקייט צו טון, צו לייסן פאַרן לאַנד. דאָס לאַנד קען פון אים זייער פיל דערוואַרטן. און — דון יצחק אַרבנאַל ווערט דער פאַרטרויאונגס־מאַן פון קיניג. ער ווערט אויף דער שאַך־מייסטער פון פאַר־טוגאַל — דאָס, וואָס מע רופט היינט: פינאַנץ־מיניסטער. דער קיניג אַנטוישט זיך נישט. אין אַ גאַנץ קורצער צייט הייבט דער יידישער מיניסטער אַרויף די פינאַנצן פון פאַרטוגאַל. ער דערפירט דאָס לאַנד צו אַ גרויסן ווירטשאַפט־לעכן אויפשוואונג. דער רום פון דון יצחק אַברבנאַל גייט זיך פונגאַנדער אין גאַנץ אייראָפּאַ.

יאָ, מע ווייסט עס אומיטום: דאָס איז אַ יידישער מיניסטער. וואַרן אויך אויף די שפּיצן פון גדולה בלייבט דון יצחק אַברבנאַל דער ייד. ער זאָגט עס אַלי־מין אויס. אַדרבא, ער וויל סאַקי, אַז אַלע זאָלן דאָס וויסן, אַלע דיפּלאָמאַטן אין מלוכות־פאַרשטייער, וואָס קומען נאָך ליסאַבאָן. ער בעט ביי זיי אַפּט טובות פאַר די יידן, וואָס ליידן און ווערן גירודפט. זיין האַרץ קלאַפּט פאַר אַלע טיילן פון פאָלק, וואָס זענען צוויש און צושפּריט אין גלות. אַפּט טרעפט און ער מוז מעלדן דעם קיניג: איך בעט אורלויב, זאָל זיין מאַיעסטעט באַ־וויליקן מיך צו באַפרייען אויף אַ שטיקל אַיט! און ווען דער קיניג הייבט אויף זיין בליק און פרעגט אַ פאַרוואונדערטער: פאַרוואָס צי פילסט זיך דאָן מידע? ענטפערט דון יצחק אַברבנאַל: זאָל זיין מאַיעסטעט פאַרשטיין, די נויט פון מיינע ברידער רויבט מיין רו. איך מוז זיך לאָזן העלפן די נייאַנסע און גידרוקסע. איך בין מיניסטער, אַבער קורזן־קל — אַ ייד.

אַ פאַקט, איינער פון אַ סך: פיל יידן פון אַפריקע פאַלן אַריין אין גיפאַנגיי־שאַפט. זייער ווייי־נישרייי דערגיים צו אַברבנאַל. ער לאָזט איבער אויף אַ שטיק צייט די פינאַנצן, די מל כה און די עסקים. ער ווערט פאַרשווינדן פון ליסאַ־באָן. וואו אַהין אייל־דער גרויסער ייד? — העלפן יידן, באַפרייען יידישע גיפאַנגענע, דערפילן אַ יידישע פליכט!

אַבער מיט אַמאָל גייט אונטער די זון פאַרן אַברבנאַל, זי גייט אונטער פאַר אַלע יידן פון פאַרטוגאַל. דער כאַלעראַנטער אַלפאָנזאָ דער פינפטער שטאַרבט אַ נייער קיניג נעמט איבער דער מאַכט: יאָהאַן דער ערשטער. דאָס איז אַ טי־ראַן. ער מאַרדיט אויס אַלע פריינט פון אַלפאָנזאָ. ער גיט אַרויס גזירות קיינן יידן. ער האַסט אויך דעם יידישן מיניסטער. ער שפּינט אַ פינצטערן פּלאַן, ווי אַזוי אים אומצוברענגען: ער טראַכט, אַז ער וועט דעם יידישן מי־ניסטער פאַרבעטן צו זיך אויף שלאָס, דער ייד וועט זיין רואיק, ער וועט קיין שלעכטס נישט דערוואַרטן און דאַן וועט זיך אומגירכט באַוויזן די לייב־גוואַרדיע און זי וועט דעם ייד טויטן. דער אַכור פאַלט אויש אַריין אין אַ גוטן הומאָר פון זיין „לקוון״ גידאַנק. ער ברענט פון אומגידולד אויסצופירן דעם סאַדיסטישן פּלאַן. ער שיקט אַ שליח מיט אַן אַ־אייגלאַדונג צו דון יצחק אַברבנאַל

דער ייד לאָזט זיך אָטעק צום פּאַלאַץ. אבער דאָ שטעלט אים אָפּ אין מיטן וועג איינער פון דער קיניגלעכער לייב־גוואַרדיע, אַנ־אַלטער פריינט פון דון יצחק אַברבנאַל. דער פריינט סאַפּיס. ער קען קוים אַ וואָרט פון זיך אַרויס־ברענגען. ער קוקט זיך אַרום אין אַלע זייטן און פליסטערט אין דער שטיל:

— זיי חיטן, דון יצחק אַברבנאַל, די גייסט אַנטקיינן פריס, דעם דער קיניג וויל דיך אומברענגען. אַנטלויף, אַנטלויף!...

דון יצחק אַברבנאַל קערט זיך שויך מער נישט אום אַהיים. ער אַנטלויפט אין דעם גאַנען לאַנד צו לאַנד שפּאַניע. דאָרט האָט ער אויך פאַרערער. דון יצחק אַברבנאַל רשטייט, ווי דורך אַ נס, זיין לעבן. עס גילונגט אים אויך אַרויס־צוראַטיתין פון פאַרטוגאַלישן נהינום זיין פרוי און זין. דאָס פאַרטענן, די גישער, די הייזער — בלייבן אין ליסאַבאָן. עס ווערט קאָנפיסקירט, אַנגי־רויבט. דער פרוערעקער סוף פון יידישער עשירות!

* * *

אַ נײַ לעבן הייבט זיך אָן אין שפּאַניע פאַר דון יצחק אַברבנאַל.

מע ווייסט אין דער שפּאַנישער שטאָט טאָלעדאָ — וואו דער אַברבנאַל באַ־זעצט זיך — פונים גרויסן ייד. עס נעמט אים דאָ הערציק אויף דער גאַון פון טאָלעדאָ, רבי יצחק אבוהב. דון יצחק אַברבנאַל איז מיד פון זיינע איבער־לעבנישן. ער נייטיקט זיך אין רו און רו פאַרן אַברבנאַל הייסט: לערנען, שרייבן, אויסלעבן זיך אין דער וועלט פון יידישער גייסטיקייט און יידישן שאַפן.

דער אַברבנאַל שרייבט אין טאָלעדאָ עפּיס פון זיין פירוש צום תנ״ך. דאָס איז אַ גאַוונותיקער, אַ וואונדערבאַר־קלאָרער און דערביי אַזוי גידאַנקן־טיפער פירוש. קוים פיר חדשים האָט דון יצחק אַברבנאַל די מעגלעכקייט צו שרייבן. ער באַוויזט אין די דאָזיקע פאָר חדשים צו פאַרענדיקן דעם פירוש צו „יהושע״, „שופטים״, „שמואל״. ער קומט צו צו „מלכים״. ער לאָזט זיך אויעק אין דער אַלטער וועלט פון די יידישע קיניגן. אַבער דאָ ריסט מיך אים איבער. דאָ רופן אים טאַקי קיניגן. נישט קיין יידישע, נאָר — שפּאַנישע. דער קיניג פערדינאַנד און זיין פרוי איזאַבעלאַ. זיי האָבן פון אַברבנאַל גי־הערט. זיי האָבן גיהערט, אַז אַ דאַנק זיין זשעני האָט אויסגיבליט די ווירט־שאַפט אין פאַרטוגאַל. איצט זעט עס אויס קלאָרגיריק מיט די פינאַנצן אין שפּאַניע. אַ גינעראַלער פינאַנצן־קענער איז נייטיק. אַ גוטער ווירטשאַפט־פירער. דער קיניג פערדינאַנד און זיין פרוי איזאַבעלאַ פאַרלאַנגען, אַז דון יצחק אַברבנאַל זאָל זיך שטעלן אין קיניגלעכן הויף. זיי גיבן אים אַ־בער דעם אַמט פון פינאַנץ־מיניסטער.

דאָס רופט אַרויס אַ טומל אין לאַנד. שפּאַניע איז שוין אין יענע יאָרן די פאַנאַטיש־קאַטוליקישע מלוכה. די אינקוויזיציע־פלאַמען ווערן נאָך פאַר די יידן נישט גיצינדן, אַבער אין דער פאַרפעסטערטער לופט פילט זיך שוין, אַז שווערע צייטן גייען. גלחים און אינקוויזיטאָרן האָבן אַ גרויסע דעה אין קיניגלעכן הויף, אויך זיי אַליין, פערדינאַנד און איזאַבעלאַ, זענען שונאים פון יידן און דאָך ווערט אַברבנאַל אויפגינומען אַלס מיניסטער, ער איז אומבאַגיינט נייטיק און טויקלעך, ער באַוויזט פשוט וואונדער. ער צינס אַרויס די שפּאַנישע ווירטשאַפט פון דער זומפּ. ער ברענגט אַ צייט פון אויפשוואונג. דון יצחק אַברבנאַל שאַפט אויך די מאַטעריעלע מיטלן, וואָס זענען נייטיק גיוועזן צום קריג, וואָס שפּאַניע האָט דאַן גיפירט קיגן די אַראַבער פון אַ ריי שפּאַנישע פּראָווינצן.

דער לייסטונגען פונים יידישן מיניסטער זענען גיוועזן פון ערשט־ראַנגיקער באַ־דייטונג, אַבער קיין דענקבאַרקייט איז דערנאָך נישט גיקומען. פון יאָר צו יאָר ווערט אומהיימלעכער די יידישע לאַגע אין שפּאַניע. דער גלח סאַקוועמאַדאַ גיוינט ביסלעכווייז דעם גאַנצן איינפלוס אויפן קיניגלעכן פאָר. איבער שפּא־גיע טראָגט זיך אַ בייזער סטורים קיגן יידן. סאַמאַס שאַרקוועמאַדאַ אַטימט מיט וויזן, פינצטערן האָט צום יידישן פאַלק. ער איז איינער פון די אַכוריותדיקסטע המנס אין דער גישכטע. ער פאַדערט, אַז עס זאָל דערשיינען אַ גיזעץ, וואָס פאַרוועט יידן וויטער צו וואוינען אין שפּאַניע און וואָס גיט דאָס רעכט צו אַרבייטן נאָר די, וואָס וועלן זיך שמרן. שאַרקוועמאַדאַ זאָגט: איין גלויבן מוז הערשן אין קריסטלעכן שפּאַניע. די אַנדערע־נלייביקע יידן „אַראַבעס וועלן, מוזן אויסגיראָטן ווערן. ער גיט אַרויס צו, אַז די אינקוויזיציע אין דער יידן־גירוש זענען פאַר שפּאַניע אַ „גאָלדן גישעפט״. די יידן זענען ר״ך. זיי זענען באַגיקרן. סוחרים, פינאַנסיסטן. צו זיי גיהערן אַסך גיסער צין הייזער. אויב די יידן וועלן מוזן אַוועק, וועלן דאָך די יידישע פאַרמעגנס אַריינפאַלן אין שפּאַנישע הענט. די מלוכה וועט מאַכן אַ רעליגיעזן „האַנדל״ און אויך די קעשענע וועט בלייבן באַגרידיקט!..

דון יצחק אַברבנאַל הייסט פון טאָרקוועמאַדאַס פינצטערע פלעגער. ער קומפּט קיגן די בייזע כוחות, וואָס דרעשן צו פאַרניכטן דאָס יידנטום. ער באַקומפּט די שאַרלאַטאַנען. ער באַוויזט פאַרן קיניג און פאַר דער קיניגן, דאָסער רשעות און דאָסערע שרייענדיקע גידערטערכטיקייטן לייגט אין די צצות פון טאָרקוועמאַדאַ. אַבער יאָר פירט דון יצחק אַברבנאַל אַ הייסטיקן גיראָנגל קיגן טאָמאַס טאָרקוועמאַדאַ. אַבער אויסן גיינטן יאָר זיגט דער באַרבאַרייזם. עס דערשיינט די גזירה: די יידן פון פאָרלאַזן דאָס שפּאַנישע לאַנד. עס פאַ־כיט דער חלף פון שמד און — עס פריאוטפירט טאָרקוועמאַדאַ, עס פריומפירן די שוואַרצע שונאים פון יידנטום.

דון יצחק אַברבנאַל קוקט דאָס לעצטע מאָל אינים קיניגלעכן שלאָס.

ער קוקט דאָס לעצטע מאָל בעשן חסד.

פיר זענען אים: פאַר איז בלאָס. ער איז גיבראָכן. 55 יאָר איז ער דאָן אַלס דער יידישער מיניסטער, אַבער אַזאַ עלטער איז אויך אים מיט אַמאָל אַרויס־גישפּרונגען. גרייז־גראָ איז די באָרד און אַזוי פיל אומיס שלאָגס פון איר.

— איך קום — זאָגט ער אין נאָמען פון די פאַרטרייבענע, פון די פאַרלאָנטע פון די פאַרשטויסענע: אין נאָמען פון די, וואָס וועלן צו שמד גיצוויינגען... איך האָב איך גיטרייט גידינט, איך און מיין פאַלק. מיר האָבן צו שפּאַניע תאוקס זיך בשואוינג. איך בעט מיטלייד צו דריי הונדערט טויזנט שפּאַנישע בירגער...

שטום זיצט דער קיניג. בלויז די קיניגן רייסט איבער:

— איר זענט נישט קיין שפּאַניער, איר זענט פיינט פון קריסטנטום.

דון יצחק אַברבנאַל רעט הייסער:

— מיטלייד צו מענטשן, מיטלייד צו קינדער, וואָס זיינען נאָך די ברוסט, מיטלייד צו קראַנקע, צו שוואַכע, צו ציבראַכינע...

— קיין מיטלייד! — ענטפערט די קיניגן — קיין רחמנות צו יידן.

די שטים פון אַברבנאַל בראָכט זיך, טרערן שטיקן, ער שטרענגט אָן די לעצטע כוחות און רעדט:

— מיר לעבן אין דאָזיקן לאַנד פון די פריסטע צייטן. מיר האָבן אויסגיבויט קאַרדאַוואַ, מיר זענען עלטערע שפּאַניער, ווי אַ סך עכטע שפּאַניער. יידן זע־נען די בעסטע דאָקטוריים אינים דאָזיקן לאַנד, די בעסטע אַסטראָנאָמען, די גרעסטע גילערנטע... אין נאָמען פון ג־ט, רחמנות!

דון יצחק אַברבנאַל פאַלט אויף דער ערד. ער קלאַפּט זיך דעם שטערן אין די מאַרמאָר־שטיינער, וועלכע זענען קאַלט, ווי קאַלט און גיפרוירן עס איז דאָס האַרץ פון דער קיניגן:

— נידענק אין ג—ט!

— שטיי אויף, יידן — רופט אויס דיקיניגן — דו קענסט ווייטער אין שפּאַניע פאַרבלייבן. דו קענסט אויך אויף דיין אַמט פאַרבלייבן. דיך וועט קיינער נישט פאָרן אַרויס.

אַבער דון יצחק אַברבנאַל באַרויִקט זיך נישט:

— איך בעט נישט פאַר מיר, הויכע קיניגן! איך טרויער איבער מיין פאָלק. איך טרויער איבער מיינע ברידער. איך בין איינער פון זיי. פאַר זיי בעט איך מיטלייד. איך וואָרן פאַר די פאַטאָלע פאָלגן פון גירוש. שפּאַניע וועט צו רואיק גיין. זאָל מין נישט אייערע נעמען דערמאָנען צו...

— שווייג, יידן! דו עלטערסטן! יידן מוזן פון דאָנען אַוועק. איר זענט מערדער, שונאים פון קריסטנטום.

אַברבנאַל ווערט אַראַשוויגן. גיין, ער וועט מער נישט אָפּעלירן. קען כין דען רעדן צו בלוט־דורשטיקע חיות וועגן מענטשלעכקייט? האָבן דען חיות אַ הערץ? פילן זיי דען מענטשלעכן וויי?

דון יצחק אַברבנאַל שטייט אויף פון דער ערד. צער קוקט פון זיינע אויגן; אַבער צוגלייך — וואונדערלעכער, פאַראַכטנדיקער שטאָלץ.

— בלייב, ייד, צוזיטן אונז! — רופט ווידער אויס די קיניגן — וואָס גייט דיך אָן דאָס פאָלק?

אַברבנאַל שטייט שוין ביים אַרויסגאַנג, פון וואַנען ער וואַרפט די לעצטע ווערטער:

— איך וועל נישט פאַרבלייבן אין בלוטיקן לאַנד. אויב אַלע דערן פאַרבריבן מוז איך אויך אַוועק. אַבער, מיינע נעדיקע, די אינקוויזיציע, דער גירוש וועלן דאָס יידנטום נישט אויסראָטן. אַ טעות דאָס איז, אַ טעות האָט שאַרקוועמאַדאַ

ווענמאדא. מיר וועלן באקומען קלעפּ. אבער נישט צושלאָגן ווערן. מיר וועלן אין די פּלאַמין ווערן גיוואַרפן. אבער נישט פאַרברענט ווערן. פאַר זיך אַליין צינט איצט שפּאַנע אָן דעם שייטער-הויפן. פאַר זיך גראָבט זי אויס אַ קבר.

— — — — — — — —

אין דער הקדמה צו זיין פּירוש אויף „מלכים" שרייבט דון יצחק אַברבנאַל: „איך בין מיד גיוואָרן פון קריג און פון דער קריגן זענען גייען פאַרשטאָפּט. אבער איינס האָב איך גיוואוסט: שטאַרק מוזן מיר זיין. די הייליקטימער נישט פאַרשוועכן, גיין מיטן נאָמען פון ג—ט... און מיר האָבן זיך גילאָזט אין דער וואַנדערונג. דריי הונדערט טויזנט אין צאָל און איך צווישן זיי... גרייטן פון שטורים, פון רויבער, פון הונגער... זאָל זיין גי-בענטשט דער נאָמען פון ג—ט!"...

פיר הונדערט און פיר-און-פערציק יאָר זענען שוין פאַרביי פון יענעם יאָמער-לעכן תשעה באב אין שפּאַניע און איר מוזט דאָך נאָך איצט באַוואונדערן דעם גרויסן יידישן כאַראַקטער. וואָס האָט זיך יענעם סאָג אָנטפּלעקט אין דון יצחק אַברבנאַל און דאָס מעכטיקע יידישע גיפט, וואָס האָט אין זיין הערץ ניטלייכט.

* * *

אישאַליע איז דאָס דריטע לאָנד, וואו דון יצחק אַברבנאַל באַוועגט זיך. ער קומט אָן אין דער איטאַליענישער שטאָט נעאַפּאָל צוזאַמען מיט אַ מחנה גולים. אַברבנאַל איז דערשיסערט פון דער טראַגעדיע פון שפּאַנישן יידנטום. ער האָט גיזען דעם וואַנדער-צוג. ער האָט גיהערט די גיוואַלטן, וואָס האָבן די היסלין גישפּאַלטן. ער איז צובלוטיקט, צוואוויטיקט. איצט. אין נעאַפּאָל, זיל ער זיך פאַרוקן אין דער איינזאַמקייט און שרייבן זיינע סטרים. ער זיל מיט זיין וואַרט אויפהייבן דעם גייסט ביי די גישלאָגענע און גישענדיטע. ער זיל זיי דערמאַנען מיט אַ רוף צו האַסינונג. אבער — ווידער רופט מין אים פון קינגלעכע הויף. אויך דער קריג פון נעאַפּאָל — וואָס איז דעמאָלט אַ זעלבסט-שטענדיקע מלוכה — טרויט אָן אַברבנאַלן דעם אָמט פון פינאַנץ-מיניסטער. אַברבנאַל נעמט אָן דעם אָמט. ער טוט עס צוליב די יידן. ער דענקט, אַז אַזוי אַרום וועט ער קענען מיט עפּס העלפן די יידישע ליידנדיקע.

אבער נישט לאַנג דוערט און סקומט אויססניי אַ שטורים, אויך דאָ פאַלט אַראָפּ אַנ־אומגליק. דער פראַנצויזישער קריג פירט אַ מלחמה קייגן נעאַפּאָל. ער דעראָבערט די שטאָט. פאַראַמען ברעכן אויס קייגן יידן, די סטרים-ביבליאָטעק פון אַברבנאַל ווערט פאַרנכטיט. דון יצחק אַברבנאַל מוז ווידער אַנשלוּרפּ, ווידער בלאַנקען אין אַ וויטיקלעכער היים-זוכיניש. ער זיצט אַ שטיקל צייט אויף דער אינדזל קאַרפּו. ער קומט אויך קיין וועניעדיק. ער שרייבט ביי אַזעלכע קלאָגידיקע פאַרהעלטניסן זיינע גרויסע סטרים. שוואַך איז דער ר׳פּער, אבער מעכטיק איז דער נייטס. אין וועניעדיק בליצט נאָך אויף זיין מלוכה-זשעני. דער הערשער פון וועניעדיק בעט אים, אַז אַז ער זאָל פאַרטיטלן ביים אָפּשליס דעם האַנדלס-טראַקטאַט צווישן וועניעדיק אין פאַר-טונגאַל. דאָס איז דעם אַברבנאַלס לעצטע לייסטונג פאַר די מלוכות.

אין עלטער פון 71 יאָר גייט דער גרויסער ייד אַוועק פון דער וועלט.

* * *

צום 500-טן יאָר-טאָג דאַרפן גיעפנט ווערן די סטרים, די סטרים, וואָס דער אַברבנאַל האָט גישריבן. זיי דאַרפן גיעפנט ווערן אויך פאַר די, וואָס האָבן ביז אַ צט ווייניק ניקוקן אין אַברבנאַל. זיי דאַרפן, פראָגמענטן כאַשע, אַביבער-גיזעצט ווערן אין יידיש.

דער אַלטער, גרויסער לערער האָט אונדז וואָס צו זאָגן אין דער איצטיקער צייט, וואָס איז, ווי אין די אַברבנאַל-יאָרן, אַ צייט פון אויפשוידערדיקן יידישן פיין און עלנט.

דון יצחק אַברבנאַל האָט מיט אַ גרויסן צושטייער באַרייכערט די יידישע סטרים-שאַטץ. ער האָט נישאָפן דעם פירוש צום תנ״ך. ער האָט גישריבן די באַקאַנטע סטרים: „טעטרת וקנים", „ישועות משיחו", „מעיני הישועה" און נאָך אַ גאַנצע רייע באַרייטנדיקע ווערק.

דאָס ריזנדיקסטע איז דאָ: ער — אַליין אַ נע-ונדניק, אַליין אַ גישלאָגענער, אַ צופליינטער — נעמט אויף זיך די אויסגאַבע צו ברענגען טרייסט און האַפענונג צו די ליידנדיקע. כוואַליעס פון רשעות און גיימינהייט בושיווין, אַבער דער אַברבנאַל רופט נישט אַרונטערצופאַלן אין הילפסלאָזיקייט. ער רופט צו לייבן אין דער אויסלייזונג, וואָס איז אָנגעיינכנס צו קומען. ער רופט נ שט צו פאַרצווייפלין, נאָר זיך אויפצוהייבן איבער דער גישעענישן. היים-לאָז איז דאָס פאָלק, אָן בליק, אָן מנוחה, אבער שטאַרק און הייליק מוז בלייבן דאָס פאָלק און שלאָגן מוז אין די טיפנישן פון פאָלק די איבערצייגונג, אַז נישט גיקוקט אויף זיין שוואַכקייט וועט עס אַליימין איבערלעבן. הייל דער יידישער אמת איז שטאַרקער ווי דער שקר. וואָס הוליעט, און יידישע טרערן ווערן נישט גישענקט.

אט איז דער ספר פון אַברבנאַל „מעיני הישועה", אַ פּירוש אויף דניאל. אבער די שרוועריקע ווירקלעכקייט און דער רוועריקער היינט ווערן דאָ אָנגירירט. דון יצחק אַברבנאַל שרייבט: „יידן וואַנדערן און וויינען. דער יידישער שטאָלץ איז דערנידריקט, צו שטויב גיטרעטן. איך האָב גיזען דאָס פאָלק אין זיין שייגקייט און פראַכט (אין שפּאַניע), איך זע אויך דאָס אומ-גליק, דאָס ביטערניש, די וויסטיניש... איך הער ווי מע זאָגט: פאַרלוירן איז שוין אונדזער האַפענונג... איך זיל שטאַרבן די הענט און אריינגעבן כוח אין די וואַקלינדיקע קני. וואָרן — זייט זיכער, די תּלה איז נאָנט, זי וועט קומען".

אדער אַ צווייטע שטעלע, וואָס דערשיטערט מיט איר צער און שטורמישן ניפּיל.

„מיין פאָלק איז הונגעריק צו צו ברויט און דורשטיק צו וואַסער. מיין פאָלק איז פאַרמאַטערט, נאַקיט און באַרחיט. מיין פאָלק איז פאַרשעמט, מיין פאָלק איז צו שאַנד און צו שפּאָט... איך וועק אויף מיין פאָלק פון דער פינצטערניש. איך זאָג אָן תּלה. דיין זון וועט נישט אונטערגיין. מיט־ליבשאַפט און רחמים וועט דער אַלמעכטיקער אויסלייזן זיין פאָלק".

און זיינע אַנדערע שאַפונגען. דער „טטרת זקנים", וואו עס ווערן באַלויכטן די גרונט-פּרינציפּן פון יידישן בליק, דער „ראש אמונה", וואָס באַהאַנדלט די יסודות פון דער יידישער אמונה. דון יצחק אַברבנאַל פאַרטראָגט נישט קיין האַלבע, וואַקלדיקע יידישקייט. ער פאַרלאַנגט נאַנצקייט. ער פאַדערט פולע צויגיבונדנקייט צום יידנטום און צו יידישער גייסטיקייט. ער פאַדערט גרויסע, עמוזיאַסטישע, באַגייסטערנדיקע יידישקייט.

זאָל אויסגינוצט ווערן איצט די גילענגהייט, זאָל מין זיך נישט פאַרלירן אין חקירות, צי מע דאַרף יאָ פּייערן דעם אַברבנאַל, אדער מע דאַרף אים נישט פייערן. זאָל מין אויפמישן דאָס ליטעראַרישע בלאָט, דאָס הערלעכע בלאָט, וואָס דון יצחק אַברבנאַל האָט גישריבן. זאָל אויפלעבן פאַרן גאַנצן פאָלק דער גרויסער ויאונדערבאַרער לערער פון פאָלקן!

(פרוי און דערציאונג, סוף פון זייט ז׳)

אבער שוין דעמאָלט איז עס נישט גינוג גיווען. שוין דעמאָלט האָבן די חיילן גימאַכט פאַראַנטוואָרטלעך די גאַנצע פאַמיליע, די גאַנצע פאַמיליע האָט בלילן, מע האָט זיי אויעט גינומען זייער אָסך בכבוד, וויל פון אַ יידישע ה׳ם דאַרפן אַריסקומען יידישע קינדער אין פולן זין פון פונים וואָרט, דאָס אַלץ וועגן זיך אין די אַמתדיקע, איבערגיגעבענע באַם אונז פון די עלטערן, נאָר אין זייערע הענט לייגט דער גורל פון זייער קינד, אין אַלע ענינים.

ס־פאַרשטייט זיך, אַז דער דערציערישער כוח פון די עלטערן וועגן זיך אין דעם, וואָסערע דערציאונג זיי אַליין האָבן באַקומען.

אַ גאָר שטאַרקע אויפפערקומקייט, דאַרף די עלטערן אַרויסווייזן ביי די דערציאונג פון די עלטערע קינדער. די וועלט זאָגט אַ לאַגיש אין גיזונט וועדרעל: דאָס עלצטע מיידל, פירט דאָס רעדל. די עלצטע קינדער גיבן דעם טאָן, זיי פירן שוין די יונגערע, זיי העלפן אַ כך צו ביי דער קערפּערלעכער און גייסטיקער אַנטוויקלונג פון די יונגערע קינדער. ווייסטו דיין שטוב יידיש פירן, פיר דיין קינד אין יידישע דרכים, אויב נישט דאַרפסטו אַ ספּעציעלן ג—טלעכן חסד, אַז דיין שטוב זאָל זיין יידיש. די תּורה הייסט סאָקע ככבד זיין די עלסעדע קינדער „וואת אמך" ואת לרבות אחיך הגדול. די עלסערע קינדער דאַרפן זיין אַ מוסטער און אַנ־אויסאַרמעס פאַר די יונגערע. דער דרך-ארץ פון יונגערע צו עלסערע, פאַרבלייבט נישט אינם ענינן פאַמיליען-קריין, דאָ ווערט גילייגט דער יסוד צו אַנטוויקלין אַלע שענערע און בעסערע גיטלין ווי אחדות, ליבשאַפט, קענגזייטיקן שטיצן אַליין מידות, וועלכע סראָגן זיך אינער פון פרט פאַרן כלל. דאָ אין דער שטוב הייבן זיי אָן צו שפּראָצן און בלייען, פונאַנדערוואַקסן זיך אין איינס מיט די אַנטוויקלונג פונים קינד. דאָ, אין דער שטוב לערנט זיך שוין דאָס קינד אַפּזאָגן פון אַ סך נאָכן, אריסגיין פון ענינן עגאָאיזם. דאָ לערנט עס צו האָבן שמחה צוליב ברענגען אימיצן אַ נוצן. קיין שום אינסטינקטיווע וועט יז שטוב אין דער דערציאונג נישט פאַרטרעטן.

די עלטערן דאַרפן וויסן, אַז זיי האָבן נישט בלויז קינדער, נאָר אַז פון זיי וואַקסן אַרויס די שפּעטערדיקע מענשן, זיי ענען די ערשטע לערערנס, וואָס שלאָגן די טיפסטע וואָרצלן. נישט בלויז זיי, די עלטערן דאַרפן עס וויסן, נאָר אַלע שטוב־מענשן און אַלע וועלט דרייען זיך אַרום דעם קינד. יעדער דאַרף וויסן, אַז יעדערער טאָט זייערע ווערט אַבסטערוירט און אויב דאָס קינד קומט צו אונדז אין זיין זעקס־דביקן יאָר מיט אַ צוקאַלעטשן באַגאַזש פון חוצפה, סתירות, שלעכטע מידות, ווער איז אין דעם שולדיק? — דיי הייסן צי וויסן עס די עלטערן?

ז. שאַכנאָוויטש

דער וועג אַהיים

(אַ דאַקומענט פון דער צייט)

ה׳ אויף דער שוועל פון יידישן לאַנד

ס־איז גיוועזן העלער טאָג, ווען ס־איז אָנגיקומען אַ מאַטאַר־שיפל מיט אַ האַמפּן בעאַמטן. נאָך אַ קורצער אויסשפּראַך מיטן קאַפּיטאַן איז גיקומען אַ גרינעליכע רעוויזיע פון די פּאַפּירן.

די ערשטע און צווייטע קלאַס, האָט דער שיפס־קאַמיסאַר גיזאָגט, שטייגן איין אינגן ערשטן שיפל, דערנאָך וועלן נאָכקומען די אַנדערע ווען מע וועט האָבן קאַנטראָלירט זיינערע פעסער.

הער און פרוי־ווילדע זענען גיזעסן אין קליינגס שיפל וואָס האָט זיך הארט גיגליטשט איבערן רואיקן וואַסער. נענטער און נענטער האָבן זיך גירוקט די הייזער, די מוערן און די מענטשן.

אויפן באַרטן האָבן גרופּיס יינגע מענטשן גיזונגען „התקוה". אין אַ זייט האָט אַנאַנדערע קלענערע גרופּע גיזונגען „הקבצו אחים" און אויך דאָס דאוזיקע גיזאַנג האָט גיפונען אַנ־אָפּקלאַנג אין די שיפלעך וואָס זענען צוגישווימען צום באַרטן.

אַזוי־נאָר ווי די ווילדיס האָבן דערשפּירט די יבשה אונטער די פוס, האָט פון דער דאוזיקער קליינער גרופּע זיך אויסגיטיילט אַ בחור, אַ שלאָנקער און אַפּגיבענטער און איז שטורמיש גיפאַלן פרוי אידאַ אויפן האַלדז.

הער ווילדע האָט גיקוקט אויף ברוכן און זיך נישט גיקענט אָפּוואונדערן — ווי ער איז דאָס דאָ אויסגיוואַקסן צו אַ מאַן.

נאָכדעם ווי ס־זענען דערלעדיקט גיוואָרן אַלע פאַרמאַליטעטן, האָט ברוך פאַר-גישטעלט פאַר זיינע עלטערן זיינס אַ חבר שמריהו, אַ יונגען קרעפטיקן בחור אין שאַפערישע מלבושים, וועלכער וועט זיי אַרומפירן איבערן לאַנד.

זיי האָבן זיך אַריינגיזעצט אין אויטאָ.

— לאָן? (וואו־אַהין?) האָט דער שאָפער גיפרעגט.

וואו־אַהין? המ... זיי האָבן וועגן דעם בכלל גאָרנישט גיסראָכט. זיי זענען גיפאָרן קיין ארץ־ישראל, און אַט זענען זיי שוין דאָ. וואו אַהין?...

— וואו האָסטו אייגנטלעך דיין וואוין־אָרט? האָט גיפרעגט דער פאָטער אויף זיין אופן.

— ווייס פונדאַנען, אין עמק. מיין פאַלאָן וועט איר נאָך באַוויזן צו זען.

איך האָב מיך באַפרייט פאַר אייערטויגען אויף אַ דריי־פיער טעג.

— בכן, וועלן מיר קודם־כל צופאָרן אין האַטעל.

— אין תּל־אָביב אַבער אין ירושלים?

תּל־אָביב אדער ירושלים — ביידע כמעט ליגן דאָך אין ארץ־ישראל. וואו זאָלן זיי זיך ענטשיידן?

— קיין ירושלים דאַרף דויערן אַנדערטהאַלבן שעה. תּל־אָביב איז דאָ — האָט שמריהו גיוויזן צו צפון צו.

— כ־טראַכט, אַז מע דאַרף נישט פאַראיבערגיין איבער דער ערשטער יידישער שטאָט, האָט הער ווילדע גיזאָגט.

עטלעכע טעג דורכאַנאַנד זענען זיי אַרומגיפאָרן איבערן לאַנד און אַלץ אָנגיקוקט.

ברוך האָט דעפינירט אַזוי: ס־זענען פאַראַן דריערליי ארץ־ישראל! דאָס בוינדיקע ארץ־ישראל, דאָס אַרביטנדיקע ארץ־ישראל און דאָס שאַכערנדיקע ארץ־ישראל.

און זיי האָבן אַלץ אָנגיקומען. גיוועזן אין ירושלים — די שטאָט פון תּפלה; אין תּל־אָביב — די שטאָט פון האַנדל און אין די קבוצות — די ווערקשטעלעס פון אַרבעט.

אין די אַלטע שטעט האָט מען אַ סך גידאַוונט, גיבעטן — און אויך גיבעטלט... אין די קאַלאָניעס אַבער האָט מען אַ סך גאָרבעט און גאָרנישט גידאַוונט... אין די שולן פון ירושלים, טבריה און צפת זענען זיי גיוואָרן מיסגיריסן פון אַ שרייענדיקן און וויינענדיקן פרומקייט — און זיי האָבן ווידער גיוויילט אין די קבוצות און וועלכע מע האָט זיי פיל טענען גיפירט אין בית־עם צו בעט האוועגנס קאַנצערט — בשעת ס־איז נישט גיוועזן קיין זכר פון אַ בית־המדרש און אַ כשרע קוך.

הער ווילדע האָט פעסטגישטעלט אַז דער וועג פון ירושלים קיין תּל־אָביב איז פיל ווייטער, ווי דער וועג פון בערלין אדער פראַנקפורט אין דער יידישער שטאָט אריין.

זיי האָבן גיטראָטן יידן אין מאה שערים פון ירושלים, וואָס האָבן גישאָקלט מיט די אַלטע קעפּ אונטער די קיילעכדיקע סאַמט־קאַפּעליושן, בשעת מין האָט גישמועסט פון תּל־אָביב.

און זיי האָבן איבערגישמועסט מיט יונגע מענטשן וואָס אַרבעטן שוין זינט אַ סך יאָרן אין לאַנד, און האָבן נאָך נישט אָנגיקוקט די מיערן פון ירושלים.

זיי אינטערעסירט נאָר בוי־שטייגער, אַבער נישט קיין חורבות...

צי איז נישטאָ קיין וועג פון אַלטן צום נייעם? צי איז נישטאָ קיין אָנגאַנג אין צעמענט צו פערמיערן דעם דאוזיקן תּהום, אינעם לאַנד פון שטיינער, רערן און בעטאָן? אַזוי האָט זיך גיגריבלט הער ווילדע אין די שלאָפלאָזע נאַכט-שעהן, ווען די מאַסע איינדרוקן האָט אים כאַאָטיש פאַרפלייצט.

אַ פּאָר שפּראַצונגען זענען שוין דאָ, אַ פּאָר סיק ברוכס. אַבער צו ווייניק און אָן פאַרשטענדיגונג איינער מיטן צווייטן. עלטערע מענטשן מיט גלויבן אין האַרץ זענען דאָ אַסך. אַבער מע זעט זיי נישט אָן, זיי דערשיינען נישט אין פאַדערגרונט. די דאוזיקע מענטשן שטיינען אָן פאַרבינדונג איינער מיטן צווייטן, אַלע אַ מאַסע פון יחידים. יעדער בויס זיין הויז, בשעת די יונגע און די אַרבייטער אין שטאָט און דאָרף, אַרבייטן פאַרייניקט, טראָען די אינערלעכע מחלוקתן, ביי אַ שותפותדיקן גימיינזאַמן הויז.

באַרבערט ווילדע, דער דייטשער ייד, וועלכער — זייענדיק גיטריבן פון אויס-ערלעכע און אינערלעכע וואַנדליגנען האָט גיזוכט דאָס יידנטום און האָט עס אויף זיין אופן שוין אויך גיפונען, איז דאָ אין אַלטן הייליקן לאַנד גיבליבן שטיין אַנטקייגן אַ נייע און פרעמדע דערשיינונג. ער איז נישט גיוועזן קיין רעליגיעזער קנאי, אַבער ער האָט פשוט נישט פאַרשטאַנען דעם נייעם גייסט.

זיין נעכטן האָט זיך אָפּגישיידן פון זיין היינט, ווי ס־שייט זיך אָפּ אייגנס פון פרעמדס. נעכטן איז ער גישטאַנען אויף פרעמדן באַדן און האָט אַליין נישט גיוואוסט — און היינט האָט ער גיגלייבט צו האָבן זיין אייגנס. ער האָט אַבער נישט גיקענט פאַרשטיין די מענטשן וואָס האָבן אויף אייגינס באַדן פאַר-פלאַנצט פרעמדס.

עס זענען אין דער היים גיוועזן נישט־יידישע מענטשן, פון וועלכע יעדער איינ-ציקער איז גיגאַנגען זיין אייגנינס וועג. אַבער נישט־יידישקייט אַלס קאָלעקטיוו-באַגריף, פון פרינציפּ און השקפה, אַפילו פון „יידישער" אָנשויאונג — דאָס האָט אים נישט גיקענט קריכן אין קאָפּ.

מע קען זיין ייד — אדער נישט זיין; מע קען דאָך אַבער נישט שטרעבן מיט פאַנאַטישער קנאה צו יידישער נאַצקייט — און דערנאָך שטעלן דאָס דאוזיקע גאַנצקייט מחוץ דער יידישער ספערע.

זיין מוח, וואָס איז גישולט גיוואָרן אין דייטשע לערן־אַנשטאַלטן האָט די אַלע זאַכן נישט משיג גיוועזן. זיין אויג וואָס איז גיוועזן גיוואוינט צו די ברייטע גלייכע אייראָפּעאישע אַסן, האָט נישט גיקענט תּופס זיין די סלייענע גיוואַסן פון יידישן פאַרטיי־לעבן און אַלט־נייען לעבן.

אין דער נאָר האָט עס גיפּרוּוט דערקלערן די יונגעלייט אין די קבוצות; אָן שום שאַרפקייט—האָבן זיי אים נישט פאַרשטאַנען.

מיט ברוכן און זיינע פריינט האָט ער זיך אין דעם פונקט זייער גוט פאַרשטאַ-נען. דאָ איז גיוועזן דער שטח וואו זיי האָבן גיפּרוּוט צו שאַפן דאָס קייגן-גיוויכט, מיט נאָך זייער שוואַכע קרעפטן.

אַבער אין אַ טייל זאַכן, האָט ער אויך זיי נישט פאַרשטאַנען.

צי קען דען דאָס זיין דער העכסטער לעבנס־צייל, צו שלאָפן אין באַראַקן אויף שטרוי און צו לעבן מיט קאַרטאָפל און ריבן ביי שווערער אַרבייט?

אמת, „אַרבייט און אַריימקייט זענען קיין שאַנד נישט", דאָס האָט ער גיוואוסט דאָס האָט מין שוין גיזאָגט מיט פערציק יאָר צוריק— אַבער צו פאַרשטיין דעם שטאָלץ פון אַריימקייט, צו דעם איז ער שוין, אַ פנים, צו אַלט.

דאָס איז גיוועזן אין זיבענטן טאָג פון זייער אָנקומען אין לאַנד, און ער איז סוף־כל־סוף אָנגיקומען אין דער קליינער קבוצה, וואו ס־איז גיוועזן ברוכס ווארין־אָרט.

אויף פלאַכן שוואַרצן באַדן זענען גישטאַנען אין אַ שיער שורה פיניף לאַנגע, לייכטע האַלץ־באַראַקן, וואָס מע רופט דאָ „צריפים". איינער אַ נייעטערער באַראַק איז ערשט גישטאַנען אין מיטן בוי.

אָקיגנאיבער די צריפים זענען גיוועזן אויסגישטעלט אַ לאַנגע שורה צעלטן פון זעגל-טוך. 3 גישפּיצטע אין דערהויך, וואָס האבן זיך אונטערגרישיט פון די בעדואינישע, בלויז מיט זייער העלערער פאַרב.

די קו האט פאַרטראַכט גיקייט פון דער קאַריטע און צוויי קליינע מויל-איילין האבן פאַמעלעך גיצויגן אַ מיט פאַשע אָנגיפולטן צוויי-ראַדיקן וואָגן. אויף דער ערד זענען גילגען שטיקער האלץ און שטיינער, ווי-אויך לאַנגע רערן, וואס האט גיוויזן אויף פלייסיקע בוי-אַרבעט.

ברוך, וועלכער האט באַלד אַזוי-נאר ווי ער איז צוריק אָנגיקומען אין זיין מלכות, אָנגיטון זיין אַרבעטס-קיטל, און האט זיך גיגרייט איינצושפּאַנען דאָס אייזל, האט דערקלערט פאַר זיינע עלטערן:

„מיר זענען דרייסיק מענטשן, דערונטער זעקס בעלי משפחות. ס-זענען אויך דאָ עטלעכע חברות. אַלע גיינען אויף אַרבעט אין די נאָנטע קאָלאָניעס, פון זעקס אין דערפרי ביז צוויי אַ זייגער נאָכמיטיק. דערנאָך ערשט הייבט זיך אָן די אַרבעט אויסן אייגענעם באדן.

מיר זענען דאך אין די התחלה. מיר האבן נישט קיין געלט און נישט גינוג אייגענעם באדן, כדי צו קענען לעבן פון אייגענעם. דאָס, וואָס ס-איז שוין דאָ, האבן מיר גימאַכט מיט אייגענע הענט. די האלץ-באַראַקן פאַר די משפחות, די גיצעלטן פאַר אונדז אַליין, די נאך ווייניקע אַראַנזשן-ביימער אין ירקות-גאַרטן. מיר האלטן נאך אין דערמיט פון בוינען. איר וועט ערשט זען „דען נאָכמיטיק וועלן אונדזערע לייט צוריקקומען פון דער אַרבעט און אונדזער „משפחה" וועט אויפקומען פון שלאָף.

פינט לעצטן גיצעלט איז גיקומען אַ פרייליך גילעכטער.

אַ מיידל-שטים האט גיזונגען אָפּגיהאַקטע העברעאישע ווערטער און אַריינ-גיבראַקט דייטשע אויסדרוקן. דריי יונגע מיידלעך זענען גיזעסן ביים אפינים קוימען. איינע האט גישניטן ריבן אין אַ שאָף, פאַר די קו אדער אייזל; אַ צווייטע האט גימישט אין אַ ריזיקן טאָפּ דאָס גיקוכטס פאַר די חברים.

אבער פלוצים איז איין מיידל מיט אַ פאַרביקן טוך איבערן קאָפּ אויפ-גישפּרונגען און גילאוט פאָלן דאָס ניי-גיצייג, אַזוי ווי זי האט נאר דערזען די ווילדעס.

— נו, עגדלעך!... האט חנה אויסגישריגן. שוין אַכט טאָג אין לאַנד—און מע זעט דיי נישט. ברוך הבא אין דער היים!...

פרוי אידא האט זיך האַרציק צוקושט מיט חנהן.

— זי האט זיך נישט קיין סך גיענדערט — האט הער ווילדע קאַנטסאַטירט — זי פירט אויך דאָ, אַ פנים, די קאַמאַנדע...

חנה האט זיך פאַרענטפערט, זי האט נישט גיקענט מיטקומען צו דער באַן, ווייל אַלע קינדער פון דער קאָלאָניע, שטיינען אונטער איר השגחה, און די מוטערס גיין צו די אַרבעט.

מיטיק-צייט זענען די חברים צוריקגיקומען פון דער אַרבעט, באַגריסט די געסט מיט אַ האַרציקן ברוך הבא און זיך גינומען צום עסן. נאָכן עסן און נאָך אַ קורצן אָפּרו האבן זיי זיך גינומען פעסט צו דער אַרבעט אין אייגענער ווירטשאַפט.

— זאָגט נאר בחורים, האט הער ווילדע גיפרעגט זאַכלעך, וואָס טראַכט איר איינגנטלעך מכוח אייער צוקונפט. ווילט איר דאָ אויפבויען אַ ניי תל-אָביב?

— ניין, דאָס נישט! האט גיענטפערט צבי כרמי, אַ שלאָנקער יונגער מענטש מיט אויגן פון אַ פאַנאַטיקער. כרמי איז גיוועזן אייגענער פון די עלטערע מיט-גלידער, הגם אַליין אויך נאָך זייער יונג. האט ער שוין חתונה-גיהאַט און גיוועזן דער פירער צוזאַמען מיט ברוכן; באַזונדערס האט ער גיהאַט די זייטיקע השגחה אין קיבוץ.

ניין! האט ער ענטשידן גיזאָגט, נישט קיין ניי תל-אָביב ווילן מיר, אבער אפשר אַ ניי רחובות און גדרה, לכל-הפחות אַ יידיש דגניה. דערצו פעלט אונדז אבער לפי-שעה די הויפטזאַך, געלט!

— ניין, אבער דאָס וואָס קומט כמעט אַרויס אויפן זעלבן — באדן.

מיר קענען זיך נישט אויסשפּרייטן און נישט ציען די פרנסה פון אייגענער ערד — און אַזוי לאַנג ווי דאָס איז נישטאָ, איז אונדזער איינוואַרצלונג אין דעם מקום — וואָס מיר האבן ליבער ווי אַלץ — נאכנישט קיין שלימות'דיקע.

ברמי, וועלכער איז גיוועזן איינער פון די גרינדערס האט גיגעבן אויסקונפט איבער דער גישיכטע און צוקונפטס פלענער פון קיבוץ.

—פאַר קנאַפּע צוויי יאָר זענען מיר גיוועזן זעקס יונגע מענטשן פון דייטשלאַנד. היינט איז דאָ איבער דרייסיק מיט זעקס משפחות.

מ-האט שוין דורכגימאַכט פלעראַלי פּרעניותן, קראַנק-גיוועזן, גיטוישט דאָס אַרט. אַרבעט איז תמיד גיוועזן איבערגיגנג, אבער ס-איז דאך גיוועזן אַרבעט אויף פרעמדן באדן, אויסגישטעלט אויף די אומשטענדן. און אונז'זערע משפחות האַלטן זיך אין פאַרמערן.

מיר דאַרפן באדן, באדן, באדן—אייגינע ערד וואָס זאָל אונדז דערגערן און אויך איבערלאָזן צו פאַרקויפן אין מאַרק.

הער ווילדע האט לכתחילה גיוואָלט פרעגן, צי וואָס אייגנטלעך ס-איז נייטיק דער-דאזיקער עקספּערימענט אין אַ געגנט וואָס איז אַזוי רייך אין ישובים, ווי ס-איז דאָ קבוצה ביי קבוצה. אבער ער האט נישט גיפרעגט. ער האט שוין זיך גינוג אָנגיזען אין לאַנד, אום צו וויסן אַז דאָ אַנטשטייט עפּיס גאַנץ נייעס, עפּיס אַזוינס וואָס עס רופט די בריק פון אַלטן צום נייעם ישוב. אוודאי, ער האט שוין גיזען שענערע קיבוצים אין פילסטן בליק ווי די אַרבעט קומט פאַר ווי אַ מיליטער-דינסט ליט קאַמאַנדע, ווי די מוטערס קענען קומען זייערע קינ-דער, וואו שוין אין די ערשטע- טעג נאָכן גיבורט קומען זיי אָן אין דער טיש וועגן וועלט און לעבן.

די איידעלע, די גוטע סאַניע! זי האט זיך נישט גיטויגט צו איר אַמט, ביי איר פאַך, דאַרף מע זיין האַרטער, נישט אַזוי סענטימענטאַל. וויך און פול מיט ר-חמנות און בעדויערן. האבן זיך די קאַנפליקטן צווישן איר מיטן פערסאָנאַל, מיט יעדן טאָג פאַרשאַרפט. סאַניע, פלעגט דורכשמוקלען אומזיסט די אַלע אַרמע מוטערס מיט די ראַכטיטיע קינדער אויף די אַרימס, אָן איין גראשן געלט. און אַז די האט נאר גיעפנט אַ וועג, האבן זיך אַלע טאָג גימאַלדן צענט-ליקער קראַנקע פון די אַרימע קעלערס, אויף דער סמאַטשע. מ-איז גיקומען ווי אויף אַנ-אויסשטעלונג פון חולאתן. אַלטע יודענעס מיט גישוואַלינע פוס, וואָס האַלטן זיך אָן גיעענדיק ביי די ווענט, הוסטנדיקע, בלייכע אַרבייטסלאָזע בחורים, וואָס רויטלן זיך אַלע מינוט, מיט דער פאַרדעכטיקער טובערקולאָזע רויטקייט. מאָגן ליידנדע, און לעבער און נירן-קראַנקע. און סאַניע האט גיש-מוקלט, גימעקט און גישטעלט אַזוי, אַז אַלע זענען אָנגיקומען צו דאַקטוירים. נאר ביינאַכט נאָכן מאַכן די קאַסע, איז שטענדיק גיוועזן ווייניק געלט. און אַלע נאַכט האבן זיך דעריבער גיהערט די גישריינען פון פאַרוואַלטער אויפן גאַס אַרויס:

— וועסט מיר דאָ נישט זיין, קענסט נישט, נעמסט מע זיך נישט אונטער! מעגסט האָבן אַנ-איינגינס אַמבולאַטאָריוס וועסטו טון וואָס דו וועסט וועלן.

און אין די פרייע טעג, וועגן ביידע פריינדנס זענען גיזען ביי שרה גרינשטיין אין צימער. אויף דער סאַפע, איינע נעבן דער צווייטער, האט איר שרה טאָקע אויפמערקזאַם גימאַכט, אַז אין לעבן וועט זי קיין סאָך נישט דערגיין מיט איר צו מילדן כאַראַקטער.

דעמלט, פלעגט סאַניע פאַרוואַרפן דעם קאָפּ שוואַרצע האָר אויף הינטן, אַנ-לענען זיך אויף אַ יאַפּאַניש זיידן קישעלע, און לאַנג גיקוקט אויפן פולאָפּ שמייכלנדיק מיט אירע אייביק טו ריקע אויגן, אַזאַ מאַדנים ווייטיקליכן שמייכל. שרה פלעגט ליב האָבן צו קוקן אין דער טרוירייקייט פון אירע אויגן, וואָס האבן איר אַזוי מאַדנע נאָנט דערמאָנט. דעם האַרבסט פון זייער שטעטל, דעם גאַנצן ריישיק פון בלעטער-פאַל, דאָס ווינדערליכע גיזאַנג פון די רויס-לעכע פאַרנאַכטן, און דאָס פּלוצימדיקע אָנקומען פון דער נאַכט ווי אַ שווערע בשורה.

עפּיס אַזאַ מאַדנע אויסטערלישקייט האט דאָס מיידל גיהאַט אין זיך, שוין פון דער שול-באַנק אָן, וועגן זיי האבן צוזאַמען גילערנט. שטענדיק פלעגט זי ברומען דעם טאַטנס נאָגנדיקע ניגונים, פון די שבתדיקע זמירות. און אַרום-גיגאַנגען איז זי ווי נישט אויף דער וועלט, און כסדר גיחלומט פון ווייטע לענדער און ווייטע שטעט.

נאָך די גימנאַזיע, האט זי די פיר יאָר אין דער פרעמד מיט סיין האָר זיך נישט גיבינדן. די גרויסע שטאָט האט נאר איר מער גיצווינגען צו פאַנצערן זיך מיט איר אינערלעכער וועלט. זי פלעגט נישט וועלן מיטגיין אין קינאָ, נישט קומען אין סטודענטן-גיזעלשאַפט, אַוועק גיוואָרן מיטאַמאָל איר באַליבטן „האַמסון", וועמען זי האט גיהאַט אומצייליקע מאָל גיליינט, און זיך גינומען שפּאַרדאָס ד-רוואַרטן מיר פערשטענדיגנס און אַנערקענונג, אַליין-פערשטענדלעך אויכיס פון די-יענעיקע וואָס וועלן גלייך מיט אונדז ווייזן דער וועלט אַז ישראל לאַנד קען מע נאר אויפבויען מיט ישראלס תורה.

מיר זענען נאך קליין און ווינציק, אבער מיר זענען זאַמען פון דער יידישער היים. ס-מוזן נאך אַ סך, אַ סך צו אונדז קומען — און ס-איז דאָ גינוג אַוועלכע וואָס וועלן קומען. מיר דאַרפן באדן. אָן באדן האבן מיר נישט קיין צוקונפט.

י. עמיאט — איר שולד... — (סקיצע)

סאַניעס זעלבסטמאָרד, איז פאַר שרה גרינשטיין, די סטודענטקע אויפן דריטן יאָר באַקטעריאָלאָגיע גיקומען אַזוי אומגירעכט, אַז די שפּורן פון אַט דער איבעררעשונג איז איר גיבליבן אויפן פנים אַ צייט לאַנג.

צוויי וואָכן, האט זי איר נישט גיזען, די חברטאַרן אירע פנים קליינים שטעטל.

סאַניע, די סעקרעטאַרן אין אַנ-אַמבולאַטאָריוס פון אַ וואוילטעטיקער גיזעלשאַפט, האט זיך שוין וואָס אַנ-אַמט, פון לאַנג גיהאַט פאַר איר אויסגידרוקט פעסטיס-טיש וועגן וועלט און לעבן.

די איידעלע, די גוטע סאַניע! זי האט זיך נישט גיטויגט צו איר אַמט, ביי איר פאַך, דאַרף מע זיין האַרטער, נישט אַזוי סענטימענטאַל. וויך און פול מיט ר-חמנות און בעדויערן. האבן זיך די קאַנפליקטן צווישן איר מיטן פערסאָנאַל, מיט יעדן טאָג פאַרשאַרפט. סאַניע, פלעגט דורכשמוקלען אומזיסט די אַלע אַרמע מוטערס מיט די ראַכטיטיע קינדער אויף די אַרימס, אָן איין גראשן געלט. און אַז די האט נאר גיעפנט אַ וועג, האבן זיך אַלע טאָג גימאַלדן צענט-ליקער קראַנקע פון די אַרימע קעלערס, אויף דער סמאַטשע. מ-איז גיקומען ווי אויף אַנ-אויסשטעלונג פון חולאתן. אַלטע יודענעס מיט גישוואַלינע פוס, וואָס האַלטן זיך אָן גיעענדיק ביי די ווענט, הוסטנדיקע, בלייכע אַרבייטסלאָזע בחורים, וואָס רויטלן זיך אַלע מינוט, מיט דער פאַרדעכטיקער טובערקולאָזע רויטקייט. מאָגן ליידנדע, און לעבער און נירן-קראַנקע. און סאַניע האט גיש-מוקלט, גימעקט און גישטעלט אַזוי, אַז אַלע זענען אָנגיקומען צו דאַקטוירים. נאר ביינאַכט נאָכן מאַכן די קאַסע, איז שטענדיק גיוועזן ווייניק געלט. און אַלע נאַכט האבן זיך דעריבער גיהערט די גישריינען פון פאַרוואַלטער אויפן גאַס אַרויס:

— וועסט מיר דאָ נישט זיין, קענסט נישט, נעמסט מע זיך נישט אונטער! מעגסט האָבן אַנ-איינגינס אַמבולאַטאָריוס וועסטו טון וואָס דו וועסט וועלן.

און אין די פרייע טעג, וועגן ביידע פריינדנס זענען גיזען ביי שרה גרינשטיין אין צימער. אויף דער סאַפע, איינע נעבן דער צווייטער, האט איר שרה טאָקע אויפמערקזאַם גימאַכט, אַז אין לעבן וועט זי קיין סאָך נישט דערגיין מיט איר צו מילדן כאַראַקטער.

דעמלט, פלעגט סאַניע פאַרוואַרפן דעם קאָפּ שוואַרצע האָר אויף הינטן, אַנ-לענען זיך אויף אַ יאַפּאַניש זיידן קישעלע, און לאַנג גיקוקט אויפן פולאָפּ שמייכלנדיק מיט אירע אייביק טו ריקע אויגן, אַזאַ מאַדנים ווייטיקליכן שמייכל. שרה פלעגט ליב האָבן צו קוקן אין דער טרוירייקייט פון אירע אויגן, וואָס האבן איר אַזוי מאַדנע נאָנט דערמאָנט. דעם האַרבסט פון זייער שטעטל, דעם גאַנצן ריישיק פון בלעטער-פאַל, דאָס ווינדערליכע גיזאַנג פון די רויס-לעכע פאַרנאַכטן, און דאָס פּלוצימדיקע אָנקומען פון דער נאַכט ווי אַ שווערע בשורה.

עפּיס אַזאַ מאַדנע אויסטערלישקייט האט דאָס מיידל גיהאַט אין זיך, שוין פון דער שול-באַנק אָן, וועגן זיי האבן צוזאַמען גילערנט. שטענדיק פלעגט זי ברומען דעם טאַטנס נאָגנדיקע ניגונים, פון די שבתדיקע זמירות. און אַרום-גיגאַנגען איז זי ווי נישט אויף דער וועלט, און כסדר גיחלומט פון ווייטע לענדער און ווייטע שטעט.

נאָך די גימנאַזיע, האט זי די פיר יאָר אין דער פרעמד מיט סיין האָר זיך נישט גיבינדן. די גרויסע שטאָט האט נאר איר מער גיצווינגען צו פאַנצערן זיך מיט איר אינערלעכער וועלט. זי פלעגט נישט וועלן מיטגיין אין קינאָ, נישט קומען אין סטודענטן-גיזעלשאַפט, אַוועק גיוואָרן מיטאַמאָל איר באַליבטן „האַמסון", וועמען זי האט גיהאַט אומצייליקע מאָל גיליינט, און זיך גינומען הער ווילדע, האט ערשט פאַרשטענדיגן, וואָס סייטש „באדן-הונגער", פון וועלכן מע רעט לעצטנס אַוויפיל. ער האט אינערלעך באַשלאָסן אַליין און מיט דער הילף פון זיינע פריינט, צו פאַרשאַפן לכל-הפחות פיפציק דונאָם.

ער האט זיי נישט גיוואָלט מאַכן קיין צו-פריצייטיקע אילוזיעס, האט ער בלויז פאַרזיכטיק באַמערקט אַז ער וועט וועגן דעם ענין נאָכטראַכטן.

(סוף פון דער דערציילונג אין קומענדיקן נומער)

— ביסט אַ קינד, וואָס פעלט דיר? די סכסוכים מיט דעם פערסאָנאַל? ווער אַ מענטש, הער אויף צו זיין אַזאַ בעל-טובה, וועסטו זען אַז עס וועט דיר גוט זיין. מע טאָר היינט נישט אַזוי גוט זיין צו מענטשן, עס גייט אויס צום אייגינים לייב.

— און איך וואָלט אַזוי גיוואָלט גוטס טאָן... גוטס טאָן אָן אַ סוף די גאַנצע פעלט... שרהטשע, ווייסט? איך האָב היינט אינדערפרי פלוצים גינומין בעטן, גינומין דאַווינען, איך גידענק נאָך אַלץ...

— אויף דיר, קען מין זיך אַלץ ריכטן, ווילדע איינע דו.

— עס פעלט מיר אַזוי דאָס תפלה טוין... היינט האָב איך גיזען וואָס פאַר אַזוינע ווי איך איז גאָט, און דאָס געטלעכע. נאָך אַלע ניגונים פעלט מיר עפּיס נאָך יעדער גיהערטער אַריע בלייבט מיר דער ווייטיק אין הארצן און נאָכן היינטיקן גיבעט בין איך אַזוי גלייכגישטעלט גיוואָרן. עס האָט מיך באַרואיקט און גיטרייסט. פיר מיך אַזעץ פון דאָנען, איך בין אַזוי פרעמד פון דער גרוי־סער שטאָט.

גידענק סאַניע, דו וואָס דיין קינדישקייט וועט דיך פאַרפירן.

— שרה, רעד נישט אַזוי.

— — — — — — — — — — — — — — — —

און צוויי וואָכן גאַנצע איז זי פאַרשוואונדן גיוואָרן, שרה גרינשטיין האָט נישט גיוואוסט וואו זי איז אַהינגיקומען. אויף איר קוואַרטיר האָט מין איר גינענ־פערט, אַז זי האָט זיך גיפעלקלט אַהיים. איז זי טאַקע אַהיימגיפאָרן? זי וועמען? דער טאַטע אירער איז דאָך דאָ פאַר 2 וואָכן גישטאַרבן?

— — — — — — — — — — — — — — — —

און דאָ איז דער פרימאַרגן־צייטונג, די דאָזיקע שרעקלעכע ידיעה! קיינמאָל פיינענ נישט שרה גרינשטיין די קליינע פאַרפאַלן, נאָר אויף צו להכעיס, האָט זיך איר בליק פאַרטשעפּעט אין אַט דער קליינער נאַטיר, וועגן דער דערסרונ־קינער, מיט די דאָקומענטן פון סאַניע לינדבוים. די ידיעה האָט איר אַרומגי־נומען מיט אַזאַ קראַפט, אַז זי האָט אָפּגילאָזן דאָס שעלעכיל קאַקאַא וואָס זי האָט גיהאַלטן אין האַנט, אַז ס־האָט זיך אַרויסגיגליטשט מיט אַ גיבראָזג זיך צופערטלט אויף דער פאַדלאַגע. אויף איר האָט מין זיך אַלץ גיקאָנט רעכטן, אָבער דאָס פאַרדריסלעכע, וואָס זי האָט וועגן איר טאָט גאָרנישט פריער גיגעבן צו וויסן מיט עפּיס.

אַ גאַנצן טאָג איז שרה גרינשטיין אַרומגיגאַנגען אַ צושטרייטע מיט אַ ווילדן שרעק־גרימאַס אויף פּנים, און צו זיך גיהאָט כסדר טענות, הלמאי האָט זי איר, דעם דאָזיקן איידעלען און צאַרט וועזן. פאַרוויקלט אין איר מאַטעריאַלים־טישן קוק אויף דער וועלט. זי איז דאָך אינגאַנצן אַזוי פרעמד גיוועזן דערפון, אַז נישט קיין ווינדער וואָס איר בענקשאַפט נאָך אידעאַלערס האָט זיך פאַר־ענדיקט מיט אַזאַ סוף.

זי האָט זיך נישט גיקענט צופּאַסן צו דער דאָזיקער רויער סביבה, אַפילו נישט צו איר אַליין צו שרהן וואָס האָט אויף אַלימיר גיהאָט אירע מאַטעריעלע קאַלקולאַציעס און גיוואָלט אַרויסראַמען ביי סאַניען דעם שפּור פון גאָט. נישט אַלע יענען גלייך. און שרה גרינשטיין האָט גלייך קיין וואָרשע קומענדיק אינ־גאַנצן איבערגיריסן מיטן נעכטן, און סאַניע, האָט זיך טעלעכע יאָר גיפאַלאַנטערט און גיבענקט. פאַר איר איז טאַקע דאָס געטלעכע אַ הייליגנ גיוועזן.

אָבער כאָטש איין קוק טון אויף איר! אויף דער האַרציק ליבער פריינדין! וואו וועט זי איר יעצט זען אין מתים־שטיבל אַדער גאָר אין פּראָבוקע־טאַריים? — — —

„עס ווערן די קרובים גיבעטן זיך צו מעלדן", וועמין האָט זי איר מיט סאַניע דאָ אין דער פרעמד? — — —

מיט פּראָטעקציע פון אַ פּראָפעסאָר האָט זי זיך צוגיקריגן אין פּראָזעקטאָריום. דאָרט איז נאָך דער סעקציע איר סאַניע גילעגן צוגידעקט מיט אַ שוואַרצער טוך אויף דער ערד, און גיוואַרט אויף איר רייע אָפּגיפירט צו רערן אויפן בית החיים.

שרה גרינשטיין האָט אָפּגידעקט דאָס פּנים פון איר פדיינדין. דאָס זעלביקע גיזיכט, נאָר נאָך טויזנט מאָל טרויעריקער. דער ווייטיק אין די לעצטע טעג האָבן אויסגיקריצט איר צער אויפן פּנים מיט אַ שריפט נישט אָפּצומעקן. די אויגן זענען ווי צוגיקלאַמערט גיוועזן מיט אַ טיפן סוד, און די הענט ביי איר זענען פאַרקראַמפּטע אַרומגינומין גיוועזן אַרום איר קערפּער, עפּיס ווי זי וואָלט גיהאַלטן וואָס, מע זאָל איר נישט צוגעמען.

שרה האָט זיך צוגעוויינט אויפן קול. אַלץ פון די לעצטע יאָרן האָט זיך אָפּגי־שפּיגלט אין טויטן פּנים פון איר חברטע, וואָס וואָרט ערשט צו ווערן גיפירט אין גרוב אַריין אַזוי יונג! פאַרוואָס האָט זי, שרה, איר בגוואַלד אָפּגיריסן פון דעם וואָס האָט איר אַ טרייסט גיגעבן, פאַרוואָס האָט זי לאַנגע שעהן איר אָפּ־גיריסן פון דעם וואָס האָט איר מיט איר פאַרגאַנגענהייט גיבינדן, פאַרוואָס האָט זי איר נאָט צוגינומין?!

און אַ קול האָט אין איר זיך גיריסן:

— ביסט שולדיק ביסט שולדיק האָסט איר בלוט פאַרגאָסן!

— — — — — — — — — — — — — — — —

אַ ווייניגדיקע, אַ צושטרייטע, האָט מין איר פון סעקציע־זאַל אַרויסגיפירט.

אַלימלך שטיריר

וועלט אין פלאַמיז

צוקאַפּנס פון אַוועלט..

מיר שטייען גיהילטע אין טלית און תפילין...
דאָס שטייען מיר ביי אַ גוטס צוקאַפּנס;
אַזוי בעטן מיר און טון תפלה —
ווען ס־גוטסס אין אירע ווייען אייראָפּע.

העלף־ג־ט דעם קראַנקין, דעם חולה־מסוכן
פאַרגיב אים זיינע זינד, די שווערע;
שוין דורות ווי ער שטעכט אונדז אַ מעסער אין רוקן
און וויל אונדז מזכה זיין, מיט זיין לערע...

און איצטער אַ קרבן פון זיין אייגענער „קולטור" —
שטאַרבט ער, דיין אָרימער קנעכט;
דאָס האָט ער דאָך אַזוי גיפרידיקט דורך יאָרן:
„ווער ס־איז שטאַרקער — איז אויך תמיד גיהעכט!...

אַזוי זענען מיר ווי שאָף צו שחיטה גיגאַנגען,
קריין־צוגן... אויטאָ־דאָ־פע... פאַגראָמען...
די וועלט מיר זענען באַשפּאַנען עכט פון מעסער, דעם לאַנגען:
אַבער — מיר זענען גישטאַרבן פאַר דיין נאָמין!...

און איצטער גוטסס איירעפּע, זי אַליין איז דער קרבן;
צי איז דאָס, ג־ט, אונדזער „נקמה"
פאַרגיב זיי, זיי האָבן נישט פאַר וועמין צו שטאַרבן —
און מיר זענען גישטאַרבן פאַר דיין נאָמין!...

אַ ברוול צו דער וועלט..

-האָב היינט באַקומען פון ביין שטעטל אַ בריוו,
ס־שרייבט מיר מיין אַלטער רבי אַזוי:
ס־איז דיין וועלט, אַ טרינקנדיקע שיף —
אַ הייזקע מיט אַ דאָך פון שטרוי...

דאָס פייער איז שוין אויפן דאָך —
די פלאַמען זיי פלאַקערן רויט
ס־פאַלט דער טונק שוין, די שויבן זיי קראַכן —
און זיינען אומיטום טויט...

רויט איז דאָס פייער און רויט איז דאָס בלוט,
די פייער־צונגען, זיי טאַנצן אַראָם און אַרויף
ס־שנייידט דער טויט זיין זאָנגען־שניט;
צי נעמט שוין טאַקע צו דיין וועלט אַ סוף?

כ־האָב צו די וועלט נישט קיין אַנדערע אַדרעס —
שרייב איך עס צו דיר מיין קינד;
כ־ווייס — אויב ג־ט וועט נישט באַוויין קיין נס —
וואַרף איך מיינע ווערטער אויפן ווינט...

פון אונדזער ספרים־שאַנק

גיזאַמלט און איבערזעצט פון **א. שנור**

דער אופן פון מבחין זיין

שער הבחינה

פונים הייליקן ספר „חובת הלבבות"

הקדמה

זאָגט דער מחבר:

אין דעם פריערדיקן מאמר „שער היחוד" האָבן מיר דערקלערט די חקירשע אופנים, ווי אַזוי צו דערגיין די הכרה פון די ג־טלעכע איין און איינציקייט און איינס פון די דערמאָנטע אַ פנים איז גיוועזן; דאָס פאַרטראַכטן זיך אין דער ג־טלעכער חכמה וואָס ליגט אין זיין בריאה. אַט דער אופן איז דער נאָענטסטער און גראָד־ליניקער וואָס דער־פירט צו דער קלאָרקייט פון מציאות השם און זיין גרויסן אמת.

דערביבער האָבן מיר גיפונען פאַר פאַ־סיק, באַלד נאָכן פאַרענדיקן דעם „שער היחוד" אָנצוהייבן דעם „שער הבחינה", וואָס באַווייזט דעם ענין שייכות צווישן די ביידע שערים וואָס דורך זיי איז ה. ה. דורכן פאַרטראַכטן זיך אין די ענינים, מ'לאָזן מיר התחייבות צו עבודת השם, צו וועלכן מיר זענען באַשאַפן און אויסדערוויילט גיוואָרן ווי ס־ס־שייס: (קהלת ג) „און ג־ט האָט באַשאַפן מע זאָל פאַר אים מורא האָבן". ד. ה. אַז דורכן פאַרטראַכטן זיך אין דער חכמה פון דער בריאה, קומט מין צו יראת השם.

צום ערשטן לאָמיר באַטראַכטן אַט וואָס: די טובות פון השם זענען דאָך אַז אַלע באַשאַפענישן אָן קיין חילוקים ווי ס־ס־שייס (תהלים קמ"ה) „ג־ט איז גוט צו אַלע". וואָלטן דאָך אַלע באַדאַרפס אים דינען און טו'זיינע מצות. נו, פאַרוואָס זעען מיר, אַז דער רויסער רוב פון מענטשן זענען ווי בלינדע בנוגע אַנערקענען און באַ־טראַכטן די אַלע טובות. ווי זעען נישט דעם גרויסן שכל וואָס ליגט אין אַט דעם אַלים.

אַט די דאָזיקע בלינדקייט נעמט זיך פון דריי סיבות: דאָס ערשטע איז: דאָס צ'מעליקע אָפּגעבן זיך מיט די ענינים פון עולם הזה, מיט תענוגים און אַרויף אין דאָס וועלן האָבן און פאַרמאָגן וואָס מער, אַזוי אַז די טובות השם זעען זיך אויס ביי זיי צו ווייניק, לגבי זייערע גרויסע אָפּעטיטן און תאוות. זייער גאַנץ טראַכטן איז פאַרומען אינים דער־מ'לן פון די תאוות און דערגאַנצן די פאַרלאַנגען אַזוי, אַז אויב אַפילו זיי דערגרייכן שוין עפּיס, וועלן זיי נישט קינד איז גיוואָרן עלטער און קלוגער, אַזוי אַז ס־האָט שוין גיוואוסט מכיר טובה צו זיין.

שפּעטער האָט זיך דער גוטער מענטש דערוואוסט. וועגן אַ גיסאַנגענים וואָס לייידט זייער אַ סך, האָט ער נישט לאַנג גיקלערט נאָר אויסגילייזט דעם גיפאַנגענ־נים פון זיינע פייניקער און אים פאַר־זאָרגט מיט אַלים נייטיקן.

דער גיפאַנגענער אַנערקענט שטאַר־קער און איז מער דאַנקבאַר זיין בעל־טובה ווי דאָס קינד. דאָס איז דערפאַר ווייל דער גיפאַנגענער איז אַרויס פון זיין צרה צו די טובה, מיטן פולן באַ־וואוסטזיין און הכרה פון די טובה. אָבער דאָס קינד האָט אין די שעה פון זיין איבערגיין פון מדבר צו אַהיים, נישט גיהאָט דעם שכל אָפּצושאַצן די טובה ווי גיהערעיק און די אַמטע טאָג־טעגלע־כע טובות די פאַטערלעכע זאָרג. דאָס איינלעבן זיך מיט דעם אַלים האָט — טראָץ זיין שפּעטרדיקע הכרה — אַפּג־שוואַכט זיין דאַנקבאַרקייט, אויפגעגנדיק עס טייליוויז, אַלס נאַטירלעך און זעלבסטפאַרשטענדלעך.

אָבער פאַרן אמתן בעל־שכל איז גאָר־נישט צווייפלהאַפט, אַז די טובות פאַרן קינד זענען פיל מער און גרעסער ווי פאַרן גיפאַנג נים.

אַט דאָס מיינט דער נביא (הושע י"א) „אַון אויך האָב איינגיחיינט אפרים, גי־נומין אויף די הענט און זיי וויינ־נישט, אַז אויך האָב זיי גיהייל־ט דערפון זעען מיר, אַז דאָס רגילות, שוואַכט אָפּ די אָנערקענונג און דאַנקבאַר־קייט.

די דרישע סיבה איז: דאָס וואָס דער מענטש ליידט אַ סך פון צרות און אַנ־שיקינען, קערפּערלעכע און פאַטערע־לע, דאָס דערשטערט אים אין גאַנצן און ער ווערט פאַרצוויפלט. ער פאַר־שטייט נישט און זעט נישט די באַהאַלטענע טובה. ער פילט נישט, אַז דאָס איז אַפּ־אַ מיסל פון אויספּרואוון אדער אָפּקומען פאַר עפּיס אַנ־שביר־ה, אַז דאָס לערנט און דערצוים ווי ס־ס־שייס: (תהילים צ"ד) „וואוויל דעם מענטש, וואָס ווערט נישט־ס־ר־אַ:ט פון ג־ט־ס".

אַט די מענטשן פאַרגעסן, אַז דאָס גי־זונט און געלט פון פריער, איז אויך גיוועזן אַ טובה פון ג־ט אַזוי, אַז דאָס אויקנעמען איז אונדאַ גיוועזן מיט צדק און אַ באַשטימטע גוטע פינה. זיי פאַר־מיאוסן דעם ג־טלעכן צדק וואָס קומט דורך יסורים און דאַנקן נישט אַפילו וועגן ס־ווערט שוין אָנטפּלעקט, די טובה וואָס איז גיוועזן באַהאַלטן אין די

מכלומרשטע רעה.

די פאַרצווייפלונג ברענגט צו פאַרלי־קיגן אָן ג־ט און זיין טובה. נאָכמער, דער מענטש ווערט איבערקלוג און האָט נאָך תרעומות צו ג־ט פאַר זיין בא־שאַפן אַזאַ וועלט. מיינינדיק, אַז דאָס שלעכטע איז אַ נאַטירלעכער באַשאַנד־מייל פון דער הנהגה ווי היץ, קעלט, טאָג, נאַכט. א. ד. ג. זיי זאָגן, אַז ווען זיי וואָלטן נימאַכט דיר וועלט, וואָלט עס גיוועזן אַ גאַטערע אָן די אַלע שעדלעכע זאַכן און גיוועזקסן, וואָס זענען אין דער אמתן באַשאַפן גיוואָרן צום נוצן און טובה פון דער מענשהייט.

זיי זענען גיגליכן צו אַ מחנה בלינדע, וואָס מ־האָט אַריינגיפירט אין אַ שיין הויז אין העלכן ס־איז פאַר זיי אָנגי־גריים כל־טוב, אַלץ אויף זיין אַרט און פאַר זייער נוצן, אפילו אַ דאַקטאָר וואָס זאָל זיי הילן, מיט אַלע נייטיקע מע־ריצינען. זיי האָבן אָבער פאַרגאַכלעסיקט דאָס אויסהיילן די אויגן, כדי צו קענען קוקן, נאָר זענען אַזוי אַרומגיגאַנגען בלינדערהייט און גיגאַריגרייט געבנשטאַנ־דן. זיי זענען גיפאַלן און פאַרוואונדיט גיוואָרן אין די אַלע זאַכן וואָס זענען גיגריים גיוואָרן צו זייער נוצן, נאָר האָט ספּעציעל אונטערגישטעלט די אַלע זאַכן.

זיי זאָלן פאַלן".

זעען מיר דערטון, אַז דאָס נישט הויסן אין די צרות ברענען צו פאַרלי־קיגן די גוטע כינה פּנים בעל־טובה, פון ג־ט־ס בי־ה ווי ס־וואָגט דער חכם (קהלת י') „חען דער נאַר גייט אויף וועג און ער גיט נישט אכסונג, באַווייזט ער דערמיט פאַר יעדן זיין נאַרישקייט", וויל צ'ליב זיין איינינע שולד ווערט ער גישטערוכלט און ער לאוט נאָר אויס דעם כעס אויף די, וועס האָבן אויסבי־רוקירט אויסגיגלייכט דיס עג.

און אויב ס־איז אַזוי, אַז דאָס נישט הויסן איז דער גורם פון פּירה און נישט אַנערקענען, ליגט אַ חוב אויף די הכמים און בעל־ידעת אויסצוקלערן, אויסמערקואַס צו מאַכן און באַלערנען די מענטשן אין דאָזן אַנערקענען און פאַרשטיין די טובות פון ג־ט, דען פיל הנה און טובות פאַרלירן זייער ווערט און ציל דורכדעם וואָס זיי ווערן נישט ווי געהעריק אָפּגינומין און אָפּ־נישאַצט.

און דאָס דערקלערן זיי די מעלות פון די טובות און אַנטפּלעקן די גוטע באַ־האַלטענע מונות אין יעדן ענין, פאַר־שטאַרקט די דאַנקבאַרקייט און פאַר־מאַפּלט די שמחה און הנאה פון די טובה אויף די הילף און אַרענגט אַ גוטן שכר אויף יענער העלט.

פון קאנגרעס

ערב דעם בנות־קאנגרעס

בייגאלעך צום בית־יעקב־זשורנאל נ.140.

רבקה הורוויץ דאס גיבאט פון דער שעה!

מיט פרייד האבן מיר גלייכנס די לעצטע בנות - בלעטער. זיי זאלן זיך ס־חייזט זיך ברויס, האט נישט איינער ניטראכט, אז מע דארף נאר א ביסל ווילן, טוט, און ס־הויט דערזעען ווערן אונדזער יוגנטלעכקייט. נאר א ביסל חשק און בית-יעקב-זשורנאל הויט אלס אמת-אונדזער ארגאן זיין, וואו ס־הויט גי-הערט ווערן אין דער גרעסטער מאס אונדזער שטים. קיים ס־ערשטע מאל האבן זיך א פאר חברות וועגן בנות-פראבלעמען זאלכעך אנגירוזן און וויסל האט עס גיגעבן: דאס א ריף פון דיי אין פארביטש-קרעסן, א ריף פון דיי אין פארביטש-רונג. א ווילן אויסצורופן א האפינונגס-וואר־ס, א חברישן גרוס.

ס-גינוגס אבער נישט. מע דארף מעשים. קאנקרעטע הילף, וועלכע דער קאנגרעס מוז געבן. ווייטער א וואר הענג „חות-שטאלי", בעסער שפנטער, די קיינמאל, קומט אויף גידאנק, נאך גוט, אז איינע האט זיך גיפונען, וועלכע האט א וואר וועגן דעם אזוי וויכטיקן מאמענט אין אונדזער באוועגונג עפיס דערמאנט. און ווידער א פארלאנג צו זעגן מנהיגים באסייליקט אינעם קאנ-גרעס. פארלאנגען, פארשלאגן, ווילן, דאס איז יוגנט-ארבייט, איבערגיגעבנקייט, און דערבייבר פריינען די גרונטן, וועלכע זענען די סימנים דערפון.

נאר נישט בלייבן דערביי חברות. שרייבט ווייטער, לאזט אייך עפעסערס הערן, אין יעדן זשורנאל, לאמיר זיך אדורכשמועסן. זאל מין הערן אונדזער וואר־ס. אין צו זאגן האבן מיר דאך פיל.

מיר שטיינען פאר א קאנגרעס, וועלכער הויט רוקן אונדזער באוועגונג פארויס. דער קאנגרעס הויט ווי אן אנשפיגלונג פון אונדזער אינערלעכן מצב. פראך דעם, וואס הענג דעם אויסערלעכן סערלעכן אויסזעען פון אונדזער באוועגונג. מיר זיך אצינר אפשטעלן נאר אויף די ענינים, וועלכע זענען פון די הענונגס-לעכסטע און אקטועלסטע. פאר אונדז אין דער אינערלעכער גישטאלטונג פון אונדזער באוועגונג.

מיר זענען א גאנץ אינטעריסאנטע דער-שיינונג. אויב ביז יעצט האט אונדזער באוועגונג גיטראגן א ריין-קולטורעלן כאראקטער, מיר האבן נאר גיזאגט אין דעם מוסטער-סיפ פון אשת חיל. הטלך אין משלי, גיסינן מיר א גרויס ארט גיחידמיט גראך פאר דער האנס-ארבייט פון דער פרוי; מיר זעען זי מיט איר ארבייט באייכערן די היים.

דינען דערמיט זיך און דעם כלל.

שווער זענען די לעבנס-באדינונגען היינט באזונדערס פאר דעם רעליגיעזן יוגנטלעכן מענטש. פיל זענען גיצוויינען די היימען צו פארלאזן, און זוכן פרנסה אין די גרויסע שטעט, וואו זיי ווערן באהערשט פון פארשידענע דערשיינונגען. אין דאס ווירקט פארפערעמדיש צו ווערן פון אונדז. א פרייד-גיפיל האט דערי-בער ארומגינומען אלע אנזיעונדע חברות אויף דער פארבריינונגס-זיצונג אין לאדזש ביים אויסהערן דעם פראציעקט פון ח' ה. פרידנזאן פון שאפן ארבייטס-היימען אין די גרויסע שטעט, וועלכע זאלן אין זיי גיסינן א רעליגיעזע סביבה, זיי זאלן צוזאמען וואוינען, עסן און שלאפן, כדי אבער מע זאל זיי דאס דערמעגלעכן מוז דער אפצאל זיין א קליינער. ס־איז יעצט נישט דאס ארט זיך אפצושטעלן ווי עס צו קאנ-קרעטיזירן, מיט אלע קליינקייטן — דאס גיהערט שוין צום קאנגרעס. מיר האבן זיך גיפרייט מיט דער זאכלעכ קייט פון דעם גיגעבענעם פראיעקט. עס איז פשוט א גיטווענדיקייט. מיר האבן זיך גיפרייט, דערפילנדיק אין אים א וועג צו העלפן און לייכטער מאכן דאס לעבן פאר די וועלכע ס־לעבן איז אזוי שווער. א דערמאנונג איז עס גי-ווען פון די פארבעכינג. אין דאס איז אייגע פון די אקטועלסטע פראבלעמען גיוואארן. הטלפן, לינדערן די נויט, פאר-שטארקן די סאציאלע ארבייט און אונדזערע רייען שטעלן די סאציאלע ארבייט אינעם מיטל-פונקט.

א טעות האבן אבער די, וועלכע מיינען, אז אונדזער באוועגונג שטעלט זיך אלס איינציקן צ׳ל צו פארזארגן מאטעריעל די חברות. און אז מיר טרעטן אפ חלילה פון אונדזער ביז יעצטיקן דורכן אונטערנעמען ברייטע איניציא-טייוויס אויסן סאציאלן גיביט.

ניין. מיר לערנען נאר פונים לעבן און אין דעם אופן מיר צו אונדזער דערצי-אינונג-לינע.

ס־איז כלל נישט קיין נייעס. ס־איז נאר דער וועג פון דערפ לן איינע פון די מצות, וועלכע היינט העלפן איינער דעם צווייטן. די דערציאונגס-ארבייט און גייסטיקע פארפולקאמענג שטייט ביי אונז ווייטער אויפן ערשטן ארט אין די מדות-ארבייט אלס איר צ׳ל. מיר ווילן דערצו אבער העלפן, און א גייס-טיקע אנטוויקלונג פארדערט אויך מא-טעריעלע באדינונגען.

ס־איז קוים דער אנהייב. דער וואונק צו ארבייט. דערפילן מצות בין אדם לחברו זענען נישט ווייניקער וויכטיק ווי בין אדם למקום. ס־איז אונדז אבער באוואוסט, אז אזעלכע זאכן מוזן סיס-טעמ־טיש גיא דנט ווערן, מיט אויסטע-כיננונג. מע מוז שאפן א באציאונג דער-צו. ווי אזוי צי שאפן אין אין ארבייטן אין דער ריכטונג וואלט פדאי גיווען זיך צו פארטראכטן, און דאס איז דער גי-באט פון דער שעה!

דעם פיספסן מיטגיפיל דרוק מיר אויס אונדזערע אקטיווע בנות-חברות:

פינקעל און גיטל ליכטענבוים

צוליכן מיטיש פון זייער ביליכסן ברודער ע״ה. זאל אייך תשית פריידן צוזאמען מיט די, וואס טרויערן אויף זיין ווערלשים

בנות-אגודת-ישראל קאליש

חברות מרים בערגמאן תל-אביב און נעטשקע ווייץ.

סיף גירוזרט דרוק מיר אויס אונדזער אויפריכטיקן מיטגיפיל אייך ליבע חברות

פינקעל אין גיטל ליכטענבוים

צום פריציטיקן טויט פון איר הייס. יי יכסן ברודער ע״ה. זאל תשית אייך פריידן! אין דער ווייטערדיקער ארבייט אונדזער ארגאן זאלט איר א פריידן גיפינען. גרופע אהבה און אחדות ביי בנות-אגודת-ישראל קאליש.

אונדזערע גישטיגע חברות בלום צוליכן הבעגייסטיקן טויט פון זייער ביליבטער מוטער ע״ה.

זאל תשית זיי פריידן צוזאמען מיט די, וואס טרויערן אויף זיין אין ירושלים.

בנות-אגודת-ישראל פאדעמכיין.

לער. בערליינער.

נאך גיבליבן א באגרענציטע צאל עקז. פון פערטן לידער-בוך פון

ישראל עמיאט

ביי דער זייט

פריין 1 זל.

Spółdzielczy Bank

Dyskontowy P. K. O. 60.211.

וועגן זיך

סיינג אייבעשיץ

פון די קאנגרעס־פראבלעמען

מיין יעצטיקער מאמר איז שוין פון די גאר באקאנטע און פאפולערע טעמיס. איך מיין, נעמלעך, דעם ענין פון שאפן פירערנס פאר בנות. איך זע נישט פאר מיר קיין גוט-אנטוויקלטע בנות-באוועגונג, ווען די ב״י לערערן אליין זאל זיין די הויפט-פירערן פון דער ארגאניזאציע. די לערערן האט צוויי גי-ביטן צו דער ארבייט, די ב״י שולן און די „בנות". סיי דאס ערשטע סיי דאס צווייטע, פארלאנגען אויסערגיוועלטיגע אנשטרענגונג צו קענען לעזן זייערע פראגן, צו קענען צופרידנשטעלן און גיגונג טון. און דאס איז פאר איין פער-זאן אומעגלעך. איינס מוז ליידן פון צווייטן. ארבייט מע שטארק פאר דער שול, ליידט „בנות". די לערערן, וועלכע איז אנגעשטרענגט 7 צו 8 שעה אין דער שול, פילט זיך נישט בכוח פשוט פיזיש א גוטן שיעור צוצוטיילן פאר „בנות". יעצט, וואו זענען אלע אנדערע פראגן אין בנות, וואס פארלאנגען אריינטראכ-טונג, כדי אין ווי צו קענען זיי אין גי-וויסער אר־דיננונג ברענגען. נאך אזא אנ-גישטרענגטן טאג, וואו איז די שעפע-רישקייט פאר דער ארבייטן אין ארייג-צוטראגן? איך קאנסטאנטיר עס פון מיין יעצטיקער ארבייט. די שול אנטוויקלט זיך נישקשה. דעסגלייכן די ארבייט-יע. אבער וויפל פונקטן ווערן פארנאכ-לעסיקט פון דער ארבייט, ווען אויף איר לאסטיט די גאנצע ארבייט. עס איז מיר פשוט א וויטיק צו זעען ווי שעפערישער דיי זעלבע ארבייטן וואלט גיווען, ווען זי האט אט די פי-רערן, וואס זאל זיך קענען ווידמן אויס-שליסלעך די ארבייט אין אן אנדער קלערן עצות פאר איר אנטוויקלונג. פארנעמען זיך מיט יעדן אינדיווידועל פון די מיידלעך א. א. ו. — כל זמן דאס וועט נישט פארוואנדלט ווערן, קען די באוועגונג נישט שטיין אויף איר גיהע-ריקער הויך.

עס איז שוין גיוואארן פארשידענס אונ-טערגינומען. מאכן פירערנס פון די מיידלעך, מיידלעך אבער וועס מאכן נישט דורך קיין פירערנס-קורס, קענען וויניק אויסטון. עס פעלט ווי דער שוואונג, דער חשק, און די אנווייזן. אייך קען נישט יעדע דורכמאכן אן פירערן-קורס, צוליב מאטעריעלע באדינגונגן, וועס זענען דערמיט פארבונדן. און אזוי הענגט אלץ די פראגע: פון וואנען נעמט מען פי-רערנס?

אויף אלע בנות-קאנפערענצן איז שוין פיל וועגן דעם דעבאטירט גיוואארן און צו מעשים גיברענגט פירערן-קורסן וכדומה, אבער רעאל איז עס נאכנישט פארענטפערט אין בנות-לעבן. עס מוז אומבאדינגט גישאפן ווערן

רייזל דים

מיר האבן דאס וואר־ט

וואס האט באריכט פון פריערדיקן נומער פון זשורנאל חברה קבעלער. פריער וויל איך דערמאנען אין די צוויי רעזאלוציעס, וועלכע מיר האבן איינ-שטימיק אנגענומען פאר אפסאר פון „חות-שמואל"-קורס. 1) מיט אלע שווער-פונקטן אויף וועלכע מע וועט זיך אנ-שטויסן אין דער ארבייט, אומקלארקייט, און קאמפליצירטקייט—זיך ווענדן צו דער צענטראלע. 2) דער קאנטאקט ווערט נישט איבערגיריסן, וויל מיר וועלן ארויסגעבן א ביולעטין — אזוי האט עס גיהייסן. טאקע נישט מער ווי גיהייסן און דערווייל ?...

יא, מיר האבן גישוויגן. אויך איך האב זיך גיפונען אין דער ריי פון אזעלכע, אבער איצט וויל איך שוין מער נישט שווייגן!

מיר זענען זיך באוואוסט, דאס מיר האבן א גרויסע זאך אנגיהויבן; אמת, דער ראשית באשטייט בלויז פון אונדזער ארבייט, אבער מיטן מאמענט וועז ס־איז ארויסגיוואנט גיוואארן, איז עס אונדז מחחייב צו עפיס, ס־וועקט און ס־מאנט, און פארוואס־ דעם מין נישט קיין מסמות. דיקע דערגרייכונגען פון זיך גישטעל-טע אויפגאבן?

ס־איז גאנץ פשוט. וויל ווען ס־איז גי-וואארן ארויסגירוקט דער פלאן פון א ביולעטין, האבן מיר אלע מיטן פולסטן באוואוסטזיין אקצעפטירט. שפעטער האט כ־ויל זיך דאס ארויסזאגן בנוגע דעם ענין, ווערערער און ממילא איז דער ענין גי-וואארן אין פארנאכלעסיקט.

אבער מיר טאר נישט רעזיגנירן. אויף יעדער איינער ליגט דער חוב פון פארט-פלאנצן וואס ווייטער.

וויסן זאלט איר יעדע חברה, דאס מיר שטיינען איצט פאר צוויי עוועגנטועלע אויסזוועגן: 1) ענטוויעדער מיר דערהערן דעם אמאליקן רוף פון דער צענטראלע און ביינזאמין צו לייגן כוחות און זארגן פארן דערפאלג פון דער אייגינער זאך, און ארויסגעבן דעם ביולעטין, ווי ס־איז באשלאסן גיוואארן אין יענע ערהאבענע מאמענטן אויפן זומער-קורס. אדער... מיר מוזן זיך דעבסט זאגן, אז אונדזע-רע ווערטער זענען נישט גיווען קיין ערנצטע, און מיר מאכן זיי בטל.

צי וועלן מיר אבער אונדזערע אייגינע פלענער אזוי לייכט טראקטירן, צו-שטערן? צי וועלן מיר זיך נישט רעכיגין מיט די קאנסעקווענצן דער-פון ? —

ניין חברות! מיר טארן שוין לענגער נישט שווייגן. ס־פאדערט זיך אומבאדינג פון אונדזער זייט א גיוויסע שטעלונג צום ענין. זאכלעך און קלאר דארפן מיר אויעקשטעלן אונדזער ענטפער. ווי ער זאל אויספאלן — דאס איז אפהענגיק פון אונדז. אלזו חברות, דצעידירט שוין אמאל!

צוטריטלעכע פירערן-קורסן פאר די חברות, און כ־וויל האזן אז אויף דעם קומינדיקן בנות-קאנגרעס וועס מין מיט דעם ענין זיך שטארק פארגינסטערסירן, דען נאר דאן קענען מיר דערוואכסן אנ-אויפבלי, התחדשות, פאזיטיוויס אין דער בנות-באוועגונג.

איך דערוואר־טונג

מיין ערשטער בליק איז אין ב״י זשורנאל „א רוף פון די קרעסן". און ס־האט מיך באפארשט א פרייד-גיפיל, אז ס־לאזט זיך הערן א ששס אויף פון אונדז קרעסן און טאקי בנוגע דעם קומינדיקן בנות-קאנגרעס, פון וועלכן מיר דערוואר־טן גאר א סך. ביי אונדז אויף די קרעסן איז די דעמאראליזאציע ביי דער יוגנט גרויסער ווי אנדערשוואו. אפס ועל המתם פון די פרייע גיפונען זיך נאך ביי אונדז מיידלעך, וועלכע זענען שטאלץ מיט אונדזער אידיי, און לאזן זיך נישט מיסריישן מיטן שטראם.

איך ליבע שוועסטער! עס איז גיפאלן אויף אונדז דער גורל צו זיין דערוויי-טערס פון יעדער פרייד און ס־קומט אאר אין אונדזער בנות-וועלט, און פאר-ער זאל אויספאלן — דאס איז אפהענגיק פון אונדז. אלזו חברות, דצעידירט שוין אמאל!

פיס תנחומין יך מדר׳כתנו האהובה מרים בי״ דערמאן תחי׳ (הרשה) למות עליך אמך הצנועה ע״ה, ה׳ ינחם אותך בשאר אבלי ציון וירושלים.

רחל דורונזשק, שרה בעשטין,

תל־אביב לאה קלמנוביץ

א הערה קן טוב־טוב חינכשן מיר אונדזער חשובער מיטגיפר מרי. שרה קאן לאדזש, צו איר תנאים מיט ה׳ אברהם קלץ (קינצק), זאל אייך השית בענעשטן מאוצר הברכות ער שיבלי שמחותיכם מלומר דו.

לאדזש גרופע „אמת"

בראשורן:

1) יעקב ראזנהיים — „גאודת ישראל, איר אידיי און איר פארווירקלעכונג" 50 ג

2) „דער מענטש און זיין לעבנס-וועג" (שמונה פרקים להרמב״ם)

3) הרב בנימין זאב יאקאב-זאן — ד״ר שמואל דייטשלענד. דערט לעבן און שאפן 40 „

4) ד״ר משה אשער — „פאר-הויליגע קדושה" (אפהאנדלונגן ווענען סעקטועלע פראגן לויט דער תורה) 95 „

5) H. Siedman — „Renesans Kobiety Żydowskiej" 95 „

פארברייטונגס-באַראַטונג צום נאָענטן יובל-קאנגרעס פון בנות-אַגודת-ישראל

אנטגילטיק באַשטימט דעם טערמין פון קאנגרעס — פעסטגישטעלט דעם סדר-היום — ספּעציעלע עקסקורסיע פון אויסלענדישע פּרעזענלעכקייטן צום קאנגרעס — פּראָקלאַמירט א קאנגרעס-חודש — גרויס אַגודים-העפּט פון בית-יעקב-זשורנאַל לכבודן קאנגרעס — ביילאַגיס אין „טאָגבלאַט" ערב דעם קאנגרעס.

מאָנטיק יד טבת איז פאַריקומען אין לאָדזש אין רעפערעטנע-פאַנץ זאַל פון „אהל-שרה" א גרעסערע באַראַטונג וועגן צוגרייטן דעם נאָענטן יובל-קאָנגרעס פון בנות-אַגודת-ישראל אין פּולין. צו דער זיצונג זענען ביקומען פאַרשטייערינס פון בנות-אָרגאַניזאַציעס חברות פון דער קוקזקוסיווע, פון לאָדזש, וואַרשע און קראַקע און א גרעסערע צאָל פּראַווינץ-שטעטס. מצד דעם מענטראַלן מענער-ראַט האט זיך באַטייליקט דיר דיר עקסקאַר נ. בערלינער און דער לייטער פון צ. ס. רעד. א. נ. פרידזנזאָן.

דעם פאַרזיץ פון דער באַראַטונג האט ביפיזיר שרה באַכנער (וואַרשע) און אַלס סעקרעטאַרן לערערן מילשטיין (אוראַקאָוו).

רעד. פרידזנזאָן האַלט אַן-אויסשרעלעכן רעפעראַט וועגן באַטיש פונם גיפלאַנסן קאָנגרעס און דעם גרויסן תּוּעלת פון דעם אָקט סיי כלפּי פּנים סיי כלפּי חוץ.

דער קאָנגרעס — זאָגט ח' פרידזנזאָן — העט קורם אונטערצוגן דעם סך-כּל. פון דער 11-יעריקער בנות-אַרבּיט און אָנווייזן דער יידישער וועלט אויפן לעבן און שאַפן פון אַ ניי גטרעי יידיש פרוי-ען-דור, כלפּי חוץ האט בנות צו זאָגן אַ ניי וואָרט, אַרויסרופן דעם שטאַרקן דערהער פון דעם הויכן אידעאַל פון א יידישן עתיד דורך א באַוואוסזיניקער פרוען-מחנה. כלפּי פּנים וועלן צענטליקער פראַבלעמען אָהאַנדלט ווערן אין מיט דעם כוח פון כּלל וועט פאַר זיי גיזוכט ווערן א פתרון. נישט גיקוקט אויף דער קאַלטקייט און דעפרעסיע, האָט רינגלט אונדז אַרום פון אַלע זייטן — רופט אויס דער רעדנער — מוזן מיר משפּיע זיין מיט אידעאַליזם און בטחון אין נישט מושפּע ווערן פון צווייפלער עצלים. ח' פ. רעדט אַרום די שוועריקייטן פון פאַרשידענער נאַטור צו קע-ען אַדורכזאָרן דעם היסטאָרישן אָקט, און באַאַנט דערביי, אַז די אינציאַטיוו הערט גינומען ענערגיש מיטן זעלבן אַמאָליקן אידעאַליזם ווי בשעת דער גרינ-דונג פון דער באַוועגונג, אַז ביי דער מיט-הילף פון דער אַגודיסטישער וועלט און בפרט ביי דער מיט-אַנשטרענגונג מצד די איבערגעבליבענע בנות-עסקנות וועט אייה גילוגנען דורכצופירן דעם קרוש-השם-אָקט.

דאַרביכט ווי כמעט אַלע דעלעגאַטנס זאָ-גן זיך אַרויס מיט ריר נדיקע צאַרטסע ווערטער וועגן דעם גרויסן חשיבות פון קאָנגרעס, ווערט דורכגיפירט אַ גרינ-לעכע דיסקוסיע וועגן סערמין, סדר-היום און אַרבּיטס-פּלאַן פון קאָנגרעס. אין דער דיסקוסיע באַטייליקן זיך שרה באַכנער (וואַרשע) רבקה הורוויץ (קראַ-קע) חנה טייטלבוים (פּאַביאַניץ) מינדל מיליאַנער און בתי' וייסקאַל (לאָדזש) זעליצקא (סקערניעוויץ) און פרוי שטיין (אַלעקסאַנדער).

עס ווערט איינשטימיג באַשלאָסן, אַז דער קאָנגרעס זאָל פאַרקומען אין לאָדזש, כאַנוכּיק—דאַנערשטיק ט"ו—י"ח אייר (25 — 29 אפּריל).

דער סדר-היום ווערט פאַרגיזעצן אין דעם פּלאַן: כאַנוכּיק ט"ו אייר 4 נאָך מיטאָג: 1) צוויי דערעפענונג-רעדיס. 2) אזכּרה נעך פרוי שרה שענירער ע"ה און דיר שמואל דייטשלענדער ז"ל, באַגריסונגען, 4) רעפעראַט — וואָ-כנדיקייט אויער הייליקייט אינם יידי-טום, 5) רעפעראַט — דאָס שליחות פון בית-יעקב און בנות אין דער יידישער פרויען-וועלט, 6) וואָלן פון א פּראָגרעסיוו און קאָמיטעט.

צווייטע זיצונג דינסטיק 11 פרי: 1) א די רעפעראַטן אויפן קאָנגרעס וואָ-רט צום באַריכט פון צ. ס. (דער גיהאַלטן ווערן דורך וויכטיקע אַרטאַ-נאַלדעם ווי זיין נידרוקס) 2) וויכוחים. 3) רעפעראַט — „קרן התורה" און בית-יעקב אין נאָר דער וועלט. 4) וויכוחים.

דריטע זיצונג דינסטיק 7 אָוונט: 1) רעפעראַט — די סכנה פון דער לשון-אַסימילאַציע און די פרוי. 3) וויכוחים.

פערדע זיצונג מיטוואָך 5 נאָך מיטאָג: 1) רעפעראַט — די פרוי אין דער אַגודיסטישער וועלט, 2) רעפעראַט — דאָס סאַציאַלע און צדקה-פראַבלעמס און ניזאַציע-פראַגן, 4) בתי'-אַרביס. 5) רעפעראַט — פרעסע און ליטעראַטור, 6) וויכוחים.

דאַנערשטיק 10 פרי: 1) רעפעראַט — די פרוי פאַר און אין אַרץ-ישראל. 2) וויכוחים, 3) 6 א זייגער אָוונט א פייערלעכע שלוס-זיצונג: 1) פאַרלייענען באַשלוסן פון די קאָמיסיעס, 2) וואָלן פון א צענטראַל-ראַט און וועד-הפּועל, 3) שלוס-רעדיס. אויפן קאָנגרעס וועט אויך גיהאַלטן ווערן א ספּעציעלער רע-פעראַט וועגן די התחייבות פון דער יידישער פרוי פאַר לימוד-התורה און ישיבות.

אין דער צווייטער יאָרצייט פון שרה שענירער ע"ה

אַלע ווייסן, אַז דער לעצטער וואונטש פון דער גרוי-סער נפטרת איז גיווען דאָס איר גישריבן וואָרט זאָל אַריינדרינגען אין די הערצער פון די טעכטער און פרוען פון יידישן פאָלק אין נאָר דער וועלט.

פון אירע א בערגיבליבענע כּתבים גיבן מיר יעצט אַרויס אַ ניי ווערקסל און באַלערנד בוך, וואָס וועט זיין אַ ברכה פאַר דער יידישער פרוען-יוגנט

אַלע ווייסן, אַז דער לעצטער וואונטש פון דער גרוי-סער נפטרת איז גיווען דאָס איר גישריבן וואָרט זאָל אַריינדרינגען אין די הערצער פון די טעכטער און פרוען פון יידישן פאָלק אין נאָר דער וועלט.

פון אירע א בערגיבליבענע כּתבים גיבן מיר יעצט אַרויס אַ ניי ווערקסל און באַלערנד בוך, וואָס וועט זיין אַ ברכה פאַר דער יידישער פרוען-יוגנט

צו דער צווייטער יאָרצייט פון שרה שענירער ע"ה

ימים-טובים-בוך

פרייז פונעם בוך 2 זל., אַ פּרענומעראַנט 1 זל.

דער נאָמען פון פּרענומעראַנט וועט זיין גידרוקט אין בוך.

אַלע לערערנס און בנות-פירערנס באַטייליקן זיך אַקטיוו אין דער זאַמלונג פון פּרענומעראַנטן און זענען דער-מיט גורם א נחת-רוח פאַר דער גרויסער נפטרת, די מאַסע פונעם נייעם רעליגיעזן פרוען-דור.

אַדרעס: „Bajs Jakow" Łódź, Kilińskiego 44.

שרייבט תּיכף

ווער ס-זענין אייערע דעלעגאַטנס.

גראַנדיעזע חנוכה פייערונג פון בנות אגודת ישראל

אין חיפה (א"י)

זונטיק ד' חנוכה איז פאַרגיקומען ניי אונדז א גראַנדיעזע חנוכה-פייערונג פון בנות-אַגודת-ישראל. ס-האט זיך צו. אַנ. באַטייליקט די הרבנית פון תּל-עמל פרוי הערשקאָוויטש. ביי שיין סערוויסרעט טישן שפּנס די חברה דבורה אוסטרא דער אַמאָליקער יהודית, וועמנס ביישפּיל זי דעם באַטיש שאַכטער דאַרף נאָכפאָלגן. די פרעלעגענען ווערט באַשאַנקן מיט אַפּ-לאָדיסמענטן. הרבנית הערשקאָוויטש האט אויך מבטיח גיווען, טראָץ איר זיין פריוואַט פאַרנומען, זיך דאָך ווידמין בלב ונפש בייהיפּיק צו זיין דער בנות-אַרגאַניזאַציע אין חיפה, צו איר דער-פאָלג. די חגיגה האט זיך פאַרצויגן ביז שפּעט אין דער נאַכט און אונטער די קלאַנגען פון „וסחר לבנו"—שליסט חברה אוסטרא די חגיגה.

הועד

אַנטחיקלונג און פאַרבריטערונג פון „אהל שרה"

די היים פאַר פאַך-פאַרפאַלקאַמונג און רעליגיעזער דערציאונג „אהל שרה" אין לאָדזש אַנטוויקלט זיך און פאַרברייטערט זיך מיט זייער אַ גיכן טעמפּאָ. דער ניווא פון דער פאַך-בילדונג ווי אויך די גייסטיקע אַרבּיט שטייגט כסדר. די חברות אין „אהל שרה" האבן דאָ זייער בהרחבהדיקע היים און וואַרמער סביבה.

נאָר אימפּאָזאַנט איז אויסגיפאַלן דער לעצטער חנוכה-אָוונט, אין וועלכן ס-האבן זיך באַטייליקט די חשובסטע פּערזענ-לעכקייטן פון יידישן לאָדזש. מיט דער חגיגה האט אָנגעפירט דער פרעזעס פון פאַסראַנאַס ד"ר יעקב שלאַסער און רע-דיס מענינא דזימא האבן גיהאַלטן די ה"ה: רעד. א"ג פרידזנאָן, ראַסמאַן יצחק לעווין, הרב סילמאַן, אַדוו. רייס-מאַן, יעקב בערלינער הרב אייזענבערג, פ. לאַנדענבערג, י. ל. גערסט, און דאַוואַר שוויאַלאַווסקי.

דער פאַסראַנאַס האט שוין באַשטעטיקט דעם פרעלימינאַר-בודזשעט אויפן יאָר 2937 און קאַפּיטאַל פונעם בודזשעט זענען פונאַנדערגעשיקט גיוואָרן צו אַלע פירע-דיקע פּערזענלעכקייטן פון דער אַגודיס-טישער וועלט.

דעם היינטיקן חודש הייבט זיך שוין אָן די רעגיסטראַציע פון אָנגעמען תּלמידות אויף נאָך פסח. די חברות פון „אהל שרה" וועלן במשך דעם זומער אויך פאַרברענגען אַ חודש צייט אויף דער זומער-קאָלאָניע „חות שמואל" קייגן אַ מינימאַלן אָפּצאָל.

וועגן אָנגענומען אין „אהל שרה" אויף נאָך פסח פאַרך מען זיך ווענדן אויף דער אַדרעס:

Centrala „Bnos"
Łódź Kilińskiego 44

ביה-יעקב-אַרבּיט אין אַמעריקע אונטער דער אָנפירונג פון הרב ד"ר יונג

טעטיקייט פון ה' מאיר שענקאַלעווסקי

אין יאָר 1927 איז גיגרונדעט גיוואָרן דער רעליגיעזער בית-יעקב-קאָמיטעט אין אַמעריקע דורך הרב ד"ר יונג און דער יעצטיקער סאַנאַקער רב הרב הור-ביץ. בשעתו איז אויך דורכגיפירט גי-וואָרן דער ערשטער קאָמפּיין פאַרן אייפבוי פון קראַקעווער סעמינאַר. פון דעמלט אָן איז קיין שום ספּעציעלער קאָמפּיין נישט גיפירט גיוואָרן אָהנו דער „דזשוינט" האט יעדיס יאָר גיגעבן א גיוויסן סכום פאַר די ב"י שולן.

קורץ פאַר דער פטירה פון ד"ר דייטש-לענדער ז"ל האט ער דעלעגירט קיין אַמעריקע איינים פון זיינע גיטרייע פריינט, דעם באַקאַנטן טיכטיקן ארגאַני-זאַטאָר ה' שענקאַלעווסקי, וועלכער האט זיך נאָך גיהאַט ספּעציעל פאַרדינסטפול אויסגעצייכנט ביי זיין מיטהעלפן דעם לובליניער רב זצ"ל ביי די זאַמלונגען אין מערב-אייראָפּע לטובת ישיבת חכמי לובלין.

ה' שענקאַלעווסקי נאָך זיין אָנקומען קיין ניו יאָרק, האט זייער פיל מי אויעקגי-לייגט צו ראַראַגאַניזירן דעם ב"י קאָמי-טעט און צוציען צו אים באַרימטע פּערזענלעכקייטן פון דער יידישער גיזעלשאַפט, ווי פרוי וואַרבורג, פרוי רבקה קאהוט און פיל אָנגעזעענע רבנים און יידישע עסקנים. אין חודש מאַי ס. ז. האט ה' שענקאַלעווסקי באַזוכט די פרוי פון פרעזידענט רוזוועלט, וועלכע האט זיך אויסגידרוקט מיט פיל סימפּאַ-טיע פאַר דער ב"י אַמעריקאַנער אין אַ שיעור מוחות גיט באַזונדערט אָפּ דער ב"י אַר-בּיס דער פאַרזיצער פון קאָמיטעט הרב ד"ר יונג און א דאַנק זיין גרויסן איינ-פלוס פאַראינטערעסירט זיך אַקטיוו דער „דזשוינט" פאַר דעם גרויסן דערציאונגס-ווערק „בית יעקב".

ה' שענקאַלעווסקי, וועלכער איז אַקאָרשט צוריקגיקומען פון זיין טורנעע אין אייראָפּע, האט לעצטנס אויפסניי אַקטיוויזירט דעם ב"י קאָמיטעט און אויך גינומען ענערגיש די אינציאַטיוו אין אַמעריקע גופא צו שאַפן בית-יעקב-שולן. די ער-שטע מוסטער-שול איז גיוואָרן גיגרונ-דיט מיטן נאָמען „אהל שרה" און לויט דעם מוסטער שאַפן זיך כסדר נייע שולן.

אַ באַזונדערע פאַראינטערעסירונג האט אַרויסגירופן אין אַמעריקע די גרינדונג פון דער אַרבּיס-היים „אהל שרה" אין לאָדזש. דער אַמעריקאַנער ב"י קאָמיטעט, ספּעציעל ד"ר יונג און ה' שענקאַלעווסקי מיט דעם פאַטראָנאַט פון „אהל שרה".

ביז חמשה - עשר - בשבט - מוזן פון יעדן ארט זיין דערלעדיקט די תּרומת - חברה - אַקציע.

גראַנדיעזער כּינוס אין ישיבת-חכמי-לובלין

י"ז בטבת איז פאַרגיקומען אין ישיבת-חכמי-לובלין אַ גראַנדיעזער תּורה-כּינוס. אין וועלכן ס-האבן זיך באַטייליקט די וויכטיקסטע פּערזענלעכקייטן פון אַרטאָדאָקסישן יידנטום אין פּולין.

גלייכצייטיק איז פאַרגיקומען אַנ-אַלגי-מיינע פאַראַזאַמלונג און וואָלן פון אַ נייען אַדמיניסטראַטיוון ראַט און פאַר-וואַלטונג.

דער תּורה-כּינוס אין י"ח-ל האט גיפונען ס-איז צו האַפן, אַז אַלע יידן וואָס ס-איז ביי זיי טייער דער כּבוד התּורה, וועלן ווערן אַקטיוו חברים אין דער גיזעל-שאַפט י"ח-ל.

פּג'ישת-חברות אין סקערניעוויץ

דעם לעצטן טאָג חנוכה איז פאַרגיקומען אין סקערניעוויץ אַ בנות-פגישה, אין וועלכע ס-האבן זיך באַטייליקט חברות פון דיי נאָנטע שטעט מיט די לערערנס: קאַנאַפּניצקא (ראַווע) און האַנדלסמאַן (לאַווישע). צו דער פגישה איז אויך גיקומען רעד. פרידזנאָן.

די אינציאַטיוו פון דער פגישה פרל זעליצקא האט זי גלענצנד דורכגיפירט און ס-איז פאַרגיקומען אַנ-אימפּאָזאַנטער אָוונט אויף וועלכן ה' פרידזנאָן האט גיהאַלטן א רעפעראַט וועגן די אַקטועלע פראַבלעמען פון דער באַוועגונג.

פאַרענדיקט אומיטום

די תּרומת-חברה-אַקציע!

Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem.

BAJS JAKOW | ŁÓDŹ, styczeń 1937 r. | פריין 0

Adres Redakcji: „BAJS JAKOW" Łódź, Kilińskiego 44. TELEFON 109-

Polska
Warszawa
Warszawska 2/9.

אלע מוזן ז
אין דער פר
קיין איין נא

...ים־טובים־בוך וואָס דערשיינט צו דער צווייטער יאָרצייט פון שרה שנירער ע"ה

...ן און בנות־חברה טאָר נישט אַריינפעלן אינים דאזיקן וויכטיקן בוך!

וויכטיק פאַר פאַרלאַבטע:

עמפעלע זעמליכע אַריסשטייערס פון פאַרשידענע וועש, בעשטייגע, גאַרדינען, קאַפּן און שטאַרען. לעצט מאַדערנע זאַכן צו מעסיקע פריין, בעקומעמע בעדינגונגען.

אַדרעס: **מ. רעדליך, לאָדזש, נאַוואַמיעיסקאַ 4**

א הארציקן מזל־טוב ווינשן מיר אונדזער פאַרדינסטפולער חברה און לאַנגיעריקע עסקנית

מינדל שלענסקאַ

צו איר חתונה מיט דעם וו. פּרעוועס פון צאַי אין לאָדזש ה'

יעקב מיליאַנער.

די עקזעקוטיווע פון בנות אגודת ישראל אין פולין

לאָדזש.

לידידי היקר הנעלה והמצוין

מר יעקב מיליונר

ה־ינו שולח את ברכתי מקרב לב עמוק לנשואיו את מנהלת ה־בנות־

מרת מינדל שלנסקה

א"נ פרידנזון.

א הארציקן מזל־טוב ווינשן מיר אונדזער פאַרדינסטפולער חברה און לאַנגיעריקע עסקנית

מינדל שלענסקאַ

צו איר חתונה מיט דעם וו. פּרעוועס פון צאַי אין לאָדזש ה'

יעקב מיליאַנער.

די עקזעקוטיווע פון בנות אגודת ישראל אין פולין

לאָדזש.

לידידי היקר הנעלה והמצוין

מר יעקב מיליונר

ה־ינו שולח את ברכתי מקרב לב עמוק לנשואיו את מנהלת ה־בנות־

מרת מינדל שלנסקה

א"נ פרידנזון.

א הארציקן מזל־טוב ווינשן איך דער לאַנגיעריקער סיי־עסקנים, די אונערמידלעכע קעמפערס פאַר אונדזער אידעאַל פאַמיליע צוקער (אפאלע) צו די תנאים פון זייער הייסגעליבטסטן מאַכטער פייגע חתי'. זאָל השי"ת איך העלפן, איר זאָלט זוכה זיין צו זעען זי בונען איר הויז אין גייסט וואָס איר און איך האָבן זי דערזאָגט.

קאַזשיניץ. **שרה בעסערגליק.**

א הארציקן מזל־טוב ווינשן איך די פאַמיליע גאַזשיטשאַנסקאַ (קאַזשיניץ) ביי עסקנים, צו די תנאים פון זייער זון. זאָל השי"ת איך בענשן מיט דער ברכה אים צו זעען אַ גליק־לעכן און צופריידענע עד מאה ושערים שנה.

אנשאַפט פאַרלאַנגנס־ביי־אַנק שענק איך פאַרן „מפעל־הצל".

קאַזשיניץ. **שרה בעסערגליק.**

א הערצלעכן מזל־טוב ווינשן מיר אונדזער לי־בער נישעצער לערערן און מיר־ערן סר־ל. **רעדליך** צו איר תנאים מיט ה' ש. בערליבער (לאָדזש). זאָל איר ערשטער לעבנס־טרוים כאַ־ראַקטער ווערן מיט שטראַלן פון גליק און זוכה זיין חיים ר צו זיין די נייטסיקע רעפּעקטאָרן אַרן יונ ין פריידן־דור אינים נייטס פון אונדזע אידעאַל.

קאַנסטאַנטין. **בנות אגודת ישראל**

שוין דערשינען אין אונדזער פאַרלאַג „בית־יעקב" אַ גרויס זאַמל־בוך פונים באַקאַנטן שריפטשטעלער

אלימלך שטייער

מענטשן פונים דור

תוכן פונים גרויסן בוך:

א. פנימער אין נעפל

1. מענטשן אין וואַנאַ,
2. הענס זענען הייליק,
3. אין הונגעריקע טעג,
4. ארומין איינינס שאָטן,

ב. מענטשן גייען און מענטשן קומען

5. דריי, וואָס גייען פאַרלוירן,
6. דער צילינדער פון דאַקטאָר קאָן,
7. אויף צוריקוועגס,
8. דאָס לעצטע פּנים פון שלמה מלכ־יאל,
9. די תפילין אין ווייסן הייזל,
10. די מוער הינטער זיין פענצטער,
11. דער וועג צו זיך אליין,

ג. דאָס ניכטערע גיזאַנג (פאַעמיס און לידער)

12. ס־איז צוגיפאַלן די נאַכט
13. אַ בריוו צו מיין פריינט דעם פּאַעט,
14. לידער פון כ־ך.

דאָס בוך האַלט העכער הונדערט זייטן און קאָסט **2.25** גילדן.

ביי אַ גרעסערע צאָל עקז. — ראַבאַט. אַן געלט ווערט נישט גישיקט

פאַר די העכערע קלאַסן אין די ב"י־שולן איז עס אַ וויכטיק לייען־בוך!

געלט שיקן: Konto rozrachunkowe 15, Łódź, „Bajs Jakow"

א ברכה־סולן מזל־טוב ווינשן איך די לאַנגיעריקע סיי־עסקנים, די אונערמידלעכע קעמפערס פאַר אונדזער אידעאַל פאַמיליע צוקער (אפאלע) צו די תנאים פון זייער הייסגעליבטסט מאַכטער פייגע חתי'. זאָל השי"ת איך העלפן, איר זאָלט זוכה זיין צו זעען זי בונען איר הויז אין גייסט וואָס איר און איך האָבן זי דערזאָגט.

קאַזשיניץ. **שרה בעסערגליק.**

א הארציקן מזל־טוב ווינשן איך די שאַמיליע גאַזשיטשאַנסקאַ (קאַזשיניץ) ביי עסקנים, צו די תנאים פון זייער זון. זאָל השי"ת איך בענשן מיט דער ברכה אים צו זעען אַ גליק־לעכן און צופריידענע עד מאה ושערים שנה. אנשאַפט פאַרלאַנגנס־ביי־אַנק שענק איך פאַרן „מפעל־הצל".

קאַזשיניץ. **שרה בעסערגליק.**

א הערצלעכן מזל־טוב ווינשן מיר אונדזער לי־בער נישעצער לערערן און מיר־ערן סר־ל. **רעדליך** צו איר תנאים מיט ה' ש. בערליבער (לאָדזש). זאָל איר ערשטער לעבנס־טרוים כאַ־ראַקטער ווערן מיט שטראַלן פון גליק און זוכה זיין חיים ר צו זיין די נייטסיקע רעפּעקטאָרן אַרן יונ ין פריידן־דור אינים נייטס פון אונדזע אידעאַל.

קאַנסטאַנטין. **בנות אגודת ישראל**

צו דער חתונה פון אייער 9, זון און ברודער, ווינשן מיר אונדזער הייסגעליבטער ניזן לערערן סר־ל. **הינדא ראַמלער** (קאַלאַמיי) צו איר תנאים מ.ס ה' **בראַנענגראַבער** (דראָהאַביטש). זאָל דער אַלמעכטיקער אייך בענשן, אַז ס־זאָל זיין ביי אייך תורה וגדולה במקום אחד.

לוטאַוויסק. **בנות אגודת ישראל**
און בתי'־סאַרבאַנד.

צו די תנאים פון אונדזער ח. סקי. **מלכה פייט** מיט ה' **שמעון קלאַפּהאָלץ** ווינשן מיר אַ הערצלעכן מזל־טוב. אייביקע צופריידענהייט זאָל אייער לעבנס־וועג באַגלייטן.

שאַרני־דונאַיעץ **בנות אגודת ישראל**

אויך אייך ווינשן איך דאָס זעלבע.

פייגעלע צימערשפּיץ.

א הערציקן מזל־טוב ווינשן מיר אונדזער חשובער לערערן סר־ל. **ח. יאַבלאַנאָוויטש** (מאַקאַלאָוו) פאַר. צו איר תנאים מיט ה' **אברהם פרידמאַן** (מינסק־מאַז.) השי"ת זאָל באַצירן אייער לעבנס. וועג מיט די בלומען פון אונדזער תורה־קראַנץ.

ס סערדין **בנות אגודת ישראל**
בתי' סאַרבאַנד.

צו די תנאים פון אונדזער איבערגעגעבענער חברה **שרה זאַלצבערג** מיט ה' **לייבל פריידנריך** ווינשן מיר אַ ברכה־סולן מזל־טוב, זאָל איר עתיד ניבענטשט זיין פון השי"ת מאַרגר חברכות.

לאָדזש. **טראַסט א.ג. פון דער ארג.**
בנות אגודת ישראל.

א ברכה־סולן מזל־טוב און אייביקע צופריידענהייט ווינשן איך מיין ר. פריינגן רייזל לעווין תחי' (וואַרשע) צו איר תנאים מיט ה־ב **בריזמאַן** נ"י־אייער מזל זאָל שיינן כשמש בצהרים.

אמאַלע־אזאַרקאָוו. **צילה גרינשטיין**

א כוס מים מזל־טוב וואַנשן טראָגן מיר אַנט־קינען אונדזער טייערער לערערן צו די חתונה פון איר ליבן כרודער ה' **שלום האַנדעלסמאַן** (וולאַצלאָוועץ) מיט סר־ל. **רבקה קאַהאַן** (שעד־לין). זאָל דער אַלמעכטיקער באַגלייטן אייער עתיד מיט ששענריקער צופריידענהייט.

לאָוויטש. **בנות אגודת ישראל**
צעירות בנות.

מיר פילן מיט דעם גרויסן צער, וואָס עס האָט ניטראָפן אונדזער איבערגעגעבענע כיתת־יעקב־פאַרוואַלטער ה **פסח האַראָוויטש** מיט דעם פטירצלעכן טויט פון פאָטער **משה לייב** ע"ה. זאָל ער מיט זיין גאַנצער משפחה פון השי"ת ניטרייסט ווערן און זיין הייליגע זאָל ער גע־מוגן ביים פאַרזאָרגן די אָרבים זון בית־יעקב.

לערערן אכתי' זלאטאַגורסקאַ
בנות אגודת ישראל
מינסק־מאַז. **בית יעקב.**

דעם טיפסטן בייליד דרינען מיר אויס אונדזער ליבער און איבערגעגעבענער חברה **חוה גאַלד־בערג** מיט איר פאַסיליע צוליב דעם פרעזיטקן טויט פון זייער ע"ה. **מוטער**

ג. לובינסקאַ־זאַנדבערג
שרה גרינבערג
לאָדזש. **און רבקה לובינסקאַ.**

אונדזער איבערגעגעבענער פירער און לערערן פרל. **חוה גאַלדבערג** צוליב דעם פרעזיטקן טויט פון איר הייסגעליבטער **מוטער** ע"ה אונדזער טיפסטן מיטגעפיל און בייליד. המקום ינחם אותה בתוך שאר אבלי ציון וירושלים.

מאַכאַטשעוו. **בנות אגודת ישראל**
יוגנט־גרופּע.

דעם טיפסטן מיטגעפיל דריקן מיר אויס אונ־דזער ח. לערערן צוליב טויט פון איר הייס־געליבטער **מוטער** ע"ה. השי"ת זאָל זי פרייסטן מיט דער פרייסט פון ציון צון ירושלים.

ערשטע און צווייטע גרופּע בתי'
מיט די פירערנס חנה און חי'.

מאַכאַטשעוו. **פאַמעראַנץ.**

מיר פילן מיט דעם גרויסן צער, וואָס עס האָט ניטראָפן אונדזער איבערגעגעבענע כיתת־יעקב־פאַרוואַלטער ה **פסח האַראָוויטש** מיט דעם פטירצלעכן טויט פון פאָטער **משה לייב** ע"ה. זאָל ער מיט זיין גאַנצער משפחה פון השי"ת ניטרייסט ווערן און זיין הייליגע זאָל ער גע־מוגן ביים פאַרזאָרגן די אָרבים זון בית־יעקב.

לערערן אכתי' זלאטאַגורסקאַ
בנות אגודת ישראל
מינסק־מאַז. **בית יעקב.**

דעם טיפסטן בייליד דרינען מיר אויס אונדזער ליבער און איבערגעגעבענער חברה **חוה גאַלד־בערג** מיט איר פאַסיליע צוליב דעם פרעזיטקן טויט פון זייער ע"ה. **מוטער**

ג. לובינסקאַ־זאַנדבערג
שרה גרינבערג
לאָדזש. **און רבקה לובינסקאַ.**

אונדזער איבערגעגעבענער פירער און לערערן פרל. **חוה גאַלדבערג** צוליב דעם פרעזיטקן טויט פון איר הייסגעליבטער **מוטער** ע"ה אונדזער טיפסטן מיטגעפיל און בייליד. המקום ינחם אותה בתוך שאר אבלי ציון וירושלים.

מאַכאַטשעוו. **בנות אגודת ישראל**
יוגנט־גרופּע.

דעם טיפסטן מיטגעפיל דריקן מיר אויס אונ־דזער ח. לערערן צוליב טויט פון איר הייס־געליבטער **מוטער** ע"ה. השי"ת זאָל זי פרייסטן מיט דער פרייסט פון ציון צון ירושלים.

ערשטע און צווייטע גרופּע בתי'
מיט די פירערנס חנה און חי'.

מאַכאַטשעוו. **פאַמעראַנץ.**

שאַטנס אין וועג

פון יוסף שענקער

צו באַקומען אין אינדזער אדמינ־סטר.

פריין 50 גראָשן

לי הארציקסטע מזל־טוב וואַנשן און פיל גליק ווינשן מיר דער חברה **שרה זאַלצבערג** צו איר תנאים פרייזן מיט ה' **פ. פריידנריך.** גליק און צופריידענהייט זאָלן איר נייען העג אין לעבן די שטענדיקע באַגלייטער זיין.

לאָדזש. **באַהאַריערס גרופּע.**

Red.-Odp. Luzer Gerszon Frydenzon. Nakł. Centr. (B. A. J.) Agudas Israel w Polsce. Druk. Djament, Łódź, Kilińskiego 63.